

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТАНАВСЬКИЙ ІГОР ПАВЛОВИЧ

УДК 327(477:560)''1991/2021''

ДИСЕРТАЦІЯ
УКРАЇНА І ТУРЕЦЬКА РЕСПУБЛІКА: ЕВОЛЮЦІЯ
МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН (1991–2021 РР.)

032 – Історія та археологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. Танавський

Науковий керівник: **Федорів Ірина Олегівна**, кандидат історичних наук, доцент

Тернопіль – 2026

АНОТАЦІЯ

Танавський І. Україна і Турецька Республіка: еволюція міждержавних відносин (1991–2021 рр.) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному аналізу еволюції міждержавних відносин України та Турецької Республіки у період 1991–2021 рр., охоплюючи політичний, безпековий, економічний та гуманітарно-культурний виміри співпраці. Актуальність теми обумовлена динамічними змінами у регіональній безпековій архітектурі Чорноморського басейну, посиленням глобальної геополітичної нестабільності, а також трансформацією економічних і культурних зв'язків у контексті інтеграції України до Європейського Союзу та НАТО. У дослідженні встановлено закономірності розвитку українсько-турецького партнерства, визначено чинники його стійкості та роль обох держав у забезпеченні регіональної стабільності.

Історіографічний огляд проблеми засвідчує поступову еволюцію наукового осмислення українсько-турецьких взаємин – від описових фіксацій встановлення дипломатичних контактів у 1990-х рр. до сучасних міждисциплінарних інтерпретацій, що охоплюють політичний, безпековий, економічний та гуманітарний виміри. Сучасна історіографія характеризується значним тематичним розширенням, залученням нових методологічних підходів, посиленням уваги до регіонального та глобального контексту взаємодії держав, що дозволяє розглядати українсько-турецьке партнерство як складову ширших геополітичних процесів у Чорноморському регіоні. Вагомий внесок у розвиток проблематики здійснили як українські, так і зарубіжні дослідники, які сформували різні інтерпретаційні моделі – від

концепцій стратегічного партнерства та регіональної кооперації до критичних оцінок прагматичного балансування Анкари у відносинах із російською федерацією.

Водночас аналіз наявної наукової літератури демонструє певну фрагментарність знання, що проявляється у переважанні секторальних досліджень над комплексними історичними синтезами, недостатній інтеграції політичних, економічних та гуманітарних аспектів у межах єдиного аналітичного підходу, а також обмеженій увазі до довготривалої динаміки двосторонніх відносин у часовому вимірі 1991–2021 рр. Більшість праць фокусуються на окремих кризових етапах або тематичних зрізах співпраці, що ускладнює формування цілісного уявлення про еволюцію партнерства.

Залучений корпус джерел репрезентує цілісний, системно структурований комплекс офіційної міжнародно-правової документації, який забезпечує належні евристичні можливості для всебічного дослідження еволюції українсько-турецьких міждержавних відносин у 1991–2021 рр. Його внутрішня класифікація дає підстави для виокремлення низки функціонально-тематичних сегментів – політико-дипломатичного, безпеково-оборонного, економічного, транспортно-енергетичного, науково-технологічного та гуманітарного, – що відображають багатовимірність співробітництва та поступову інституціоналізацію стратегічного партнерства. Джерельний масив характеризується високим рівнем офіційності, нормативної визначеності та фактологічної верифікованості, що уможливорює реконструкцію механізмів формування й реалізації зовнішньополітичного курсу, інституційних форм співпраці та практичних результатів двосторонньої взаємодії. Комплексний аналіз зазначених документів дозволяє простежити трансформацію українсько-турецьких відносин – від етапу встановлення дипломатичних контактів і формування базових договірно-правових засад у 1990-х рр. до розгортання поглибленої секторальної кооперації та утвердження стратегічного партнерства у XXI ст.

Теоретико-методологічні засади дослідження базуються на аналітичних працях вітчизняних і зарубіжних учених, принципах історизму та об'єктивності, широкому спектрі загальнонаукових і спеціально-історичних методів і підходів. Застосовано системний, порівняльний та історико-компаративний підходи, елементи соціологічного аналізу, економічної та політичної статистики, а також методи контент- та дискурс-аналізу. Використання таких методів забезпечило об'єктивне дослідження основних етапів розвитку двосторонніх відносин, виявлення їх специфіки, пріоритетних напрямів, динаміки розвитку та перспектив формування стратегічного партнерства.

У період 1991–2004 рр. формування спільних безпекових інтересів України та Туреччини в Чорноморському регіоні набуло системного характеру, відображаючи усвідомлення необхідності стабілізації регіонального середовища після краху попередньої геополітичної конфігурації. Початковий етап характеризувався визначенням пріоритетів двостороннього діалогу, закладанням правових основ співпраці та створенням інституційних механізмів. Спільні інтереси концентрувалися на підтримці безпеки морських шляхів, розвитку регіональної координації та протидії новим формам транснаціональних загроз.

У 2005–2013 рр. політична взаємодія поступово трансформувалася в інституційно оформлену модель співробітництва, що проявлялося у розширенні нормативно-правової бази партнерства, регулярних контактах між оборонними структурами та поглибленні участі у багатосторонніх безпекових форматах. Це сприяло зміцненню взаємної довіри, координації позицій щодо регіональної стабільності та формуванню механізмів реагування на нові виклики безпеці Чорноморського басейну. Водночас інституціоналізація взаємодії не супроводжувалася формуванням повноцінного стратегічного союзу, що зумовлювалося різними зовнішньополітичними пріоритетами сторін та впливом ширших геополітичних факторів.

Російська агресія 2014 р. стала каталізатором переходу від декларативного діалогу до практичного оборонно-політичного партнерства. Окупація Криму та мілітаризація Чорноморського регіону створили спільну безпекову дилему, що змусила Київ та Анкару інтегрувати свої оборонні потенціали. Туреччина обрала модель «активного нейтралітету», поєднуючи офіційне невизнання анексії з розбудовою унікального формату військово-технічного співробітництва. Використання українських авіаційних двигунів у турецьких безпілотних системах та реалізація програм військово-фінансової допомоги сформували асиметрично взаємодоповнюючий оборонний союз, який став ключовим чинником стримування неоімперських амбіцій РФ у регіоні.

Економічні зв'язки України та Туреччини у 1990–2021 рр. пройшли еволюцію від неформальної торгівлі («човникової») до високотехнологічного партнерства. На початковому етапі неформальний сектор став драйвером міждержавної конвергенції, змусивши політичні еліти прискорити інституціоналізацію співпраці. Створення міжурядових комісій, робочих груп та правової бази для митного й фінансового співробітництва заклало основу для майбутньої зони вільної торгівлі. Активна участь у міжнародних енергетичних проєктах (зокрема Джейхан–Самсун, TANAP) та інтеграція транспортно-логістичних систем підвищили стратегічну значущість економічної взаємодії і сприяли формуванню альтернативних євразійських маршрутів.

Гуманітарно-культурний вимір українсько-турецьких відносин пройшов трансформацію від адресних благодійних ініціатив до системної підтримки соціальної та культурної інфраструктури. ТІКА й інституту Юнуса Емре забезпечила стабільне культурне та освітнє поле, зміцнила горизонтальні зв'язки та формувала стійкий позитивний імідж Туреччини серед українського населення. Міжуніверситетська співпраця, відкриття україністики в Туреччині та тюркології в Україні, спільні перекладацькі та

наукові проєкти створили «живу» мережу контактів на рівні академічних еліт та молоді.

Оновлення нормативно-правової бази, впровадження програм подвійних дипломів та спільне використання високих технологій у стратегічних галузях свідчать про готовність сторін до формування науково-інноваційного кластера. Українська діаспора та кримськотатарські громади виконують роль стабілізуючого громадського лобі, яке забезпечує сталість міждержавного діалогу незалежно від політичних коливань.

Загалом, проведене дослідження доводить, що українсько-турецькі відносини за три десятиліття пройшли шлях від встановлення дипломатичних контактів до формування багатовимірного стратегічного партнерства. Синергія політичної довіри, безпекового співробітництва, економічної взаємозалежності та гуманітарної інтеграції створює умови для сталого розвитку партнерства і підвищує роль обох держав як стабілізуючих факторів у Чорноморському регіоні та ширшому євроатлантичному просторі.

Українсько-турецьке партнерство є динамічною системою багаторівневої взаємодії, яка розвивається під впливом внутрішніх реформ, регіональних трансформацій та глобальних геополітичних процесів. Отримані результати можуть бути використані у подальших історичних і міжнародно-політичних дослідженнях, а також у практиці формування сучасної зовнішньої політики України.

Ключові слова: Україна, Туреччина, українсько-турецькі зв'язки, зовнішня політика, міжнародні відносини, стратегічне партнерство, НАТО, система безпеки, політична співпраця, економічне співробітництво, Чорноморський регіон, культурна дипломатія.

ANNOTATION

Tanavskyy I. Ukraine and the Republic of Türkiye: Evolution of Interstate Relations (1991–2021). Qualifying scientific paper on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 03 Humanities, specialty 032 – History and Archeology. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2026.

The dissertation research is devoted to a comprehensive analysis of the evolution of interstate relations between Ukraine and the Republic of Türkiye in the period 1991–2021, covering the political, security, economic, and humanitarian-cultural dimensions of cooperation. The relevance of the topic is determined by dynamic changes in the regional security architecture of the Black Sea basin, the intensification of global geopolitical uncertainty, as well as the transformation of economic and cultural ties in the context of Ukrainian integration into the European Union and NATO. The study identifies patterns in the development of Ukrainian-Turkish partnership, determines the factors contributing to its stability, and assesses the role of both countries in ensuring regional stability.

The historiographical review demonstrates a gradual evolution of the scholarly interpretation of Ukrainian-Turkish relations – from descriptive accounts of the establishment of diplomatic contacts in the 1990s to modern interdisciplinary interpretations encompassing political, security, economic, and humanitarian dimensions. Contemporary historiography is characterized by significant thematic expansion, the introduction of new methodological approaches, and increased attention to the regional and global contexts of interstate interaction, allowing Ukrainian-Turkish partnership to be considered as part of broader geopolitical processes in the Black Sea region. Significant contributions to the field have been made by both Ukrainian and foreign scholars, who have proposed diverse interpretative models – from concepts of strategic partnership and regional cooperation to critical assessments of Ankara’s pragmatic balancing in relations with the Russian Federation.

At the same time, the analysis of existing scholarly literature reveals a certain fragmentation of knowledge manifested in the predominance of sectoral studies over comprehensive historical syntheses, insufficient integration of

political, economic, and humanitarian aspects within a unified analytical approach, and limited attention to the long-term dynamics of bilateral relations within the 1991–2021 timeframe. Most works focus on particular crisis stages or thematic segments of cooperation, complicating the formation of a holistic understanding of the evolution of the partnership. In this context, the dissertation seeks to fill the identified gaps through a systematic analysis of historiographical approaches and a comprehensive examination of the transformations of Ukrainian-Turkish partnership in the political, security, economic, and humanitarian spheres.

The involved corpus of sources represents an integral, systematically structured body of official international legal documentation that provides appropriate heuristic opportunities for a comprehensive study of the evolution of Ukrainian–Turkish interstate relations in 1991–2021. Its internal classification makes it possible to distinguish a number of functional and thematic segments – political-diplomatic, security and defense, economic, transport and energy, scientific and technological, and humanitarian – which reflect the multidimensional nature of cooperation and the gradual institutionalization of the strategic partnership. The body of sources is characterized by a high degree of official status, normative clarity, and factual verifiability, enabling the reconstruction of the mechanisms underlying the formulation and implementation of foreign policy, the institutional forms of cooperation, and the practical outcomes of bilateral interaction. A comprehensive analysis of these documents makes it possible to trace the transformation of Ukrainian-Turkish relations – from the stage of establishing diplomatic contacts and forming the basic contractual and legal framework in the 1990s to the development of deepened sectoral cooperation and the consolidation of a strategic partnership in the twenty-first century.

The theoretical and methodological foundations of the study are based on analytical works by domestic and foreign scholars, as well as the principles of historicism and objectivity, and a wide range of general scientific and specialized historical methods and approaches. Systemic, comparative, and historical-comparative approaches were applied, along with elements of sociological

analysis, economic and political statistics, and methods of content and discourse analysis. The application of these methods ensured an objective study of the main stages in the development of bilateral relations, revealing their specific features, priority directions, dynamics, and prospects for the formation of a strategic partnership.

During 1991–2004, the formation of common security interests between Ukraine and Türkiye in the Black Sea region acquired a systemic character, reflecting awareness of the need to stabilize the regional environment following the collapse of the previous geopolitical configuration. The initial stage was characterized by defining the priorities of bilateral dialogue, establishing legal foundations for cooperation, and creating institutional mechanisms. Shared interests focused on ensuring maritime security, developing regional coordination, and countering new forms of transnational threats.

In 2005–2013, political interaction gradually transformed into an institutionally structured model of cooperation manifested in the expansion of the regulatory and legal framework of partnership, regular contacts between defense institutions, and deeper participation in multilateral security formats. This contributed to strengthening mutual trust, coordinating positions on regional stability, and developing mechanisms to respond to new security challenges in the Black Sea basin. At the same time, institutionalization did not lead to the formation of a full-fledged strategic alliance, which was обусловлено different foreign policy priorities of the parties and broader geopolitical factors.

The Russian aggression of 2014 became a catalyst for the transition from declarative dialogue to practical defense-political partnership. The occupation of Crimea and militarization of the Black Sea region created a shared security dilemma that compelled Kyiv and Ankara to integrate their defense capacities. Türkiye adopted a model of “active neutrality,” combining official non-recognition of the annexation with the development of a unique format of military-technical cooperation. The use of Ukrainian aviation engines in Turkish unmanned systems and the implementation of military-financial assistance programs formed an

asymmetrically complementary defense partnership that became a key factor in deterring neo-imperial ambitions of the Russian Federation in the region.

Economic relations between Ukraine and Türkiye from the 1990s to 2021 evolved from informal “shuttle trade” to high-tech partnership. At the initial stage, the informal sector acted as a driver of interstate convergence, prompting political elites to accelerate institutionalization of cooperation. The establishment of intergovernmental commissions, working groups, and a legal framework for customs and financial cooperation laid the foundation for a future free trade area. Active participation in international energy projects (including Ceyhan–Samsun and TANAP) and the integration of transport-logistics systems increased the strategic importance of economic interaction and contributed to the formation of alternative Eurasian routes.

The humanitarian-cultural dimension of Ukrainian-Turkish relations evolved from targeted charitable initiatives to systemic support for social and cultural infrastructure. TİKA and the Yunus Emre Institute ensured a stable cultural and educational environment, strengthened horizontal ties, and formed a positive image of Türkiye among the Ukrainian population. Interuniversity cooperation, the development of Ukrainian studies in Türkiye and Turkology in Ukraine, as well as joint translation and academic projects, created a “living” network of contacts at the level of academic elites and youth.

The updating of the legal framework, implementation of dual-degree programs, and joint use of advanced technologies in strategic sectors demonstrate the readiness of both sides to form a scientific and innovation cluster. The Ukrainian diaspora and Crimean Tatar communities act as stabilizing public lobbies ensuring continuity of interstate dialogue regardless of political fluctuations.

Overall, the study demonstrates that Ukrainian-Turkish relations over three decades have evolved from the establishment of diplomatic contacts to the formation of a multidimensional strategic partnership. The synergy of political trust, security cooperation, economic interdependence, and humanitarian

integration creates conditions for sustainable partnership development and enhances the role of both states as stabilizing factors in the Black Sea region and the broader Euro-Atlantic space.

The Ukrainian-Turkish partnership is a dynamic system of multi-level interaction that evolves under the influence of domestic reforms, regional transformations, and global geopolitical processes. The results obtained may be used in further historical and international political research, as well as in the practice of shaping Ukraine's contemporary foreign policy.

Keywords: Ukraine, Türkiye, Ukrainian-Turkish relations, foreign policy, international relations, strategic partnership, NATO, security system, political cooperation, economic cooperation, Black Sea region, cultural diplomacy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дослідження

1. Танавський І. Співпраця між Україною та Туреччиною у сфері туризму: здобутки та перспективи. *Консенсус*. 2024. № 2. С. 183–193. DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-02/183-193>

2. Танавський І. Співпраця України і Турецької республіки в енергетичній сфері в 1991–2021 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2025. Вип. 1. С. 161–167. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.1.18>

3. Танавський І. П. Дипломатичні відносини України і Турецької Республіки у 1991–2021 рр.: договори, персоналії, форми. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. Вип. 14. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18104218>

4. Танавський І. П. Українсько-турецька військова співпраця у 1991 – 2021 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І.*

Вернадського. Серія: Історичні науки. Том 36 (75) №4, 2025.С. 100–104. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/4.15>

5. Федорів І., Танавський І. Українсько-турецька співпраця у сфері культури: нормативно-правова база та роль діаспори (1991–2021 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2025. Вип. 2. С. 232–240. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.2.25>*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Федорів І.О., Танавський І. П. Кримське питання у геополітичній проєкції Турецької Республіки. *Сходознавство. Актуальність та перспективи [Електронне видання]: матеріали доп. IV Міжнар. наук.-метод. конф., Харків, 24 берез. 2023 р.: [у 2 ч.] / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [редкол.: Н. В. Руда (голова) та ін.]. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. Ч. 2. С.115–118. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/11367>*

7. Танавський І. П. Україна та Республіка Туреччина: військово-морське співробітництво у 1991–2001 рр. *Шлях у науку: перші кроки: матеріали II Всеукраїнської конференції (06 квітня 2023 р., м. Тернопіль). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 147–149. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/29561>*

8. Танавський І. П. Сфера туризму як складова міжнародної співпраці між Україною та Туреччиною. *Матеріали V Міжнародної наукової конференції «Міжнародні відносини і безпека в багатоплярному світі: контури нового світоустрою для України та світу» (30 червня 2023 р., м. Суми). С. 101–105. URL: https://history.sspu.edu.ua/images/2023/docs/nauka/konf/2809_Conference_2023_a328b.pdf*

9. Федорів І., Танавський І. Співпраця України та Турецької республіки у сфері освіти та культури. *Сходознавство. Актуальність та перспективи: матеріали доп. V Міжнар. наук.-метод. конф., м. Харків, 29 берез. 2024 р.: у*

2 ч. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; уклад.: Н. В. Руда, Л. М. Ямпольська, І. А. Скрязловська та ін. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2024. Ч. 1. С. 148–150. URL:<https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/15067>

10. Танавський І.П. Співпраця між Україною та Республікою Туреччина у торгово-економічній сфері. *Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Історико-філософські дослідження молодих учених»* (14 травня 2024 р., м. Суми). Суми, 2024. С. 127–129. URL:https://sspu.edu.ua/images/2024/docs/nauka/konf/Conference_istoryko_filosof_2024_0b106.pdf

11. Федорів І.О., Танавський І.П. Науково-технічна співпраця України з Турецькою Республікою у 2014–2024 рр. *Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи: Матеріали II всеукраїнської наукової конференції, присвячена пам'яті Володимира Брославського* (23 жовтня 2025 р., м. Тернопіль). Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 210–213. URL:
http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/39634/1/Ist_nayka_Broslavsky.pdf

Зміст

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	22
1.1. Історіографія дослідження	22
1.2. Джерельна база.....	38
1.3. Методологія дослідження	52
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНА ТА БЕЗПЕКОВА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ І ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	81
2.1. Формування спільних безпекових інтересів у Чорноморському регіоні	81
2.2. Інституціоналізація військово-політичної співпраці та участь у регіональних безпекових ініціативах.....	107
2.3. Трансформація безпекового партнерства в умовах російської агресії проти України.....	113
РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ФАКТОР ПОГЛИБЛЕННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН	131
3.1. Становлення договірно-правових та інституційних основ економічної співпраці	131
3.2. Торговельно-інвестиційне партнерство України і Туреччини в умовах глобалізації	143
3.3. Економічна взаємодія на тлі геополітичної нестабільності та воєнних викликів	155
РОЗДІЛ 4. ГУМАНІТАРНИЙ, КУЛЬТУРНИЙ ТА ОСВІТНІЙ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВІДНОСИН.....	170
4.1. Формування гуманітарного діалогу та культурної співпраці між Україною і Туреччиною.....	170
4.2. Реконфігурація гуманітарної дипломатії та «м'яка сила» в умовах геополітичних викликів	181
ВИСНОВКИ	201
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	215
ДОДАТКИ	237

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВПК – військово-промисловий комплекс

ВТС – військово-технічне співробітництво

ЄС – Європейський союз

ЗВТ – зона вільної торгівлі

ІКАУТ – Історико-культурна асоціація «Україна – Туреччина»

НАТО – Північноатлантичний альянс

ОЧЕС – Організація Чорноморського економічного співробітництва

СРВР – Стратегічна рада високого рівня

BLACKSEAFOR – Чорноморська військово-морська група

ТІКА – Турецьке агентство зі співробітництва та координації

TÜBİTAK – Рада з науково-технічних досліджень Туреччини

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах глибоких геополітичних трансформацій, що розпочалися на початку 1990-х років із розпадом Радянського Союзу, взаємини між Україною та Турецькою Республікою постали як важливий компонент нової системи міжнародних відносин у Європі й Чорноморському регіоні. Визнання незалежності України, встановлення дипломатичних відносин та поступова інтеграція двох держав у глобальні політичні, економічні й безпекові процеси відображають не лише двосторонні політичні пріоритети, але й широкі регіональні й міжнародні тенденції, пов'язані з прагненням до мультиполярності, переосмисленням ролі регіональних лідерів і зміною традиційних балансів сил.

Аналіз українсько-турецьких міждержавних відносин у межах періоду 1991–2021 рр. є вагомим для розуміння того, як формувалися зовнішньополітичні стратегії обох держав у відновленому незалежному статусі, яким чином визначалися їхні інтереси у Чорноморському регіоні, як впливали внутрішні та зовнішні виклики на характер співпраці, і якою мірою ці відносини сприяли забезпеченню національних інтересів України та Туреччини. Незважаючи на значну кількість публікацій з окремих аспектів українсько-турецьких відносин, відсутній комплексний, системний історико-політичний аналіз їхньої еволюції впродовж трьох десятиліть, що враховував би як політико-дипломатичний, безпеково-стратегічний, так і соціально-економічний та культурно-гуманітарний виміри співпраці.

Особливого значення дослідження набуває в сучасних умовах, коли Україна опинилася в центрі глобальних геополітичних викликів, пов'язаних із російсько-українською війною та посиленням активності регіональних суб'єктів, серед яких Туреччина відіграє важливу роль як партнер у питаннях безпеки, дипломатії та економічної інтеграції. Турецька Республіка виступає посередником на міжнародній арені, активним учасником процесів врегулювання конфліктів, а також ключовим партнером у питаннях

чорноморської безпеки, розвитку транспортно-логістичних проєктів та торгівлі. Розуміння механізмів, динаміки й обмежень двосторонніх відносин між Україною та Туреччиною є актуальним не лише для наукової спільноти, а й для практичної зовнішньої політики, зокрема у контексті формування ефективних стратегій міжнародної інтеграції, посилення двосторонніх безпекових альянсів та активізації економічного співробітництва.

З огляду на зазначене, дослідження процесу еволюції українсько-турецьких міждержавних відносин за тридцятирічний період, із акцентом на аналіз причинно-наслідкових зв'язків, ключових віх та інституційних змін, є важливим внеском у національну історіографію зовнішньої політики та міжнародних відносин. Воно дозволяє систематизувати наявні знання, відкрити нові фактичні дані на основі опрацювання широкого кола джерельних матеріалів, а також сформувані обґрунтовані аналітичні висновки, які можуть бути використані у подальших наукових історичних дослідженнях та практичній діяльності державних інституцій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової проблематики кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: «Україна-Європа-Світ: цивілізаційні аспекти розвитку» (державний номер реєстрації 0120U101569).

Метою дисертаційного дослідження є комплексний історичний аналіз еволюції міждержавних відносин між Україною та Турецькою Республікою у 1991–2021 рр., з'ясування основних етапів, чинників та особливостей їх розвитку, а також визначення ролі українсько-турецької взаємодії у формуванні регіональної безпеки та міжнародних позицій обох держав у Чорноморському просторі.

Для досягнення поставленої мети у дисертації передбачено вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми українсько-турецьких міждержавних відносин у вітчизняній та зарубіжній історіографії;

- охарактеризувати джерельну базу дослідження, визначивши її інформативний потенціал і репрезентативність для вивчення проблеми;
- дослідити процес визнання незалежності України Турецькою Республікою та встановлення дипломатичних відносин між двома державами на початку 1990-х рр.;
- проаналізувати розвиток політичного діалогу між Україною та Туреччиною в умовах трансформації міжнародної системи та змін регіональної безпеки у Чорноморському регіоні;
- охарактеризувати значення кримськотатарського питання як чинника українсько-турецьких міждержавних відносин;
- проаналізувати основні напрями економічного співробітництва;
- висвітлити культурно-гуманітарний вимір українсько-турецьких відносин.

Об'єктом дослідження є міждержавні відносини України та Турецької Республіки в умовах трансформації міжнародної системи наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Предметом дослідження є процес еволюції політичних, дипломатичних, безпекових, економічних та культурно-гуманітарних взаємин між Україною і Турецькою Республікою у 1991–2021 рр., а також чинники, механізми й особливості їх розвитку.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1991–2021 рр. Нижня межа обумовлена проголошенням незалежності України, її міжнародним визнанням та започаткуванням політико-дипломатичного діалогу із Турецькою Республікою. Верхня межа пов'язана з завершенням тридцятирічного етапу розвитку українсько-турецьких міждержавних відносин, а також із трансформацією характеру двосторонньої взаємодії в умовах нових безпекових викликів після повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що в ньому:

уперше:

- здійснено комплексне, цілісне дослідження еволюції міждержавних відносин між Україною та Турецькою Республікою у 1991–2021 рр. в межах однієї дисертаційної роботи на основі широкого кола джерел;

- проаналізовано особливості формування договірно-правової бази українсько-турецьких відносин і визначено її роль у становленні стратегічного партнерства;

- виявлено та систематизовано ключові чинники, що впливали на динаміку українсько-турецької взаємодії, зокрема геополітичні, безпекові, економічні та гуманітарні;

поглиблено:

- аналіз трансформації українсько-турецьких відносин після 2014 р. у контексті анексії Криму та російсько-української війни;

- періодизацію українсько-турецьких відносин з урахуванням змін міжнародного середовища, регіональних безпекових викликів та внутрішньополітичних трансформацій обох держав;

- вивчення історичного досвіду двосторонніх відносин та визначено його значення для сучасної зовнішньої політики України у Чорноморському регіоні.

Набуло подальшого розвитку:

- аналіз політико-безпекових відносин між країнами у зв'язку з новими геополітичними реаліями;

- роль кримськотатарського чинника у формуванні політичного діалогу між Україною та Турецькою Республікою;

- дослідження культурної дипломатії, освітньо-наукового співробітництва як інструментів формування стійкої мережі двосторонніх контактів.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в можливості їх використання у науково-дослідній, освітній та

прикладній діяльності. Узагальнення фактичного матеріалу та сформульовані висновки можуть бути застосовані у подальших дослідженнях з історії міжнародних відносин, зовнішньої політики України, історії Чорноморського регіону та українсько-турецьких взаємин. Матеріали дисертації можуть бути використані у навчальному процесі закладів вищої освіти під час викладання курсів і спецкурсів з новітньої історії України, всесвітньої історії, історії міжнародних відносин, дипломатії, регіональних студій, а також при підготовці навчально-методичних посібників, програм дисциплін, лекційних курсів і семінарських занять. Результати дослідження мають практичну цінність для органів державної влади та дипломатичних установ, зокрема, у діяльності Міністерства закордонних справ України, аналітичних центрів та експертних середовищ, що займаються питаннями зовнішньої політики, міжнародної безпеки та регіонального співробітництва. Висновки та узагальнення можуть бути використані при розробці рекомендацій щодо подальшого розвитку українсько-турецьких відносин, формуванні стратегічних документів та оцінці перспектив двосторонньої взаємодії.

Особистий внесок здобувача. Усі результати наукового дослідження, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. У друкованих працях, опублікованих у співавторстві, конкретний особистий внесок автора дисертації становить 80 % тексту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та матеріали дисертаційного дослідження представлені у доповідях на наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: IV Міжнародній науково-методичній конференції «Сходознавство. Актуальність та перспективи» (Харків, 24 березня 2023 р.), II Всеукраїнській конференції «Шлях у науку: перші кроки» (Тернопіль, 6 квітня 2023 р.), V Міжнародній конференції «Міжнародні відносини і безпека в багатопольарному світі: контури нового світоустрою для України та світу» (Суми, 30 червня 2023 р.); V Міжнародній науково-методичній конференції «Сходознавство. Актуальність та перспективи» (Харків, 29 березня 2024 р.); Всеукраїнській науково-

практичній конференції «Історико-філософські дослідження молодих вчених» (Суми, 14 травня 2024 р.); II Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій пам'яті Володимира Брославського «Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи» (Тернопіль, 23 жовтня 2025 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено в 11 публікаціях, 5 із яких – у наукових фахових виданнях України, 6 – матеріали всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (187 найменування), додатку. Загальний обсяг дисертації складає 239 аркушів, з яких 174 аркуша основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження

Вивчення еволюції міждержавних відносин між Україною та Турецькою Республікою у 1991–2021 рр. посідає важливе місце в сучасній вітчизняній і зарубіжній історіографії міжнародних відносин. Формування наукового інтересу до цієї проблематики зумовлювалося глибокими геополітичними трансформаціями постбіполярного світу, появою України як нового суб'єкта міжнародної політики, а також зростанням ролі Туреччини як впливової держави в Чорноморському та Східносередземноморському регіонах. У цьому контексті українсько-турецькі відносини стали об'єктом уваги дослідників різних наукових шкіл і дисциплін, насамперед історії, політології, міжнародних відносин та регіональних студій.

Історіографічний доробок з означеної проблеми характеризується міждисциплінарністю, різноманіттям підходів і тематичних акцентів, а також поступовим розширенням джерельної бази. На початковому етапі дослідження українсько-турецьких відносин переважали праці описового характеру, скеровані на фіксацію фактів встановлення дипломатичних контактів і формування договірно-правових засад співпраці. У подальшому наукові розвідки набули більш аналітичного характеру, з акцентом на питаннях регіональної безпеки, геополітики Чорноморського простору, економічного та гуманітарного співробітництва.

Водночас, попри наявність значної кількості наукових публікацій, проблема еволюції міждержавних відносин України і Турецької Республіки все ще потребує системного історичного осмислення. Більшість праць зосереджується на окремих аспектах або хронологічних відтинках двосторонньої взаємодії, що зумовлює фрагментарність загальної картини. У зв'язку з цим особливо актуальним є комплексний аналіз історіографічного

доробку, який дозволяє окреслити основні напрями наукових досліджень, виявити дискусійні питання та визначити місце даної дисертації у сучасному науковому дискурсі.

Історіографічний доробок, присвячений українсько-турецьким міждержавним відносинам, доцільно систематизувати за проблемно-тематичним принципом, що дозволяє виокремити кілька основних груп досліджень.

Першу групу становлять дослідження політичного та безпекового виміру двосторонніх відносин, у яких розглядається становлення стратегічного партнерства, дипломатичний діалог і геополітичні чинники взаємодії держав. У цьому контексті особливе місце посідають праці, що аналізують роль російського фактора, питання анексії Криму та регіональної безпеки в Чорноморському просторі, а також роботи, присвячені формуванню політичного співробітництва та його концептуальному осмисленню.

Другу групу складають праці економічного та інтеграційного скерування, в яких досліджується договірно-правова база, діяльність міжурядових структур і розвиток торговельно-економічних зв'язків. У цих дослідженнях українсько-турецьке партнерство розглядається крізь призму міжнародної інтеграції, економічної безпеки та регіональної кооперації, що дозволяє зрозуміти матеріально-економічні підвалини стратегічної взаємодії.

Третю групу становлять дослідження культурно-освітніх і гуманітарних взаємин, що висвітлюють взаємодію у сфері освіти, науки, культурної дипломатії та міжсуспільних контактів. Вони демонструють поступове розширення історіографічного поля від політичної проблематики до гуманітарного виміру співпраці, який набуває дедалі більшого значення в сучасних студіях.

Вагомий внесок у дослідження «довоєнного» етапу українсько-турецького політичного діалогу зробила Н. Мхитарян [1], яка проаналізувала еволюцію двосторонніх відносин у контексті євроатлантичних прагнень

України. Авторка наголошує на послідовній підтримці Анкарою територіальної цілісності України та її інтеграції до євроатлантичних структур, розглядаючи Туреччину як стратегічного партнера, здатного посилювати позиції Києва через механізми ОЧЕС і регіональні безпекові ініціативи. Характерною рисою її підходу є трактування українсько-турецької взаємодії як елемента ширшої системи безпеки Чорноморсько-Каспійсько-Близькосхідного регіону.

Важливе місце в сучасній українській історіографії двосторонніх відносин посідають аналітичні праці М. Воротнюк, підготовлені в межах експертних досліджень Центру «Українська призма» та Інститут світової політики [2–6]. У зазначених публікаціях авторка здійснює системний аналіз еволюції українсько-турецького стратегічного партнерства крізь призму безпекових викликів у Чорноморському регіоні, трансформації регіонального середовища після 2014 р., а також співвідношення політичної декларативності та практичних результатів співпраці. Дослідження вирізняються поєднанням політологічного та міжнародно-аналітичного підходів, акцентом на безпековому вимірі, інституційній динаміці двостороннього діалогу й оцінці ефективності реалізації стратегічних домовленостей, що дозволяє розглядати їх як репрезентативний приклад сучасної експертно-аналітичної традиції у вивченні відносин між Україною та Турецькою Республікою.

Окрему групу становлять праці дипломатів-практиків, зокрема С. Корсунського [7], у яких українсько-турецьке співробітництво концептуалізується як «партнерство майбутнього». Автор обґрунтовує закономірність стратегічного зближення Києва й Анкари, підкреслюючи залежність політичного альянсу від економічної та гуманітарної інтеграції. У історіографічному вимірі ця праця фіксує період найвищого оптимізму у двосторонніх відносинах, коли військово-технічна співпраця ще не сприймалася як критично необхідний чинник безпеки.

Важливе місце посідають колективні аналітичні дослідження українських і турецьких експертних центрів, зокрема збірка Центру Разумкова та Університету Кадір Хас [8], у якій українсько-турецькі відносини розглядаються крізь призму спільної відповідальності за безпеку Чорноморського регіону. Аналітики ще на початку 2010-х років ідентифікували РФ як ключовий дестабілізуючий чинник та обґрунтували необхідність координації політичних зусиль Києва й Анкари для протидії регіональним загрозам.

Суттєвий внесок у розвиток проблематики зробили дослідження Одеського філіалу НІСД (О. Волович, М. Воротнюк, Є. Габер) [9], у яких українсько-турецьке партнерство проаналізовано в контексті глобальної геополітичної конкуренції. Автори показали залежність двостороннього діалогу від зовнішніх балансів сил та прагнення Туреччини до формування « нової геополітичної ідентичності ». Особливої уваги заслуговують праці М. Воротнюк, у яких оборонно-промислова співпраця визначається як ключовий, хоча й політично чутливий, драйвер зближення.

Проблеми трансформації зовнішньої політики Туреччини в умовах персоналізації влади та неоосманської риторики проаналізовано у працях Р. Демчишака [10], який трактує українсько-турецькі відносини як ситуативний союз, обмежений прагматичними інтересами Анкари та її взаємодією з РФ. Автор наголошує на вразливості двостороннього діалогу до зовнішніх геополітичних коливань.

Проблематику становлення стратегічного партнерства та еволюції політичного діалогу між Києвом і Анкарою в постбіполярний період висвітлено у статті Ю. Тарасюк [11]. Авторка аналізує трансформацію політичного середовища Чорноморського регіону після завершення Холодної війни, простежуючи зміни зовнішньополітичних стратегій обох держав і акцентуючи на значенні кримського чинника у безпековому дискурсі.

У дослідженні Н. Крук українсько-турецьке стратегічне партнерство розглядається як один із потенційних стабілізаторів Чорноморського регіону

[12]. Авторка фіксує досягнення інституційної зрілості відносин на початку 2010-х років, водночас підкреслюючи їх обмежену ефективність через різновекторність зовнішньополітичних орієнтацій сторін. У ретроспективі ці праці сприймаються як завершальний етап «довоєнної» історіографії.

Наукову цінність має періодизація українсько-турецьких відносин, запропонована Т. Лахманюк, яка простежує еволюцію від встановлення дипломатичних контактів до інституціоналізації стратегічного партнерства у 1991–2014 рр. [13]. Авторка показує відносну стійкість політичного діалогу навіть за умов зміни зовнішньополітичних пріоритетів України. Т. Лахманюк здійснила комплексний аналіз двостороннього співробітництва в умовах постбіполярної трансформації, критично оцінивши стан наукових досліджень [14].

Вагомий внесок у дослідження безпекового та геополітичного вимірів українсько-турецьких відносин здійснив А. Грубінко [15], який зосередив увагу на ролі російського чинника у формуванні зовнішньополітичної позиції Анкари. У праці, присвяченій аналізу першого етапу російсько-української війни (2014–2021 рр.), автор розкриває вплив російського фактора на стратегічні рішення Туреччини щодо України, акцентуючи на балансуванні між регіональними безпековими інтересами та двостороннім партнерством із Києвом. Дослідження проблеми анексії Криму російською федерацією у турецькій зовнішній політиці поглиблює розуміння позиції Анкари щодо територіальної цілісності України, висвітлюючи дипломатичні, гуманітарні та політико-правові аспекти реагування Туреччини на події [15]. В одній із своїх публікацій дослідник у ширшому контексті аналізує генезу відносин НАТО-ЄС в умовах історичних трансформацій світової системи безпеки [16].

Сучасний етап історіографії представлений працями В. Пашкова [17], який обґрунтовує перехід українсько-турецьких відносин від символічного партнерства до прагматичного безпекового союзу. Автор підкреслює роль «Кримської платформи» та оборонних проєктів як маркерів формування нової архітектури безпеки в Чорноморському регіоні.

Динаміку військово-політичної та технічної співпраці між Києвом та Анкарою у докризовий період детально проаналізовано у статті Б. Яценка [18]. Автор виділяє ключові етапи становлення договірно-правової бази в оборонній сфері, зокрема угоди 1994 та 2007 років, і розглядає військово-технічне співробітництво як інструмент зміцнення стратегічного партнерства та підтримки українського суверенітету.

А. Запорожченко проаналізувала діяльність Стратегічної ради високого рівня, відзначила періодизацію двосторонніх відносин та роль «м'якої сили» як інструменту посилення гуманітарної суб'єктності України [19].

Найновіший пласт історіографії представлений працями Г. Саган і В. Шуточкіна [20–23; 24], у яких проаналізовано трансформацію українсько-турецьких відносин у 2014–2024 рр. та їх перехід до фактичного військово-політичного альянсу в умовах повномасштабної війни. Дослідники трактують політику Анкари як прагматичний баланс між підтримкою України та збереженням каналів взаємодії з РФ, що дозволило Туреччині відіграти унікальну посередницьку роль. У праці В. Шуточкіна аналізується університетський вимір українсько-турецької співпраці у ХХІ ст., систематизуючи мережу центрів турецької мови та культури в українських університетах (Київ, Одеса, Херсон, Харків, Львів) та підкреслюючи роль агенції ТІКА у матеріальному забезпеченні та інтеграції української освіти в міжнародний академічний простір [25]. Досліджено ефективність програм академічної мобільності («Мевлана», літні школи) і внесок українських тюркологів, що свідчить про важливість міжуніверситетської взаємодії для культурної дипломатії.

Фундаментальний внесок у систематизацію знань про українсько-турецьке економічне співробітництво зробила монографія О. Довгаля та Р. Коваленка [26]. Автори вперше застосували комплексний підхід, розглядаючи двостороннє партнерство в контексті європейського економічного простору та обґрунтувавши концепцію «трикутної взаємодії» (Україна–Туреччина–ЄС). Важливим новаторством стало використання

економіко-математичного інструментарію, зокрема кореляційно-регресійного аналізу, для оцінки впливу макроекономічних факторів на товарообіг та побудови прогностичних моделей, що дозволяють оцінювати ефекти від створення Зони вільної торгівлі на базі розрахункових даних. Окремо підкреслено інституційний та інфраструктурний аспекти співпраці, зокрема розвиток логістичних хабів, транспортних коридорів і високотехнологічних секторів.

К. Маркевич досліджує стратегічну роль Туреччини як субрегіонального лідера та транзитного партнера для України, аналізуючи динаміку товарообігу, інвестиційні потоки та пріоритетні галузі капіталовкладень (будівництво, підготовка інфраструктури до Євро-2012) [27]. Е. Ахмедова акцентує увагу на економічному партнерстві як інструменті регіональної безпеки та відновлення держави після анексії Криму, зокрема в енергетичному й інфраструктурному секторах [28]. Є. Солових висвітлює посткризове відновлення економіки та диверсифікацію експорту, відзначаючи нові ніші в аграрному секторі та машинобудуванні [29].

І. Федун та О. Генералов розглядають співробітництво через призму структурних реформ і державної підтримки експорту, пропонуючи екстраполяцію досвіду «економічного дива» Туреччини для макроекономічної стабілізації України [30]. Дослідження І. Федуна, М. Стецька та І. Стржельської [31] підкреслює стратегічний характер двосторонньої торгівлі в умовах глобальної нестабільності, а Ю. Присяжнюк вводить концепцію «спільної стратегії розвитку» в контексті геополітичного трикутника Україна – Туреччина – ЄС [32].

Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень пропонує інституційний погляд на українсько-турецьке партнерство, висвітлюючи значення Угоди про вільну торгівлю 2022 р., роль Туреччини у «зерновій ініціативі» та «енергетичний прагматизм» Анкари [33].

М. Хмара критично оцінює ризики асиметрії тарифного регулювання при створенні ЗВТ та акцентує на переході від сировинної моделі до торгівлі послугами та ВПК [34].

Н. Небаба та Д. Рудь-Вольги [35] фокусуються на аграрному векторі, зокрема м'ясній продукції та нетарифних обмеженнях. Ф. Баг висвітлює ранній період становлення економічної взаємодії (1992–2005 рр.) [36], відзначаючи недиверсифіковану структуру товарообігу та роль «човникової» торгівлі. Н. Василюха та Д. Цап розширюють аналіз на мультилатеральний рівень, розглядаючи Туреччину як економічного лідера ОЧЕС та акцентуючи роль портової інфраструктури та логістичних хабів для забезпечення національної економічної безпеки України [37].

У контексті економічного виміру співпраці важливим є дослідження Р. Енверова, який пропонує системний аналіз двосторонніх відносин через призму теорій міжнародної інтеграції та економічної безпеки [38]. Автор розглядає діяльність міжурядових структур та договірно-правову базу, наголошуючи на необхідності концептуалізації спільної стратегії в умовах євроінтеграційних процесів. Робота надає міцну теоретико-методологічну основу для аналізу економічного фундаменту українсько-турецького стратегічного партнерства.

Колектив археологів С. Біляєва, Л. Кулаковська та О. Фіалко дослідив еволюцію османістики в Україні, вплив пострадянського демонтажу ідеології на інтеграцію науки в історію тюркських народів, а також результати спільних українсько-турецьких експедицій (Очаків, Акерман) [39]. Важливим результатом стало створення Історико-культурної асоціації «Україна–Туреччина» (2005) і формування наукової дипломатії.

С. Сорокін та Н. Пророченко проаналізували гуманітарний вимір співпраці (1991–2021), визначивши його як комплекс освітніх, наукових, культурних та соціальних контактів [40]. Встановлено асиметрію взаємодії на користь Туреччини через діяльність інституту Юнуса Емре та ТІКА, а 2014 р.

позначено як переломний у розвитку гуманітарних зв'язків, зокрема через «кримськотатарський фактор».

О. Сухобокова показала трансформацію української діаспори в Туреччині від розрізнених груп до організованої структури, здатної підтримувати національну ідентичність і здійснювати культурну дипломатію [41]. Особлива увага приділена освітнім і мистецьким ініціативам та регіональним осередкам, наприклад «Чорноморська асоціація українців» у Самсуні.

А. Гошко, К. Капаць та О. Владимир розглядали туризм як фактор міжкультурної комунікації з історичними коренями та інструмент євроінтеграційних процесів. Досліджено інституційну роль української громади, відкриття спеціальності «українська мова та література» у Стамбульському університеті як знаковий крок для зміцнення присутності України [42].

Колектив Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою (І. Ключковська, О. П'ятковська, Ю. Марусик та ін.) у 2022 р. на основі соціологічного опитування створив комплексний соціокультурний портрет українських мігрантів у Туреччині, висвітлив інтеграційні стратегії та проблеми збереження національної ідентичності, оцінюючи ефективність державних гуманітарних програм [43].

В. Ціватий розглянув публічну дипломатію Туреччини як комплексний інтелектуально-інституційний феномен, підкреслив роль культурно-освітньої складової у формуванні позитивного міжнародного іміджу та координаційну роль державних структур у реалізації гуманітарних проєктів [44–45].

С. Юрченко та П. Батрак досліджували туризм як стратегічний ресурс національного розвитку і інструмент міжнародного позиціонування, обґрунтували адаптацію турецького досвіду до українських реалій і роль державних стратегій у трансформації культурного потенціалу Туреччини на практику управління туристичною індустрією [46].

У сучасному історіографічному дискурсі важливе місце посідають праці А. Кліша, Ю. Древницького та С. Прийдуна, у яких здійснено спробу комплексного осмислення українсько-турецьких взаємин крізь призму різних секторальних вимірів. У статті А. Кліша та Ю. Древницького [47] систематизовано основні підходи до вивчення культурно-освітніх контактів, окреслено еволюцію наукових інтерпретацій і визначено перспективні напрями досліджень, що дозволяє уточнити концептуальні засади аналізу гуманітарної взаємодії двох держав. Дослідження Ю. Древницького і С. Прийдуна [49] присвячене економічному аспекту історіографії двосторонніх відносин, де узагальнено наукові підходи до трактування інтеграційних процесів і ролі економічного чинника у формуванні стратегічного партнерства, що розширює методологічні можливості міждисциплінарного аналізу. Водночас праця А. Кліша та С. Прийдуна щодо політичного виміру історіографічного дискурсу дозволяє простежити трансформацію оцінок дипломатичного діалогу та безпекового співробітництва, сприяючи комплексному розумінню сучасного стану наукової розробки проблеми [50]. Сукупно ці публікації становлять вагомий аналітичний масив, який забезпечує теоретико-методологічне підґрунтя для подальшого дослідження українсько-турецьких відносин у багатовимірному історичному контексті.

Вагомий внесок у дослідження еволюції українсько-турецьких відносин здійснено в монографії Б. Сергійчука та В. Сергійчука [51]. У праці комплексно проаналізовано розвиток взаємин від середини XVI ст., зокрема від часу дипломатичних контактів, пов'язаних із візитом засновника Запорозької Січі Дмитра Вишневецького до Османської Порти, до сучасного етапу міждержавного співробітництва. Автори висвітлюють окремі аспекти взаємодії в період УНР, а також простежують процес інституціоналізації двосторонніх відносин у новітній період, акцентуючи увагу на офіційній позиції Турецька Республіка щодо підтримки суверенітету України, зокрема у заявах її колишнього президента С. Деміреля.

Низку праць із окресленої проблематики опублікував автор цього дослідження [52–56].

Важливе місце у вивченні українсько-турецької співпраці займають праці турецьких, європейських та американських дослідників.

Вагомий внесок у вивчення соціально-політичних та гуманітарних аспектів повернення кримських татар на батьківщину внесло колективне дослідження під редакцією Е. Олворта [57], у якому детально проаналізовано процес формування національної ідентичності в умовах пострядянської трансформації. Аналіз джерел дозволяє стверджувати, що питання репатріації кримських татар у науковому дискурсі кінця ХХ ст. розглядалося як ключовий елемент геополітичної стабільності в Чорноморському регіоні та маркер демократичного поступу України.

Вагомий внесок у дослідження початкового етапу українсько-турецьких відносин зробив турецький дослідник Алі Сервет Онджю [58]. У своїй праці автор детально аналізує дипломатичні зусилля лідерів обох країн – Тургутта Озала, Сулеймана Деміреля та Леоніда Кравчука – у контексті формування нової архітектури безпеки після завершення «холодної війни». Особливу увагу Онджю приділяє аналізу двосторонніх угод та впливу «російського фактора» на інтенсивність міждержавного діалогу, підкреслюючи, що саме в цей період закладено вектори співпраці, які залишаються актуальними й до сьогодні. Праця дослідника є цінною для розуміння турецького бачення української незалежності та стратегічних пріоритетів Анкари в північному Причорномор'ї.

Важливе місце в дослідженні етапів формування двосторонніх зв'язків посідає праця турецького історика А. С. Онджю [59]. Автор детально аналізує дипломатичну активність 1994–2005 років, акцентуючи увагу на особистій ролі президентів у зближенні країн. Онджю розглядає концепцію «конструктивного партнерства» як перехідну модель, що дозволила країнам координувати зусилля в Чорноморському регіоні та зміцнювати військову співпрацю в межах міжнародних ініціатив. Праця є цінною, оскільки

дозволяє простежити спадкоємність зовнішньої політики Туреччини щодо України та виявити чинники, які сприяли або перешкоджали повній реалізації потенціалу двостороннього співробітництва в десятиліття президентства Л. Кучми.

Особливе значення для критичного аналізу ефективності міждержавного діалогу має аналітична доповідь Х. Оздал та В. Демидової [60]. Авторки пропонують концептуальний погляд на проблеми, що гальмували розвиток партнерства до 2011 р., виокремлюючи енергетичний, безпековий та торговельний аспекти. У дослідженні фіксується стан двосторонніх відносин безпосередньо перед початком масштабних геополітичних зрушень у регіоні, дозволяючи порівняти очікування експертного середовища з подальшою траєкторією розвитку українсько-турецького союзу.

Еліф Сарічічек та Толга Озтюрк розглянули еволюцію відносин через призму теорії балансу сил. У своїх дослідженнях автори аналізують перехід Туреччини від статусу «вартового Чорного моря» за Конвенцією Монтре до ролі активного медіатора та балансира в умовах російсько-українського конфлікту. Особлива увага в праці приділяється прагматизму Анкари, яка поєднує підтримку суверенітету України з критичною залежністю від російських енергоносіїв, що створює унікальну модель «активного нейтралітету» в системі міжнародних відносин [61].

Важливе місце у дослідженні посідає праця І. Деланое, у якій автор аналізує наслідки зміни статусу Криму для військово-морського балансу сил. Дослідник аргументує, що мілітаризація півострова Росією не лише нівелювала українську морську присутність, а й кинула прямий виклик турецькому лідерству в регіоні. Це дозволяє простежити трансформацію сприйняття Туреччиною безпекових ризиків та пояснює перехід Анкари до більш активної підтримки України як стратегічного буфера проти російського морського домінування [62].

У контексті дослідження тяглості та геополітичних основ партнерства особливої уваги заслуговує праця Т. К. Тундже та А. Айдінгюн [63]. Автори пропонують широку історичну панораму взаємин, починаючи від контактів епохи Київської Русі до сучасного етапу стратегічного партнерства. Дослідники акцентують увагу на тому, що попри тривалі періоди історичних розривів, логіка регіональної безпеки та культурні зв'язки (зокрема через кримськотатарський фактор) неминуче підштовхують обидві держави до тісної координації.

Питання соціокультурної взаємодії та формування української ідентичності в турецькому середовищі відображені у праці турецьких дослідників Адема Сагира та Фатми Їлмаз [64]. Автори, використовуючи метод глибинного інтерв'ю, аналізують мотивацію міграції, процеси адаптації та способи збереження національної самобутності українками. Це дозволяє вийти за межі аналізу офіційної дипломатії та розглянути еволюцію українсько-турецьких відносин через призму соціальної історії та міграційних студій, підкреслюючи роль людського фактора у зміцненні міждержавних зв'язків.

Важливе значення для дослідження генези українсько-турецького партнерства має праця Суата Киниклиоглу [65]. Автор, будучи провідним турецьким експертом із чорноморської безпеки, одним із перших в іноземній науковій думці обґрунтував концепцію кримськотатарського народу як «природного містка» між двома державами. Дослідження Киниклиоглу розкриває турецький погляд на Україну 1990-х років як на важливий «буферний» актор, чия стабільність і суверенітет є критично важливими для запобігання російському неоімперіалізму в регіоні.

У сучасній турецькій політичній думці особливе місце посідають розвідки, які розглядають анексію Криму російською федерацією як радикальний злам постбіполярної системи міжнародних відносин та виклик регіональній безпеці в Чорноморському басейні. М. Кочак акцентував на винятковому статусі кримських татар як корінного мусульманського

тюркського народу, чий тривалий досвід цивільного опору та депортацій стає ключовим фактором у протидії російській інтеграційній політиці на півострові. Автор зробив висновок про те, що доля кримськотатарської спільноти після 2014 р. безпосередньо залежить від здатності Туреччини трансформувати свою дипломатичну підтримку в дієві механізми міжнародного тиску, виходячи за межі суто діаспоральної активності [66].

У праці С. Озчеліка [67] концептуалізуються події 2014 р. як «Другого Сюрґюна» (Другої депортації), що проводить пряму історичну паралель між сталінським геноцидом 1944 р. та сучасними репресіями окупаційної влади. Дослідник обґрунтовує тезу, що «обрана травма» депортації є фундаментальним конструктом кримськотатарської національної ідентичності, який зумовлює їхній безкомпромісний мирний опір та відданість територіальній цілісності України. Аналізуючи зовнішньополітичний аспект, автор критично оцінює позицію Туреччини як «стриману солідарність», де офіційна Анкара змушена балансувати між захистом прав спорідненого тюркського народу та необхідністю збереження стратегічних економічних зв'язків із РФ у Чорноморському регіоні.

Ф. Т. Айдин розглядає кримських татар не як пасивних жертв геополітичного конфлікту, а як активних міжнародних агентів, здатних впливати на безпековий порядок денний Чорноморського регіону. Дослідниця обґрунтовує необхідність інтегрованої політики «ненасильницького опору», що базується на синергії зусиль Меджлісу, кримськотатарської діаспори та міжнародних інституцій (ЄС, НАТО) для лобювання прав корінного народу. Авторка критично аналізує «конфлікт лояльностей» Туреччини, вказуючи, що Анкара має потенціал для креативного лідерства у розв'язанні кримської кризи, проте це вимагає глибшої координації зовнішньої політики з Європейським Союзом задля подолання російських неоімперських амбіцій у «близькому зарубіжжі» [68].

Американський дослідник Б. Г. Вільямс [69] розглядає сучасну окупацію Криму крізь призму тривалої історії боротьби кримськотатарського

народу за виживання, визначаючи дії рф як логічне продовження імперської та радянської політики витіснення корінного населення з його історичної батьківщини. Автор детально аналізує еволюцію кримськотатарської ідентичності від релігійної спільноти до сучасної політичної нації, акцентуючи на тому, що пам'ять про сталінський геноцид 1944 р. слугує головним мобілізаційним ресурсом у нинішньому ненасильницькому опорі агресії Кремля. Важливим внеском є висновок науковця про стратегічну значущість Криму не лише як військового плацдарму Росії, а й як символічного простору, де зіткнення західних ліберальних цінностей та російського неоімперіалізму визначає майбутній контур безпеки всього Євразійського регіону.

Британський дослідник Е. Вілсон розглядає «кримськотатарське питання» як унікальну аналітичну призму, крізь яку простежується трансформація національних ідентичностей та зіткнення конкуруючих версій євразійства після 2014 року. Автор стверджує, що окупаційна політика рф базується на тактиці «розділяй і володарюй», де спроби створити лояльні до Кремля релігійні та політичні структури протиставляються авторитету Меджлісу кримськотатарського народу. Особливу увагу в історіографічному плані привертає теза дослідника про те, що кримськотатарський чинник став потужним каталізатором переосмислення українського націоналізму, сприяючи формуванню нової громадянської ідентичності, в якій український та кримськотатарський політичні проекти виступають взаємодоповнюючими елементами опору російській анексії [70].

У турецькій історіографії особливе місце посідають праці А. Сьонмеза, Х. Бичакчи та Дж. Йилдирима [71], які одними з перших у турецькому науковому дискурсі здійснили комплексний аналіз українсько-російських відносин крізь призму «кримської проблеми». Автори розглядають окупацію півострова не як локальний інцидент, а як багатопланову кризу, де переплітаються глобальне суперництво США та рф за домінування в Євразії, внутрішня нестабільність політичної структури України та історичні

суперечності пострадянського транзиту. Для нашого дослідження важливою є теза дослідників про те, що Крим став точкою остаточного розриву між прагненням Києва консолідувати незалежність та намаганням Москви зберегти контроль над пострадянським географічним простором.

Наукова стаття Г. С. Дерман та Й. Онгарової [72] виступає цінним джерелом наукового походження, що фіксує «першу реакцію» турецької інтелектуальної еліти на події Євромайдану та окупацію Криму. Джерело дозволяє дослідити термінологічний апарат, який використовували турецькі дослідники для опису політичних змін в Україні, та виокремити стратегічні пріоритети Анкари щодо збереження регіональної стабільності. Верифікація наведених у статті даних підтверджує високий рівень занепокоєння турецької сторони щодо ерозії територіальної цілісності України та трансформації безпекової архітектури Чорномор'я внаслідок односторонніх дій РФ.

Важливим внеском у дослідження соціального виміру міждержавних відносин є праця М. Ніколко та Ф. К. Шахіна [73]. Автори застосовують порівняльний підхід до аналізу мобілізації діаспор у Туреччині та Канаді, демонструючи, як зовнішні кризи стимулюють подолання внутрішньоетнічних бар'єрів. Дослідження є цінним, оскільки воно доводить, що еволюція відносин України та Туреччини після 2014 р. була зумовлена не лише геополітичним прагматизмом еліт, а й потужною консолідацією громадянського суспільства та діаспорних мереж, які вимушено об'єднали свої зусилля перед обличчям російської загрози.

Таким чином, аналіз історіографічного доробку засвідчує поступову еволюцію наукового осмислення українсько-турецьких міждержавних відносин – від описових фіксацій становлення дипломатичних контактів до комплексних міждисциплінарних інтерпретацій їхнього політичного, економічного, безпекового та гуманітарного вимірів. Сучасна історіографія характеризується значним тематичним розширенням, залученням нових методологічних підходів і зростанням уваги до регіонального та глобального контексту взаємодії обох держав, що дозволяє розглядати українсько-

турецьке партнерство як складову ширших геополітичних процесів у Чорноморському просторі. Вагомий внесок у розвиток проблематики здійснили як українські, так і зарубіжні дослідники, які сформували різні інтерпретаційні моделі – від концепцій стратегічного партнерства та регіональної кооперації до критичних оцінок прагматичного балансування Анкари у взаєминах із російською федерацією.

Водночас проведений аналіз виявляє певну фрагментарність наукового знання, що проявляється у домінуванні секторальних досліджень над комплексними історичними синтезами, недостатній інтеграції політичних, економічних і гуманітарних аспектів у межах єдиного аналітичного підходу, а також обмеженій увазі до довготривалої динаміки взаємин у часовому вимірі 1991–2021 рр. Значна частина праць зосереджується на окремих кризових етапах або тематичних зрізах співпраці, що ускладнює формування цілісного уявлення про еволюцію двосторонніх відносин.

Отже, історіографія дослідження українсько-турецьких відносин сформувала вагоме теоретико-методологічне підґрунтя для подальших наукових розвідок, однак її сучасний стан зумовлює потребу у синтетичних історичних узагальненнях, які дозволять інтегрувати різнорівневі підходи та переосмислити двосторонню взаємодію як динамічний процес, детермінований змінами регіональної безпекової архітектури, економічної кон'юнктури та гуманітарної взаємодії.

1.2. Джерельна база

Джерельна база сформована з комплексу нормативно-правових актів двостороннього та багатостороннього характеру, що відображають інституційні, політичні, економічні, військові, науково-технічні та гуманітарні виміри співробітництва між державами. Її основу становлять міждержавні договори, міжурядові угоди, міжвідомчі меморандуми, протоколи та програмні документи, які фіксують етапи становлення дипломатичних відносин, нормативні рамки стратегічного партнерства та

механізми практичної взаємодії у різних галузях. Особливістю джерельного комплексу є його репрезентативність щодо ключових напрямів двосторонньої співпраці – від безпеково-оборонного й економічного до культурно-наукового та транспортно-комунікаційного, а також можливість простежити трансформацію пріоритетів зовнішньої політики України й Туреччини у контексті змін регіональної та глобальної геополітики. Аналіз цих документів дозволяє реконструювати процес інституціоналізації відносин, визначити ієрархію стратегічних інтересів сторін та оцінити ступінь їх нормативно-правового закріплення впродовж досліджуваного періоду.

Джерельна база дисертаційного дослідження сформована за проблемно-хронологічним принципом і представлена комплексом міжнародно-правових актів, міждержавних угод, міжвідомчих домовленостей, програмних документів та внутрішньодержавних нормативних актів, що відображають різні аспекти еволюції українсько-турецьких відносин у 1991–2021 рр. Її доцільно поділити на кілька основних груп.

Першу групу становлять базові міжнародно-правові акти конститутивного характеру, що заклали інституційні основи двосторонніх відносин. До них належать документи, які юридично оформили дипломатичні зносини та визначили рамки стратегічного партнерства. Ці джерела відображають початкову фазу формування нормативної архітектури співробітництва та дозволяють реконструювати стратегічні орієнтири зовнішньої політики обох держав у постбіполярний період.

Другу групу утворюють міждержавні та міжурядові галузеві угоди, що регламентують співпрацю в ключових сферах – економічній, транспортній, енергетичній, митній, морській та науково-технічній. До цієї категорії належать, зокрема: угоди про морське судноплавство, митну допомогу, нафтотранспортні проєкти, авіаційне сполучення; угоди у сфері космічних досліджень, науки і технологій, створення наукових центрів; програми

економічного та інфраструктурного співробітництва. Ці джерела дозволяють простежити матеріально-економічні засади партнерства та процес інтеграції двосторонніх зв'язків у глобальні ринки і технологічні мережі.

Третю групу становлять документи військово-політичного та оборонного співробітництва, представлені міждержавними угодами, меморандумами та протоколами у сфері безпеки: угоди про військову підготовку, оборонно-промислову кооперацію, фінансову допомогу; документи щодо морської безпеки, операції «Чорноморська гармонія»; міжвідомчі домовленості оборонних відомств. Ці акти відображають еволюцію безпекового діалогу – від консультаційного співробітництва 1990-х років до інституціоналізованого стратегічного партнерства у XXI ст.

Четверту групу складають міжвідомчі угоди технічного та адміністративного характеру, що регулюють спеціалізовані напрями співпраці: меморандуми у сфері енергетики, фінансового моніторингу, патентної діяльності; домовленості щодо дипломатичних процедур і функціонування консультаційних механізмів; технічні угоди з авіаційної безпеки, стандартизації та обміну інформацією. Вони відображають практичний механізм реалізації політичних рішень і характеризують рівень інституційної взаємодії виконавчих органів.

П'яту групу становлять джерела гуманітарного, культурного та наукового співробітництва, що демонструють розвиток міжсуспільних контактів: угоди про культурне співробітництво та відповідні програми; домовленості архівних установ; документи про академічний і науково-освітній обмін. Вони дають змогу дослідити формування спільного культурно-інтелектуального простору та роль гуманітарної дипломатії у зміцненні партнерства.

Ключовим правовим джерелом, що ознаменувало початок офіційного міждержавного діалогу в постбіполярний період, є «Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Турецькою Республікою» [74], підписаний у Стамбулі 3 лютого 1992 р. Документ фіксує

перехід від фактичного визнання незалежності України Туреччиною до юридичного закріплення повномасштабних дипломатичних зносин на рівні посольств відповідно до Віденської конвенції 1961 року. Текст Протоколу свідчить про намір сторін розбудувати партнерство на фундаменті загальноєвропейських цінностей, закладених у Статуті ООН та Паризькій хартії, апелюючи при цьому до багатовікових добросусідських традицій. Аналіз цього акта дозволяє стверджувати, що з моменту його підписання українсько-турецькі відносини отримали необхідну інституційну базу для подальшої еволюції в напрямку стратегічного партнерства.

Фундаментальне значення для формування стратегічного вектора української дипломатії мало ухвалення Верховною Радою у 1993 р. Постанови «Про Основні напрями зовнішньої політики України» [75]. Цей документ заклав концептуальний базис національної безпеки, який згодом був імплементований та розвинутий у Законі «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» 2010 р. [76]. Зазначені нормативно-правові акти не лише кодифікували пріоритетні національні інтереси держави, а й визначили методологічні засади її міжнародної суб'єктності. Особлива увага в законотворчому процесі приділялася забезпеченню багатовекторності та відкритості зовнішньополітичного курсу, що передбачало інтенсифікацію транскордонного співробітництва при одночасному дотриманні принципу стратегічної автономії та запобіганні однобічній геополітичній залежності від окремих центрів сили чи військово-політичних блоків.

Основним правовим джерелом дослідження початкового етапу формування міждержавних зв'язків є «Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою» [77], підписаний в Анкарі 4 травня 1992 р. та ратифікований Верховною Радою України 17 вересня 1992 р. Документ належить до категорії основоположних міжнародно-правових актів двостороннього характеру, що мають конститутивне значення для розбудови дипломатичної архітектури в Чорноморському регіоні. Цінність Договору полягає в тому, що він фіксує перелік стратегічних пріоритетів обох держав

на момент завершення Холодної війни та містить посилання на історичну спадкоємність українсько-турецької договірної практики, зокрема через згадку угоди 1922 року. Аналіз тексту дозволяє реконструювати ієрархію цілей зовнішньої політики Києва та Анкари, а також визначити нормативні межі, в яких відбувалася подальша еволюція стратегічного партнерства.

Спеціалізованим джерелом, що відображає матеріально-технічний та майновий аспект інституціалізації двосторонніх відносин, є «Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про взаємне виділення земельних ділянок в Анкарі та Києві для спорудження приміщень дипломатичних місій» від 19 червня 2003 р. [78]. Документ належить до категорії міжурядових угод з питань регулювання статусу закордонної нерухомості, де зафіксовано принцип паритетності (площі ділянок, податкові звільнення), визначенні географічних локацій дипломатичних місій та врегулюванні майнових зобов'язань Сторін.

Важливим нормативно-політичним джерелом, що відображає завершення етапу інституційного становлення двосторонніх відносин, є «Спільне комюніке Президентів України і Турецької Республіки» від 30 травня 1994 р. [79]. Документ фіксує перехід до практичної реалізації стратегічних проєктів у паливно-енергетичній, транспортній та правовій сферах, де узгоджено позиції щодо правового статусу континентального шельфу Чорного моря, визнання прав депортованих кримських татар та координації дій у межах програми НАТО «Партнерство заради миру».

Ключовим репрезентативним джерелом для вивчення політичної еволюції двосторонніх відносин є «Українсько-турецьке спільне комюніке» [80] за результатами візиту Прем'єр-міністра Туреччини М. Йилмаза від 12 лютого 1998 р. Документ належить до групи політико-дипломатичних джерел (спільних заяв), що мають декларативний, але водночас зобов'язальний характер. Цінність комюніке полягає у фіксації консолідованої позиції сторін щодо: 1) інституціалізації діалогу через створення постійних консультативних органів; 2) підтримки процесу

облаштування кримських татар; 3) координації зусиль у межах ЧЕС та діалогу з НАТО. Документ дозволяє реконструювати пріоритети зовнішньої політики обох держав у Чорноморському регіоні на зламі століть.

Серед джерел, що регламентують стратегічне планування зовнішньої політики, «Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки» від 2 квітня 2004 р. посідає місце комплексного нормативно-програмного акта. Документ структурує пріоритети співпраці за вісьмома ключовими напрямками, визначаючи конкретні механізми їх реалізації та контролю (щорічні зустрічі міністрів) [81].

Основним джерелом для аналізу кредитно-фінансових механізмів міждержавної взаємодії є «Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про фінансове співробітництво» від 21 травня 1998 р. [82]. Документ належить до категорії міжурядових угод нормативно-регулюючого характеру, що визначають умови надання фінансових ресурсів під державні гарантії. Його цінність полягає у фіксації конкретних параметрів кредитування (суми, об'єкти, суб'єкти) та посиленні на міжнародні стандарти ОЕСР, що дозволяє дослідити процес адаптації двостороннього співробітництва до норм світового фінансового ринку.

Важливим нормативним джерелом дослідження військового співробітництва є «Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про втілення фінансової допомоги», підписаний 30 грудня 2016 р. та введений у дію у 2017 р. [83]. Документ належить до категорії імплементаційних угод у сфері безпеки та оборони, що регламентують порядок використання турецьких фінансових грантів для навчання українських військовослужбовців.

Ключовим репрезентативним джерелом для вивчення економічного та правового регулювання морської діяльності є «Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про морське торговельне судноплавство» від 27 листопада 1996 р. [84]. Документ належить до групи міждержавних

галузових угод, що визначають режим доступу до портів, умови експлуатації суден та правовий статус моряків.

Основним джерелом для дослідження енергетичного вектора зовнішньої політики України в 1990-х роках є «Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про нафтопровідну систему Джейхан–Самсун» від 18 червня 1997 р. [85]. Документ класифікується як міждержавна інвестиційна угода стратегічного значення, що визначає параметри будівництва транзитної інфраструктури.

Аналізуючи науково-технічний вектор міждержавних зв'язків взято до уваги «Угоду між Міністерством України у справах науки і технологій і Радою з наукових та технічних досліджень Турецької Республіки (TÜBİTAK)» від 26 лютого 1997 р. [86]. Документ належить до категорії міжвідомчих угод і фіксує перелік пріоритетних форм співпраці: спільні програми, обмін кадрами та створення спільних лабораторій.

Основним джерелом для аналізу інституційного розвитку наукових зв'язків є «Угода між Міністерством України у справах науки і технологій та Науковою та Технічною дослідною радою Турецької Республіки (TÜBİTAK) про створення Міжнародного науково-освітнього центру високих технологій» від 20 травня 1998 р. [87]. Документ належить до групи спеціалізованих міждержавних актів, що регулюють створення спільних міжнародних організацій.

У системі джерел з історії науково-технічного співробітництва «Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері дослідження та використання космічного простору» від 19 грудня 2001 р. [88] займає місце основоположного акта в галузі високих технологій. Документ належить до категорії міждержавних угод спеціального призначення і визначає правовий режим спільної розробки ракетно-космічної техніки, супутникових систем та наземної інфраструктури.

Центральним нормативним джерелом, що регулює правову базу авіаційних перевезень у досліджуваний період, є «Угода між Кабінетом

Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про повітряне сполучення» (ратифікована 3 липня 2013 р.) [89]. Документ є розгорнутим міждержавним договором, що замінив застарілі норми та імплементував сучасні стандарти ІКАО у двосторонні відносини.

Важливим нормативним джерелом для вивчення інституційного оформлення економічної співпраці є «Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки щодо взаємної допомоги у митних питаннях» від 27 листопада 1996 р. [90]. Документ належить до категорії міжурядових угод адміністративно-правового характеру. Цінність Угоди полягає у визначенні повноважень Державного митного комітету України та Митної адміністрації Туреччини у сфері обміну інформацією, проведення спільних розслідувань та застосування спеціальних методів контролю (зокрема, контрольованих поставок).

Серед нормативно-правових джерел щодо дослідження військово-політичного аспекту відносин слід виокремити «Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України і Міністерством національної оборони Турецької Республіки», підписаний у Києві 14 липня 1993 р. [91]. Документ належить до категорії міжвідомчих угод міжнародного характеру та фіксує перехід до практичної реалізації безпекових положень базового Договору 1992 р., у якому визначено першочергові сфери взаємодії збройних сил обох країн (підготовка кадрів, військова наука, логістика) та легітимізації прямого діалогу між генеральними штабами.

Ключовим правовим джерелом для вивчення військово-морського вектора партнерства є «Протокол між Міністерством оборони України та Генеральним штабом ЗС Турецької Республіки про співробітництво у рамках операції “Чорноморська гармонія”» від 17 січня 2007 р. [92]. Документ належить до групи міжвідомчих військових угод оперативного характеру та визначає методику обміну даними щодо морських ризиків і підозрілих об’єктів.

Для дослідження генези військово-технічного партнерства фундаментальним джерелом постає «Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки» від 27 липня 1994 р. [93]. Документ належить до групи міждержавних рамкових угод, що визначають правовий режим взаємодії в оборонній сфері.

Основним нормативним джерелом для вивчення еволюції військово-технічних зв'язків є «Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про оборонно-промислове співробітництво» від 17 січня 2007 р. [94]. Документ належить до категорії галузевих міжурядових угод, що регламентують господарську та наукову діяльність в оборонній сфері.

Важливим нормативним джерелом для вивчення динаміки військового співробітництва у постмайданний період є «Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про військово-фінансове співробітництво» від 30 грудня 2016 р. [95]. Документ належить до категорії міжурядових угод про надання цільової фінансової допомоги та регламентує порядок закупівлі озброєння і майна у турецьких виробників. Цінність Угоди полягає у можливості детального аналізу пріоритетів модернізації ЗСУ (зокрема, підрозділів ВМС та десантних військ) та механізмів фінансового менеджменту в рамках двосторонніх оборонних проектів. Документ дозволяє простежити трансформацію Туреччини в одного з провідних партнерів України у сфері військово-технічної кооперації напередодні 2022 р.

Проаналізовано «Угоду про створення Чорноморської Групи Військово-Морського Співробітництва (BLACKSEAFOR)» від 2 квітня 2001 р. (ратифіковану 05. 06. 2003 р.) [96], що регулює колективний вимір військово-морської співпраці. Документ належить до групи багатосторонніх міжнародних договорів, що визначають статус військових підрозділів «за викликом» та процедури їх розгортання. Офіційні коментарі та листування МЗС України щодо припинення дії договору з 1 жовтня 2023 р. є додатковим

джерельним матеріалом, який дозволяє дослідити процес дезінтеграції регіональних безпекових структур під впливом російсько-української війни.

Специфічним правовим джерелом дослідження економічного та безпекового вимірів співпраці є «Меморандум про взаєморозуміння між Держфінмоніторингом України та Радою MASAK Турецької Республіки» [97] від 5 квітня 2010 р. Документ належить до групи міжвідомчих угод технічного характеру, що регулюють обмін фінансовою розвідувальною інформацією з метою протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Засадничим правовим джерелом для аналізу галузевої співпраці є «Меморандум про взаєморозуміння у галузі енергетики між профільними міністерствами України та Турецької Республіки» від 25 січня 2011 р. [98]. Документ класифікується як міжвідомча угода стратегічного характеру, що визначає інституційні межі наукового, технічного та інвестиційного співробітництва.

Важливим джерелом для вивчення інституціоналізації політичного діалогу є «Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Турецької Республіки» від 25 січня 2011 р. [99]. Документ належить до групи міжвідомчих угод, що регулюють дипломатичні процедури та графіки політичних консультацій на різних рівнях.

Під час аналізу інституційного зміцнення економічних зв'язків взято до уваги «Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Відомством з патентів і торговельних марок Турецької Республіки» від 4 жовтня 2017 р. [100]. Документ належить до категорії міжвідомчих актів “м'якого права” (soft law), що визначають рамки технічного та інформаційного співробітництва.

У корпусі джерел, що регламентують функціонування дипломатичних інституцій, особливе місце посідає «Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Турецької Республіки» від 9 вересня 1993 р. [101].

Документ належить до групи оперативно-технічних міжнародних актів, що регулюють умови діяльності дипломатичних представництв.

Важливим нормативно-виконавчим джерелом є «Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про погодження списку проектів» від 22 грудня 2011 р. [102]. Документ належить до категорії допоміжних міжурядових угод, що забезпечують реалізацію рамкових домовленостей. Аналіз цього джерела дозволяє простежити еволюцію механізмів контролю за іноземною технічною допомогою та ідентифікувати правові умови, за яких формувалися пріоритетні списки українсько-турецької проектної взаємодії у 2011–2018 рр.

«Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Турецької Республіки про технічне і фінансове співробітництво» від 14 листопада 2002 р. [103] розкриває механізми реалізації «м'якої сили» та фінансово-технічної взаємодії. Документ належить до групи міжурядових договорів, що регулюють спеціальні умови впровадження іноземної допомоги. Аналіз цього джерела дозволяє простежити процес інституціалізації турецької присутності в українському гуманітарному та економічному просторі, а також верифікувати правові межі, в яких здійснювався трансфер технологій та знань на початку XXI ст.

Важливим джерелом для аналізу галузевої інтеграції та гармонізації стандартів безпеки є «Меморандум про взаєморозуміння між Державною авіаційною службою України та Генеральною дирекцією цивільної авіації Туреччини» від 10 червня 2019 р. [104]. Документ належить до групи міжвідомчих нормативно-технічних актів, що регулюють питання льотної придатності, сертифікації авіаперсоналу та екологічних стандартів цивільної авіації.

«Протокол про співробітництво між Державною архівною службою України та Дирекцією державних архівів при Президенті Турецької Республіки» від 3 лютого 2020 р. [105] демонструє поглиблення гуманітарного співробітництва та наукових зв'язків між країнами. Документ

належить до групи міжвідомчих міжнародних угод спеціального характеру, що регулюють доступ до національних архівних фондів та обмін копіями історичних документів.

Ключовим джерелом для аналізу гуманітарного виміру двосторонніх відносин є «Програма співробітництва між Урядом України і Урядом Турецької Республіки у сфері культури» від 22 грудня 2011 р. (затверджена Постановою КМУ від 14.05.2015) [106]. Документ класифікується як імплементаційний акт середньострокового планування, що деталізує умови обміну виставками, театральними колективами та експертними групами.

Базовим джерелом для аналізу гуманітарного вектору двосторонніх відносин є «Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про культурне співробітництво» від 27 листопада 1996 р. [107]. Документ належить до категорії галузевих міжурядових угод і визначає правові рамки взаємодії у сферах культури, освіти, науки та спорту.

Ключовим правовим джерелом, що регулює гуманітарний вектор міждержавних відносин, є «Угода про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти України та Міністерством Національної освіти і Радою вищої освіти Турецької Республіки» від 21 травня 1998 р. [108]. Документ належить до групи галузевих міжурядових угод і має тримовну автентичну редакцію (українську, турецьку та англійську).

Серед галузевих джерел, що регулюють сучасний етап взаємодії у сфері вищої школи, взято до уваги «Меморандум про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Радою вищої освіти Туреччини» від 14 квітня 2017 р. [109]. Документ має статус міжвідомчого протоколу про наміри, що закладає інституційну основу для спеціальних робочих програм.

Фундаментальним багатостороннім джерелом, що визначило характер взаємодії України та Туреччини у сфері морської безпеки, є «Угода про співробітництво причорноморських держав з пошуку та рятування на Чорному морі» від 27 листопада 1998 р. [110]. Документ належить до

міжнародних конвенційних актів регіонального рівня, розроблених на розвиток Міжнародної конвенції SAR 1979 р.

Для аналізу становлення військово-технічного та правоохоронного співробітництва на морі взята до уваги «Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво їхніх компетентних органів, відповідальних за свої морські простори у Чорному морі» від 12 лютого 1998 р. [111]. Документ класифікується як міждержавна угода про міжвідомчу взаємодію. Цінність акта полягає у визначенні правових меж «морських просторів» як виключних економічних зон, регламентації спільних антитерористичних та природоохоронних заходів, а також у створенні постійної координаційної комісії.

«Угода про привілеї та імунітети Комісії із захисту Чорного моря від забруднення» від 28 квітня 2000 р. [112] регламентує адміністративно-правовий статус регіональних екологічних інституцій. Документ належить до міжнародних багатосторонніх угод про статус міждержавних організацій, у якому фіксуються дипломатичні привілеї для посадових осіб Секретаріату, визначенні режиму недоторканності архівів та приміщень у м. Стамбул.

Цінним внутрішньодержавним джерелом, що закріплює механізм стратегічного управління двосторонніми відносинами, є Указ Президента України № 9/2012 «Питання Української частини Стратегічної ради високого рівня між Україною і Турецькою Республікою» від 11 січня 2012 р. [113]. Документ належить до групи нормативно-правових актів глави держави з організаційно-розпорядчими функціями. Його цінність полягає у визначенні структури та персонального складу вищого консультативно-дорадчого органу, відповідального за координацію всієї вертикалі українсько-турецької взаємодії. Аналіз динаміки змін у складі Ради (упродовж 2013–2021 рр.) дозволяє простежити еволюцію пріоритетів співпраці: від економічної інтеграції до глибокого оборонно-промислового та безпекового альянсу.

Важливу групу джерел дослідження становлять матеріали періодичних видань, які дозволяють реконструювати динаміку українсько-турецьких

відносин через призму медіадискурсу та суспільних настроїв. Використана у роботі періодика (зокрема, видання «Голос України», «Урядовий кур'єр», Укрінформ, а також турецькі ресурси «Milliyet», «Daily Sabah» та «TRT World») виконує роль оперативного літопису міждержавної взаємодії, фіксуючи події, що не завжди знаходили детальне відображення в офіційних актах. Специфіка цих джерел полягає в їхній здатності передавати емоційний та інтелектуальний контекст епохи, висвітлювати позиції експертних спільнот та політичних еліт, а також простежувати еволюцію ключових наративів – від перших декларацій про добросусідство до формування стратегічного оборонно-промислового альянсу.

Корпус аналізованих інтерв'ю Надзвичайних і Повноважних Послів України та Турецької Республіки (Й. Дж. Тезеля, В. Боднара, А. Сибіги, С. Корсунського та Я. А. Гюльдере) становить цілісний масив репрезентативних першоджерел офіційного походження, що дозволяють реконструювати динаміку стратегічного партнерства у 2015–2021 рр. Матеріали 2015 р. (Й. Дж. Тезеля та С. Корсунського) фіксують ранній етап дипломатичного реагування на окупацію Криму, де пріоритетність безпеки кримськотатарської спільноти поєднувалася з механізмами «тихої дипломатії» та протидією легітимізації анексії в міжнародних організаціях. Інтерв'ю 2021 р. (А. Сибіги, Я. А. Гюльдере та В. Боднара) засвідчують якісну трансформацію відносин: від загальних декларацій до конкретної «дорожньої карти» технологічної інтеграції, що включала понад 30 спільних оборонних проєктів, будівництво заводу «Ваукаг» та розвиток формату «Квадрига». Сукупний аналіз цих джерел дозволяє стверджувати, що напередодні повномасштабного вторгнення РФ 2022 р. військово-технічний вимір став домінуючим фактором взаємодії, а Туреччина утвердилася як унікальний актор, що поєднував надання критичної військової допомоги Україні з реалізацією прагматичних економічних інтересів та гуманітарних ініціатив, зберігаючи статус ключового медіатора в Чорноморському регіоні. [114–118].

Отже, залучений корпус джерел становить системно організований комплекс офіційної міжнародно-правової документації, що забезпечує можливість всебічного аналізу еволюції українсько-турецьких міждержавних відносин у 1991–2021 рр. Його структуризація дозволяє виокремити кілька тематичних блоків – політико-дипломатичний, безпеково-оборонний, економічний, енергетичний, науково-технологічний та гуманітарний – які відображають багатовекторність співробітництва та поступове поглиблення стратегічного партнерства. Джерела характеризуються високим ступенем репрезентативності, офіційності та фактологічної достовірності, що забезпечує реконструкцію механізмів прийняття зовнішньополітичних рішень, інституційного оформлення співпраці та практичних результатів взаємодії. Їх комплексний аналіз дає змогу простежити перехід від етапу встановлення дипломатичних контактів і формування базових правових рамок у 1990-х роках до поглибленої галузевої кооперації та стратегічного партнерства у XXI ст. Таким чином, сформована джерельна база є достатньо репрезентативною та методологічно придатною для досягнення мети дослідження, забезпечуючи надійне підґрунтя для теоретичних узагальнень і історико-аналітичних висновків щодо розвитку українсько-турецьких відносин у досліджуваний період.

1.3. Методологія дослідження

Вивчення історичного процесу еволюції міждержавних відносин між Україною та Турецькою Республікою упродовж 1991–2021 рр., багатовимірності їх політичного, безпекового, економічного та гуманітарного співробітництва, а також трансформацій цих відносин під впливом регіональних і глобальних викликів сучасного світоустрою потребує ґрунтовного наукового обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження. Зазначене зумовлює необхідність з'ясування основних принципів і методів історичного пізнання, дослідницьких підходів і способів аналізу, а також залучення теоретичних напрацювань вітчизняних і

зарубіжних учених соціогуманітарного скерування, присвячених проблематиці міжнародних відносин, регіональної безпеки та міждержавної взаємодії.

Складність дослідження українсько-турецьких відносин новітнього періоду полягає в тому, що значна частина відповідних політичних, безпекових і гуманітарних процесів залишається незавершеною та перебуває у стані динамічної трансформації. Формування стратегічного партнерства між Україною і Туреччиною, зокрема, в умовах російської агресії проти України, суттєво змінює зміст і пріоритети двостороннього діалогу, що ускладнює ретроспективну оцінку окремих рішень, ініціатив та механізмів співпраці. Водночас на характер інтерпретації українсько-турецьких відносин впливають регіональні геополітичні чинники, специфіка чорноморського простору, а також асиметрія ресурсів і зовнішньополітичних можливостей сторін.

Об'єктивний аналіз міждержавних відносин України і Туреччини ускладнюється також наявністю політичних, ідеологічних та ціннісних нашарувань, що формувалися впродовж тривалого часу як у науковому, так і в публічному дискурсі. Політичні симпатії й антипатії, актуальні безпекові виклики, внутрішньополітична боротьба та інформаційні впливи здатні позначатися на дослідницьких оцінках і трактуванні подій. У цьому контексті автор поділяє зауваження Г. Касьянова про те, що дослідники новітньої історії певною мірою самі виступають об'єктами історичного пізнання, перебуваючи всередині досліджуваних процесів [119, с. 4–5].

З огляду на це підкреслимо, що наукове вивчення історичного процесу становлення й розвитку міждержавних відносин між Україною та Турецькою Республікою ґрунтується на методології як цілісній системі теоретичних засад, наукових принципів, методів, підходів і способів історичного аналізу. Для даного дослідження особливого значення набуває усвідомлення методологічних функцій теорії історичної науки, оскільки йдеться про формування синергетичного інструментарію історії та суміжних

соціогуманітарних дисциплін, здатного адекватно відобразити багатоаспектний процес розвитку українсько-турецьких відносин.

Застосування комплексного методологічного підходу дозволяє простежити еволюцію двосторонньої співпраці від початкових форм дипломатичного й політичного діалогу початку 1990-х рр. до становлення елементів стратегічного партнерства у XXI ст. у політичній, безпековій, економічній, гуманітарній та культурно-освітній сферах. У цьому контексті українсько-турецькі відносини розглядаються як динамічний історичний процес, тісно пов'язаний із трансформаціями регіональної та глобальної системи міжнародних відносин, передусім у Чорноморському регіоні.

У межах дослідження ми виходимо із розуміння нерозривного зв'язку історичної науки з розвитком суспільств і держав, які функціонують як складні інтегральні системи. Ігнорування цієї комплексності неминуче призводить до спрощених, редукціоністських або заангажованих інтерпретацій, що відтворюють стереотипи та ускладнюють об'єктивне осмислення міждержавних процесів. Саме генеза взаємодії науки й суспільства формує теоретико-концептуальні засади дослідження, забезпечуючи можливість системного аналізу історичних явищ у їх часовій і просторовій динаміці.

Такий методологічний підхід сприяє всебічному використанню теоретико-концептуальних складових дослідження, виявленню ключових тенденцій і закономірностей розвитку відносин між Україною та Турецькою Республікою, а також поглибленому осмисленню процесів нагромадження наукових знань з означеної проблематики. У цьому зв'язку під методологічним інструментарієм історичного пізнання розуміємо сукупність теоретико-методологічних засад, принципів, методів, підходів і способів аналізу, сформованих у межах загальнонаукової практики та з урахуванням специфіки предмета дослідження [120, с. 26].

Комплексне використання зазначеного інструментарію уможливило ґрунтовне вивчення українсько-турецьких відносин упродовж 1991–2021 рр.

із урахуванням взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників, конкретних історичних обставин та регіонального контексту. Це дозволяє визначити основні напрями, етапи й особливості еволюції двосторонніх відносин, а також окреслити їх місце у формуванні новітньої системи міжнародних відносин.

Варто наголосити, що одним із ключових завдань сучасної історичної науки є чітке дотримання теоретико-концептуальних засад дослідження, уточнення понятійно-категоріального апарату та коректне використання термінології відповідно до поставлених мети й науково-дослідницьких завдань. У цьому контексті важливим аспектом дослідження є аналіз і уточнення базових понять, що застосовуються для осмислення українсько-турецьких відносин, зокрема таких, як «міждержавні відносини», «зовнішня політика», «стратегічне партнерство», «регіональна безпека», «Чорноморський регіон», «національні інтереси», «публічна дипломатія» та «м'яка сила».

Розкриття змісту зазначених понять і категорій створює необхідні методологічні передумови для всебічного аналізу трансформацій українсько-турецьких відносин, їх адаптації до викликів міжнародного середовища та оцінки ролі Турецької Республіки як одного з ключових регіональних партнерів України у досліджуваній період.

Також зауважимо, що в контексті дослідження запропонованої проблеми важливим є з'ясування сутності базових понять і категорій, які використовуються для аналізу еволюції міждержавних відносин України та Турецької Республіки.

Поняття «зовнішня політика» у науковій літературі трактується як складна система діяльності держави на міжнародній арені, що має власну інтегральну структуру та поєднує внутрішньо- і зовнішньополітичні чинники. У цьому контексті зовнішня політика розглядається як система цілеспрямованих дій, скерованих на вплив на поведінку інших суб'єктів міжнародних відносин і адаптацію до змін у міжнародному середовищі [121,

с. 529]. Г. Удовенко, Д. Кавка та О. Черниш визначають зовнішню політику як загальний курс держави у міжнародних справах, що регулює її взаємовідносини з іншими державами та міжнародними інститутами відповідно до потреб, принципів і цілей внутрішньої політики [122, с. 22]. Водночас у сучасній українській історіографії відсутня єдина універсальна дефініція цього поняття. У межах даного дослідження зовнішня політика розуміється як діяльність держави та її інституцій на міжнародній арені, скерована на встановлення, підтримку й розвиток міждержавних відносин, захист національних інтересів і формування сприятливих умов для реалізації стратегічних цілей.

Категорія «міжнародні відносини» визначається як специфічна форма соціальних відносин, у межах яких реалізується міжнародна суб'єктність держав, міжнародних організацій тощо. Їх функціональне призначення полягає у забезпеченні взаємодії між суб'єктами світової політики, координації інтересів, збереженні стабільності та вирішенні глобальних і регіональних проблем сучасності [123, с. 453]. У дослідженні українсько-турецьких відносин міжнародні відносини розглядаються як динамічний процес, що охоплює політичну, безпекову, економічну та гуманітарну взаємодію і відображає трансформації регіональної системи Чорноморського басейну.

Важливим для даної роботи є також поняття «міждержавні відносини», яке використовується для характеристики сукупності політичних, дипломатичних, економічних, військово-безпекових та гуманітарних зв'язків між суверенними державами. У цьому контексті міждержавні відносини України й Турецької Республіки розглядаються як багатовимірний історичний процес, що формується під впливом національних інтересів сторін, регіональних викликів і змін у міжнародному середовищі.

Окрему аналітичну цінність у межах дослідження має поняття «стратегічне партнерство», яке трактується не лише як декларативний рівень політичного діалогу, а як система стабільних і довготривалих відносин, що

передбачає координацію позицій з ключових питань міжнародної та регіональної політики, розвиток інституційних механізмів співпраці й поглиблення взаємодії у сферах безпеки, економіки та гуманітарних обмінів.

Уточнення змісту зазначених понять і категорій створює методологічні передумови для всебічного аналізу еволюції українсько-турецьких відносин у 1991–2021 рр., дозволяє уникнути термінологічної невизначеності та забезпечує концептуальну цілісність дослідження.

«Національні інтереси» у науковій літературі трактуються як сукупність базових цілей і цінностей нації та держави, що зумовлюють їхню поведінку на міжнародній арені та у внутрішньополітичному просторі. Вони виступають реальною мотивацією державних дій, скерованих на забезпечення виживання, стабільного функціонування й довгострокового розвитку країни. До ключових складових національних інтересів належать внутрішня політична стабільність, збалансованість суспільних інтересів, національна злагода, економічне зростання, гарантування національної безпеки та формування позитивного міжнародного іміджу держави. Водночас у практичній політиці нерідко постає проблема співвідношення декларованих національних інтересів і реальних механізмів їх реалізації в умовах зовнішнього тиску та глобальної нестабільності [124, с. 116].

Слід наголосити, що системне бачення проблеми та послідовне застосування науково-теоретичних і методологічних засад у їх органічному поєднанні є необхідною умовою предметного й об'єктивного досягнення мети та реалізації завдань дослідження. Теоретико-концептуальне підґрунтя роботи значною мірою сформували праці провідних вітчизняних учених – О. Івченка [125], Ю. Щербака [126], В. Горбуліна [127], Л. Алексієвець та С. Прийдуна [128], М. Алексієвця та Я. Сека [129] та ін. Їхні наукові підходи та теоретичні концепти сприяли глибшому осмисленню закономірностей розвитку міжнародних відносин, механізмів формування зовнішньополітичних стратегій держав, а також специфіки регіональної взаємодії у Чорноморському просторі.

Методологічні засади дослідження ґрунтуються на сукупності наукових принципів і методів, що впливають із положень діалектики пізнання та визначають як загальний підхід до вивчення проблеми, так і логіку добору, систематизації й інтерпретації джерельного матеріалу. Базовими в межах роботи є принципи історизму, об'єктивності та системності, які забезпечують комплексний аналіз процесу становлення й еволюції українсько-турецьких відносин у політичному, безпековому, економічному та гуманітарному вимірах.

Послідовне застосування принципу історизму дало змогу розглянути українсько-турецькі міждержавні відносини в динаміці, у тісному зв'язку з внутрішньополітичними трансформаціями обох держав та змінами регіональної й глобальної міжнародної обстановки. Це уможливило реконструкцію основних етапів формування двостороннього діалогу, виявлення чинників його активізації або стагнації, а також з'ясування ролі зовнішніх викликів – насамперед безпекових процесів у Чорноморському регіоні – у трансформації змісту й форм співпраці України та Туреччини.

Використання принципу об'єктивності сприяло критичному аналізу різноспрямованих оцінок і підходів у наукових працях та джерелах, що дозволило уникнути однобічних інтерпретацій і забезпечити збалансоване висвітлення позицій сторін. Принцип системності, своєю чергою, дав можливість розглядати українсько-турецькі відносини як складну багаторівневу систему, в якій політичні, військово-безпекові, економічні та гуманітарні компоненти перебувають у тісній взаємодії та взаємозумовленості, формуючи цілісну модель стратегічного партнерства.

Загальним і обов'язковим правилом історичного дослідження є принцип об'єктивності, який, з огляду на значний вплив суб'єктивних чинників на перебіг історичного процесу, посідає ключове місце в методології наукового пізнання. Насичену подіями та суперечностями динаміку українсько-турецьких відносин у контексті глибоких геополітичних трансформацій на рубежі ХХ–ХХІ ст. неможливо комплексно осмислити без

послідовного застосування цього принципу. Саме дотримання принципу об'єктивності забезпечило неупереджений і науково виважений підхід до оцінки процесу становлення та розвитку міждержавного співробітництва України й Туреччини, його аналізу в діалектичній єдності суперечливих, багатовимірних, позитивних і проблемних аспектів з урахуванням усієї сукупності внутрішніх і зовнішніх чинників та конкретно-історичних обставин, що визначали зміст і динаміку двосторонніх відносин.

Дотримання принципу об'єктивності зумовило необхідність врахування політичних, безпекових, економічних, регіональних і гуманітарних факторів, які впливали на формування українсько-турецького діалогу в різні історичні періоди, а також дало змогу здійснити виважену оцінку набутого досвіду співпраці та обґрунтовано окреслити перспективи її подальшого розвитку. У процесі добору й аналізу історичних джерел у контексті поставлених науково-дослідницьких завдань автор прагнув максимально верифікувати факти, події та явища, уточнити фактичний матеріал, виявити особливості й специфіку інтерпретації історичного процесу розвитку українсько-турецьких відносин у всій повноті їх секторальної реалізації – політичній, військово-безпековій, економічній, культурно-освітній – в умовах формування нової системи геополітичних координат у Чорноморському регіоні та за його межами.

На наше переконання, лише за умови послідовного застосування діалектичного принципу об'єктивності можливе досягнення повноцінного наукового результату, формування аргументованих узагальнень і обґрунтованих висновків. Такий підхід уможливорює цілісне висвітлення еволюції українсько-турецьких відносин у сучасній геополітичній конфігурації, визначення їхніх пріоритетів, ключових тенденцій і проблем, а також прогнозування напрямів подальшого розвитку стратегічного партнерства між двома державами.

Водночас необхідною умовою підготовки історичних досліджень є доцільне застосування широкого спектра науково-дослідницьких методів,

комплексне використання яких сприяє реалізації мети й завдань роботи та отриманню відповідних теоретичних узагальнень. У процесі дослідження проблематики українсько-турецьких відносин у роботі шляхом поєднання загальнонаукових методів (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, аналогія) та спеціально-історичних методів (діахронного, хронологічного, порівняльно-історичного, історико-генетичного, системно-структурного, статистичного, методів систематизації та класифікації) розкрито основні тенденції й закономірності розвитку досліджуваного об'єкта, осмислено специфіку його функціонування та визначено можливості використання отриманих наукових результатів у контексті подальшого вивчення міжнародних відносин України.

Отже, історичне наукове дослідження українсько-турецьких відносин можливе лише на основі чітко визначеного й методологічно обґрунтованого інструментарію, який виступає одним із найважливіших засобів досягнення поставленої мети та виконання дослідницьких завдань.

Зазначимо, що в контексті запропонованої проблеми дослідження першочергове значення має з'ясування ролі та можливостей застосування конкретно-історичних методів, зокрема:

- хронологічного методу, який забезпечив послідовний розгляд явищ і подій у межах історичного процесу становлення та розвитку міждержавних відносин між Україною і Турецькою Республікою, їх трансформації відповідно до внутрішніх і зовнішніх викликів сучасності, тобто в динаміці розвитку й змін у чіткій часовій послідовності;

- діахронного методу (методу періодизації), що сприяв виявленню специфіки досліджуваного історичного процесу, виокремленню якісних зрушень у розвитку українсько-турецьких відносин, розкриттю їх внутрішнього змісту на окремих етапах історичного розвитку. Це дало змогу використати виявлені трансформаційні зміни як основний критерій періодизації та дослідити події у всій їх конкретно-історичній своєрідності з

урахуванням модернізаційних процесів, загальних і специфічних закономірностей двосторонньої співпраці;

- порівняльно-історичного (компаративного) методу, який дав змогу виявити особливості та відмінності розвитку українсько-турецьких відносин у порівнянні з аналогічними моделями двосторонньої взаємодії Туреччини з іншими державами пострадянського простору та Чорноморського регіону. Застосування цього методу сприяло більш чіткому окресленню об'єкта, предмета та мети дослідження в контексті трансформації зовнішньополітичних пріоритетів України й Туреччини;

- історико-генетичного методу, використання якого забезпечило послідовне осмислення процесу формування та еволюції українсько-турецьких відносин у контексті регіональних і глобалізаційних процесів, зокрема трансформації системи міжнародних відносин у Чорноморському регіоні, а також дозволило простежити поступовий розвиток і структурні зміни двостороннього співробітництва в політичній, безпековій, економічній та гуманітарній сферах упродовж досліджуваного періоду;

- системно-структурного методу, який сприяв виокремленню ключових складових еволюції українсько-турецьких відносин, аналізу їх нормативно-правового забезпечення, інституційних механізмів двосторонньої співпраці та осмисленню ролі України й Туреччини у формуванні сучасної архітектури безпеки та співробітництва в Чорноморському регіоні;

- статистичного методу, застосування якого уможливило аналіз окремих аспектів українсько-турецьких відносин в економічній площині, зокрема виявлення динаміки торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва, визначення особливостей і проблем реалізації спільних проєктів, а також простеження трансформацій у розвитку секторальних напрямів двосторонньої взаємодії відповідно до задекларованих цілей стратегічного партнерства;

- методу систематизації та класифікації, який використано під час добору, упорядкування та аналізу джерельної бази й документальних матеріалів, а також при визначенні періодизації українсько-турецьких відносин та осмисленні їх багатовимірності в просторово-часовому вимірі сучасних міжнародних процесів.

Підкреслимо, що серед широкого спектра загальнонаукових і спеціально-наукових, власне історичних методів у роботі розглянуто передусім ті, до яких автор найчастіше звертався у процесі дослідження порушеної проблеми, а їх цілісне та взаємодоповнювальне застосування уможливило розв'язання окресленої наукової теми. Звичайно, кожен із використаних методів у межах даної праці виконує специфічну пізнавальну функцію, однак саме їх поєднання забезпечило досягнення поставленої мети та найповніше розкриття архітектоніки проблеми еволюції міждержавних відносин між Україною та Турецькою Республікою від початку 1990-х рр. до 2021 р. Цілісне застосування означених наукових методів дало змогу дослідити системоутворювальні аспекти українсько-турецького співробітництва, які відображають його сутність, реалії та потенціал у геополітичному просторі Чорноморського регіону, а також осмислити місце й роль обох держав у формуванні сучасної регіональної архітектури безпеки, стабільності та співробітництва.

Методологію нашого дослідження також становлять такі наукові підходи:

- міждисциплінарний підхід, який дозволив у процесі вивчення українсько-турецьких відносин залучити напрацювання суміжних галузей знань, передусім політичної науки, міжнародних відносин, безпекознавства, економіки та культурології. Це зумовлено тим, що досліджуваний процес має комплексний і синтетичний характер та охоплює не лише політико-дипломатичну сферу, а й економічне, військово-безпекове, гуманітарне, культурно-освітнє співробітництво. Застосування міждисциплінарного підходу уможливило всебічне осмислення ключових напрямів українсько-

турецької взаємодії в умовах трансформації регіонального та глобального безпекового середовища, а також здійснення комплексного аналізу еволюції двосторонніх відносин у контексті сучасних геополітичних викликів;

- системно-структурний підхід, використання якого дало змогу не лише чітко сформулювати науково-дослідницьку проблему, а й визначити логіку, шляхи та засоби реалізації поставлених у роботі мети й завдань. Цей підхід забезпечив послідовний і структурований виклад фактичного матеріалу, а також практичне розкриття механізмів і інструментів досягнення результатів у дослідженні українсько-турецьких відносин. Застосування системно-структурного підходу передбачало аналіз двосторонніх відносин як цілісної системи, елементи якої перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємообумовленості, що дало змогу всебічно дослідити динаміку їх трансформації у часово-просторовому вимірі.

Таким чином, теоретико-методологічні засади дослідження ґрунтуються на аналітичних працях вітчизняних і зарубіжних учених, діалектичних принципах історизму та об'єктивності, широкому спектрі загальнонаукових і спеціально-історичних методів і підходів. Це забезпечило належні наукові підвалини для комплексного аналізу історичного процесу становлення та розвитку міждержавних відносин між Україною і Турецькою Республікою упродовж 1991–2021 рр. У праці автор прагнув системно поєднати теоретичні концепти, наукові принципи, методи й підходи, а також поняттєво-категоріальний апарат для досягнення поставленої мети, виконання визначених науково-дослідницьких завдань і формулювання обґрунтованих теоретичних узагальнень та висновків. На думку автора, саме такий методологічний підхід забезпечив об'єктивне дослідження основних етапів еволюції українсько-турецьких відносин, виявлення їх специфіки, пріоритетних напрямів, динаміки розвитку та перспектив подальшого стратегічного партнерства.

Висновки до першого розділу

Історіографія обраної проблеми пройшла шлях від дескриптивного висвітлення перших дипломатичних контактів на початку 1990-х років до комплексного аналізу стратегічного партнерства у 2010-х – 2020-х роках. Виокремлено три групи досліджень: вітчизняні, турецькі та західні (англомовні). З'ясовано, що українські вчені зосереджують увагу на питаннях європейської інтеграції та безпеки Чорноморського регіону, тоді як турецька наукова думка акцентує на концепції «активного нейтралітету», енергетичній дипломатії та кримськотатарському факторі як «природному містку» між державами. Західна історіографія переважно розглядає українсько-турецький діалог крізь призму відносин обох країн із російською федерацією та НАТО.

Залучений корпус джерел формує системно впорядкований комплекс офіційної міжнародно-правової документації, що створює належні підстави для всебічного аналізу еволюції українсько-турецьких міждержавних відносин у 1991–2021 рр. Його структуризація дає змогу виокремити низку тематичних сегментів – політико-дипломатичний, безпеково-оборонний, економічний, транспортно-енергетичний, науково-технологічний та гуманітарний – які відображають багатовимірний характер двостороннього співробітництва та поступове інституційне зміцнення стратегічного партнерства.

Використані документи характеризуються високим рівнем офіційності, репрезентативності та фактографічної надійності, що забезпечує можливість реконструкції механізмів вироблення зовнішньополітичних рішень, процесів нормативно-інституційного оформлення співпраці, а також оцінювання її практичних результатів. Їх комплексний аналіз дозволяє простежити трансформацію взаємин – від етапу встановлення дипломатичних контактів і формування базового договірно-правового підґрунтя у 1990-х рр. до розвитку галузевої кооперації та утвердження стратегічного партнерства у XXI ст.

Сформована джерельна база є достатньою, репрезентативною та методологічно релевантною для реалізації поставлених дослідницьких завдань, забезпечуючи надійне емпіричне підґрунтя для теоретичних узагальнень і історико-аналітичних висновків щодо динаміки українсько-турецьких відносин у досліджуваній період.

Методологія роботи ґрунтується на поєднанні загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Застосування системного підходу дозволило розглянути відносини України та Туреччини як динамічну підсистему міжнародних відносин у Чорноморському регіоні. Використання порівняльно-історичного методу дало змогу виявити спільні риси та розбіжності у зовнішньополітичних стратегіях Києва та Анкари на різних етапах (від періоду ранньої незалежності до посткримської кризи 2014 р.). Прогностичний метод використано для окреслення перспектив розвитку партнерства після 2021 р., зокрема в контексті військово-технічної співпраці.

Список використаних джерел до першого розділу

1. Мхитарян Н. І. Українсько-турецькі відносини (сучасний етап). *Східний світ*. 2011. № 1. С. 74–77.
2. Воротнюк М. Україна-Туреччина. *Українська призма. Між стратегічним партнерством і безпекою*. Київ: Фонд ім. Ф. Еберта, 2013. С. 40–46.
3. Воротнюк М. Ключові партнери: Туреччина. *Українська призма: зовнішня політика*. Київ: Фонд ім. Ф. Еберта, 2015. С. 47–51.
4. Воротнюк М. Аудит зовнішньої політики: Україна – Туреччина. Київ: Інститут світової політики, 2016. 215 с.
5. Воротнюк М. Двосторонні відносини: Туреччина. *Українська призма: зовнішня політика*. Київ: Фонд ім. Ф. Еберта, 2016. С. 105–107.
6. Воротнюк М. Двосторонні відносини: Туреччина. *Українська призма: зовнішня політика*. Київ: Фонд ім. Ф. Еберта, 2018. С. 119–123.

7. Корсунський С. В. Українсько-турецькі відносини: минуле, сьогодення, завтра... *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2011. Вип. 17. С. 24–31.
8. Зміцнення безпеки в Чорноморському регіоні і перспективи турецько-українського співробітництва. К.: Центр Разумкова, 2011. 92 с.
9. Туреччина у сучасному світі: пошук нової ідентичності: зб. ст. та аналіт. матеріалів / О. Волович, М. Воротнюк, Є. Габер ; Нац. ін-т стратег. дослідж., Регіон. філ. у м. Одесі. О.: Фенікс, 2011. 407 с.
10. Демчишак Р. Б. Корекція українсько-турецьких відносин у контексті зовнішньополітичного курсу президента Туреччини Реджепа Ердогана. *Політикус: наук. журнал*. 2019. № 1. С. 82–87.
11. Tarasiuk Yu. Strategic prospects and the development of the bilateral relations between Ukraine and Turkey. *European Political and Law Discourse*. 2019. Vol.6. Iss.1. P. 37-43.
12. Крук Н. І. Українсько-турецькі відносини в зовнішньополітичній стратегії України та Туреччини. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 103–110.
13. Лахманюк Т. Становлення і розвиток системи політичних міждержавних відносин України та Турецької республіки (1991–2014 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2019. Вип. 1. С. 181–189.
14. Лахманюк Т. Україна і Турецька Республіка: шляхи співробітництва. *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2012. Вип. 9 С. 140–145.
15. Грубінко А. В. Проблема анексії Криму Російською Федерацією у зовнішній політиці Туреччини (2014 – 2024 рр.). *Вісник гуманітарних наук*. 2026. Вип. 15. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18622996>

16. Грубінко А. Генеза відносин НАТО-ЄС в умовах історичних трансформацій світової системи безпеки. *Україна дипломатична*. 2024. Випуск XXV. С. 784–796.
17. Пашков В.О. Стратегічне партнерство України та Туреччини на сучасному етапі: від символізму до прагматичної співпраці. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 9 травня 2022 р.) / Упорядники: Мальський М.З., Лещенко Л.В., Кучик О.С., Вовк Р.В. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2022. С. 89–90.
18. Яценко Б. Характеристика розвитку українсько-турецьких відносин 1992–2013 рр. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 11(17). С. 1474–1486 DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11\(17\)-1474-1486](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-1474-1486)
19. Запорожченко А. Створення українсько-турецької Стратегічної ради високого рівня й еволюція відносин між країнами. *Політикус*. 2020. № 4. С. 83–92. DOI: https://doi.org/10.24195/2414_9616.2020-4.13
20. Саган Г., Шуточкін В. Трансформації політичних відносин між Україною та Турецькою Республікою (2014–2024). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2024. Т.3. Вип.73. С.12–20. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-3-2>;
21. Саган Г. В., Шуточкін В. О. Науково-технологічне партнерство України з Туреччиною (1992–2021). *Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки»*, 2022. Вип.1. С. 167–175. DOI: https://doi.org/10.31651/2076_5908-2022-1-167-175;
22. Саган Г. В., Шуточкін В. О. Налагодження освітніх зв'язків України з Туреччиною у перші десятиліття XXI століття. *Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки»*, 2021. Вип. 1. С. 105–112 DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2021-1-105-112>;

- 23.Саган Г., Шутчкін В. Українська діаспора в Туреччині під час повномасштабного вторгнення Росії до України: нові виклики та тенденції. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені 7 Івана Франка*, 2024. Т.2. Вип.78. С. 17–23 DOI: <https://doi.org/10.24919/23084863/78-2-3>
- 24.Шутчкін В. Військово-політична співпраця України та Туреччини як складова протидії збройної агресії путінської росії. *Грінченко – Сетон: міжнародний журнал молодих науковців*, 2022. № 4. С. 66–67.
- 25.Шутчкін В. Турецький вектор міжнародної діяльності українських університетів у XXI ст. *Грінченко – Сетон міжнародний журнал молодих науковців*. 2021. Вип. 2. С. 98–107.
- 26.Довгаль О. А., Коваленко Р. С. Торговельно-економічні відносини України та Турецької Республіки: євроінтеграційний контекст: монографія. Харків. Видавець О. А. Мірошніченко, 2020. 204 с.
- 27.Маркевич К.Л. Стратегія економічного співробітництва України та Туреччини: міжнародний та регіональний вимір. *Культура народів Причорномор'я*. 2008. № 147. С. 62–65.
- 28.Akhmedova E. The importance of the Black Sea security cooperation between The Republic of Turkey and Ukraine and the European union Black Sea synergy security system. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Корміч (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Фенікс, 2019. Вип. 64. С. 168–179.
- 29.Солових Є. М. Україна-Туреччина: політико-економічні аспекти взаємовідносин і перспективи розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2018. Вип. 8. С. 80–87. <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2018-8-08>

30. Федун І. Л., Генералов О. І. Туреччина – міжнародний торговельний партнер. *Економіка та суспільство*. 2018. Випуск № 18. С. 73–79. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-18-11>
31. Федун І. Л., Стецько М. В., Стржельська І. О. Торговельне співробітництво України з Турецькою Республікою. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-52>.
32. Присяжнюк Ю. Стратегія українсько-турецького економічного розвитку в умовах поглиблення євроінтеграції. *Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини*. 2018. Вип. 45. С. 264–272.
33. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти : аналіт. доп. / [Н. Гавриленко, М. Замікула, І. Ус та ін. ; за заг. ред. М. Паламарчука, Р. Юлдашева]. Київ : НІСД, 2022. 68 с.
34. Хмара М. П. Стан та перспективи співробітництва України з Турецькою Республікою в рамках створення зони вільної торгівлі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 100(1). С. 186–190.
35. Небаба Н.О., Рудь-Вольга Д. Перспективи українсько-турецьких торговельно-економічних відносин. *Актуальні проблеми економіки*, №9 (219), 2019. С. 31–42.
36. Баг Ф. С. Динаміка турецько-українських торговельних відносин. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Економіка*. 2007. Т. 20 (59), № 1. С. 12–17.
37. Василюха Н. В., Цап Д. І. Зовнішньоекономічні відносини України з країнами Організації чорноморського економічного співробітництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / редкол.:*

- М. М. Король (голов. ред.), М. М. Палінчак, Я. П. Дроздовський та ін. Ужгород: Видавничий дім "Гельветика", 2021. Вип. 35. С. 7–12.
38. Енверов Р. Р. Розвиток українсько-турецьких економічних відносин в процесі регіональної інтеграції : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». Львів, 2014. 240 с.
39. Біляєва С. О., Кулаковська Л. В., Фіалко О. Є. Україна – Туреччина: грані співробітництва. *Археологія і давня історія України*. 2019. Вип. 3. С. 184–194.
40. Сорокін С. В., Пророченко Н. О. Українсько-турецька співпраця в гуманітарній сфері у 1991–2021 рр. *Сторінки історії*. 2024. Вип. 58. С. 346–367. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.58.2024.309262>
41. Сухобокова О. Українська громада в Туреччині: від національної спільноти до діаспори. *Східний світ*. 2021. № 3. С. 135–148. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2021.03.135>
42. Гошко А. Ю., Капаць К. М., Владимир О. М. Співробітництво в туристичній сфері: Україна-Туреччина. *Актуальні задачі сучасних технологій: Матеріали X 134 Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (Тернопіль 24–25 листопада, 2021)*. Тернопіль, 2021. Т. 2. С. 72–73.
43. Ключковська І., П'ятковська О., Марусик Ю., Черепенчук В., Манюк Х. Українці Туреччини: суспільство, ідентичність, майбутнє. Результати дослідження. Львів, 2022. 315 с.
44. Ціватий В. Г. Інтелектуальний феномен публічної дипломатії Турецької Республіки в умовах геополітичних трансформацій ХХІ століття. *Українсько-турецькі відносини крізь століття: історія, дипломатія, економіка, культура: матеріали Міжнар. наук. конф., м. Кам'янець-Подільський, 16–17 трав. 2025 р. Кам'янець-Подільський, 2025*.

- 45.Ціватий В.Г. Публічна дипломатія в Україні та світі: соціально-гуманітарний, міжнародно-політичний і практичний виміри зовнішньої політики у сфері культури (1991–2025 рр.). *Соціально-гуманітарні відносини в сучасній Україні: виклики та перспективи*: колективна монографія. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2025. С. 73–88.
- 46.Юрченко С., Батрак П. Державне регулювання розвитку туристичної діяльності в Туреччині: досвід для України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2018. Вип. 8. С. 172–180. DOI: <https://doi.org/10.26565/231095132018820>
- 47.Кліш, А., & Древніцький, Ю. (2026). Сучасна історіографія українсько-турецьких культурно-освітніх відносин: основні підходи, напрями та дослідницькі перспективи. *Вісник гуманітарних наук*, (15). URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18494663>
- 48.Klish A.B. Cooperation of Ukraine – NATO (1991–2023): from partnership to membership. *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2024. № 1(19) 2024. С. 1422–1433. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1\(19\)-1422-1433](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1(19)-1422-1433)
- 49.Древніцький Ю.Р., Прийдун С.В. Історіографія українсько-турецьких відносин: економічний аспект. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2026. № 1(43) 2026. С. 3132–3146. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1\(43\)-3132-3146](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1(43)-3132-3146)
- 50.Кліш А.Б., Прийдун С.В. Українсько-турецькі політичні відносини в сучасному історіографічному дискурсі. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2026. № 1(43) 2026.

- C. 3211–3222. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1\(43\)-3211-3222](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1(43)-3211-3222)
- 51.Сергійчук Б., Сергійчук В. На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI століття. Київ: ПП. Сергійчук М.І., 2011. 320 с.
- 52.Федорів І., Танавський І. Українсько-турецька співпраця у сфері культури: нормативно-правова база та роль діаспори (1991–2021 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* 2025. Вип. 2. С. 232–240. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.2.25>;
- 53.Танавський І. Співпраця між Україною та Туреччиною у сфері туризму: здобутки та перспективи. *Консенсус.* 2024. № 2. С. 183–193. DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-02/183-193>
- 54.Танавський І. Співпраця України і Турецької республіки в енергетичній сфері в 1991–2021 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* 2025. Вип. 1. С. 161–167. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.1.18>
- 55.Танавський І. П. Дипломатичні відносини України і Турецької Республіки у 1991–2021 рр.: договори, персоналії, форми. *Вісник гуманітарних наук.* 2025. Вип. 14. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18104218>
- 56.Танавський І. П. Українсько-турецька військова співпраця у 1991–2021 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки.* Том 36 (75) №4, 2025. С. 100–104. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/4.15>
- 57.The Tatars of Crimea: return to the homeland. Allworth Edward A. (ed.) 2nd ed., rev. and expanded. Durham and London: Duke University Press, 1998. 380 p.

- 58.Öncü A. S. Türkiye ve Ukrayna İlişkilerinin Başlaması ve İlk Yılları Üzerine Genel Bir Bakış (1991–1994). *Karadeniz Araştırmaları*. 2014. No 41. S. 39–60. doi: 10.12787/KARAM793.
- 59.Öncü A. Leonid Kuchma dönemi Türkiye Ukrayna ilişkileri “Yapıcı Ortaklık”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 2014 50. S. 171–195.
- 60.Özdal H., Demydova V. Turkey-Ukraine relations: high potential, low voltage. USAK Policy Brief No: 03 December 2011. 45 p.
- 61.Sarıçiçek E., Öztürk T. The Annexation of Crimea and Türkiye’s Balancing Role in the Russia-Ukraine War. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2024. Vol. 22. №. 2. P. 238–255 <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1425589>
- 62.Delanoe I. After the Crimean crisis: towards a greater Russian maritime power in the Black Sea. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*. Volume 14, Issue 3. P. 367–382 <https://doi.org/10.1080/14683857.2014.944386>
- 63.Tunçe T. K., Aydınğün A. Turkish-Ukrainian Relations throughout History: Continuities and Strategic Requirements. *25 Years of TurkeyUkraine Diplomatic Relations: Regional Developments and Prospects for Enhanced Cooperation*. 2018. №22. P. 13–34.
- 64.Sağır A., Yılmaz F. Türkiye’de Yaşayan Ukraynalı Kadın Göçmenlerde Kültürel Kimlik Pratikleri. *Turkish Studies*. 2021.-Vol. 16 Iss. 3 S. 1337–1374 DOI: <http://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.49226>
- 65.Kınıklıoğlu S. Türkiye – Ukrayna ilişkileri ve kırım Tatar Meselesi. *Bilig*. 1996. № 3. S. 33–38. <https://izlik.org/JA24HR46NT>
- 66.Koçak M. Crimea and the Crimean Tatars after Annexation by Russia. *Seta Perspective*. 2014. No. 9. P. 1–6.
- 67.Özçelik Z. The Russian Occupation of Crimea in 2014: The Second Sürgün (The Soviet Genocide) of the Crimean Tatars. *Troyacademy*. 2020. Vol. 5, no. 1. P. 29–44. <https://doi.org/10.31454/usb.721939>

68. Aydın F. T. Crimean Tatars and Russia's Annexation of Crimea. *Turkish Policy Quarterly*. 2014. Vol. 13, no. 3. P. 81–92.
69. Williams B. G. The Crimean Tatars: From Soviet Genocide to Putin's Conquest. New York : Oxford University Press, 2016. 217 p.
70. Wilson A. The Crimean Tatar Question: A Prism for Changing Nationalisms and Rival Versions of Eurasianism. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*. 2017. Vol. 3, no. 2. P. 1–45.
https://doi.org/10.24216/97723645330050302_01
71. Sönmez A. S., Bıçakcı H, Yıldırım C. Kırım sorunu bağlamında Rusya-Ukrayna ilişkilerinin analizi. *International Journal of Social Sciences and Education Research Online*. Volume: 1(3), 2015.
<http://dergipark.gov.tr/ijsser>
72. Derman G. S., Ongarova Y. Ukrayna'da siyasi kriz. *Karadeniz Araştırmaları*. 2014. № 42. S. 11-23
73. Nikolko M., Şahin F. K. Overcoming the boundaries: strategies of cooperation among Crimean Tatar and Ukrainian diaspora groups in response to the Ukrainian crisis. The comparison of Canada and Turkey. *Euxinos*, Vol. 10, No. 30 / 2020. P. 90–111.
74. Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Турецькою Республікою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_024#Text
75. Постанова Верховної Ради України "Про Основні напрями зовнішньої політики України" <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>
76. Закон України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
77. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_005#Text
78. Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про взаємне виділення земельних ділянок в Анкарі та Києві для спорудження приміщень дипломатичних місій від

- 19.06.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_032#Text
- 79.Спільне комюніке Президентів України і Турецької Республіки від 30.05.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_056#Text
- 80.Українсько-турецьке спільне комюніке від 12.02.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_090#Text
- 81.Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_039#Text
- 82.Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про фінансове співробітництво від 21 травня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_011#Text
- 83.Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про втілення фінансової допомоги. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-16#Text
- 84.Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про морське торговельне судноплавство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_036#Text
- 85.Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про нафтопровідну систему Джейхан–Самсун. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001#Text
- 86.Угода між Міністерством України у справах науки і технологій і Радою з наукових та технічних досліджень Турецької Республіки про співробітництво у галузі наукових та технологічних досліджень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_068#Text
- 87.Угода між Міністерством України у справах науки і технологій та Науковою та Технічною дослідною радою Турецької Республіки (ТЮБИТАК) про створення Міжнародного науково-освітнього центру високих технологій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_088#Text

88. Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері дослідження та використання космічного простору. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_025#Text
89. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про повітряне сполучення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_083#Text
90. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки щодо взаємної допомоги у митних питаннях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_019#Text
91. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України і Міністерством національної оборони Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_042#Text
92. Протокол між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки щодо співробітництва у сфері обміну інформацією в рамках операції «Чорноморська гармонія». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_063#Text
93. Угоду між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки від 27 липня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_064#Text
94. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про оборонно-промислове співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_062#Text
95. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про військово-фінансове співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_002-16#Text
96. Угода про створення Чорноморської Групи Військово-Морського Співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_151#Text
97. Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Радою з розслідування

- фінансових злочинів (MASAK) Міністерства фінансів Турецької Республіки щодо співробітництва в сфері обміну фінансовою інформацією, пов'язаною з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_073#Text
98. Меморандум про взаєморозуміння у галузі енергетики між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України і Міністерством енергетики та природних ресурсів Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_075#Text
99. Меморандум про взаєморозуміння щодо Угоди про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Турецької Республіки та двосторонньої торгівлі між Урядом України та Урядом Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-23#Text
100. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Відомством з патентів і торговельних марок Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_002-17#Text
101. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_043#Text
102. Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про погодження списку проектів, до яких застосовуються положення статті 2 Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Турецької Республіки про технічне і фінансове співробітництво від 14 листопада 2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_085#Text
103. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Турецької Республіки про технічне і фінансове співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_030#Text
104. Меморандум про взаєморозуміння між Державною авіаційною службою України та Генеральною дирекцією цивільної авіації

- Туреччини щодо розвитку безпеки цивільної авіації. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-19#Text
105. Протокол про співробітництво між Державною архівною службою України та Дирекцією державних архівів при Президенті Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-20#Text
106. Програма співробітництва між Урядом України і Урядом Турецької Республіки у сфері культури. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_092#Text
107. Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про культурне співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_069#Text
108. Угода про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти України та Міністерством Національної освіти і Радою вищої освіти Турецької Республіки: документ № 792_300 від 21.05.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_300#Text
109. Меморандум про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Радою вищої освіти Туреччини у сфері вищої освіти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-17#Text
110. Угода про співробітництво причорноморських держав з пошуку та рятування на Чорному морі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_071#Text
111. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво їхніх компетентних органів, відповідальних за свої морські простори у Чорному морі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_067#Text
112. Угода про привілеї та імунітети Комісії із захисту Чорного моря від забруднення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_148#Text
113. Указ Президента України. Питання Української частини Стратегічної ради високого рівня між Україною і Турецькою

- Республікою від 11.01.2012 р. № 9/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/2012#Text>
114. Інтерв'ю Надзвичайного та Повноважного Посла Турецької Республіки в Україні пана Йонета Дж. Тезеля інформаційному агентству «Укрінформ». URL: <https://kiev-emb.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/229644>
115. Безпілотники, кораблі і літаки – український посол про оборонну співпрацю України та Туреччини. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinskyu-posol-pro-oboronnu-spivpratsyu-z-turechchynoyu/31537057.html>
116. Понад 30 проєктів від надр до космосу: Посол оцінив ВТС України та Туреччини. URL: https://defence-ua.com/minds_and_ideas/ponad_30_projektiv_vid_nadr_do_kosmosu_posol_ukrajini_otsiniv_vts_ukrajini_ta_turechchini-2553.html
117. Посол Сергій Корсунський: Уявити собі, що Туреччина змириться з анексією Криму – неможливо. URL: <https://ua.krymr.com/a/26805938.html>
118. Туреччина чекає. Посол Ягмур Ахмет Гюльдер: Sputnik V не впливає на турецько-українські відносини. URL: <https://glavcom.ua/interviews/turechchina-chekaje-posol-yagmur-ahmet-gyuldere-sputnik-v-ne-vplivaje-na-turecko-ukrajinski-vidnosini--764106.html>
119. Касьянов Г. Сучасна історія України: проблеми, версії, міркування. *Український історичний журнал*. 2006. № 4. С. 4–15.
120. Калакура, Я. Українська історіографія. Київ: Генеза. 2004. 496 с.
121. Суботін А. Зовнішня політика України. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. (редкол.: Л. Губерський (голова) та ін.). Т. 1. Київ: Знання України, 2004. 760 с.
122. Удовенко Г., Кавка Д., Черниш О. Зовнішня політика.

- Політологічний енциклопедичний словник. К.: Генеза, 2004. 736 с.
123. Суботін А. Міжнародні відносини. Політична енциклопедія. К.: Предметне вид-во, 2011. 453 с.
124. Мала енциклопедія етнодержавознавства. К.: Генеза; Довіра, 1996. 942 с.
125. Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: Історична ретроспектива та сучасний стан. К.: «РІЦ УАННП», 1997. 688 с.
126. Щербак Ю. Україна: виклик і вибір: Перспективи України в глобалізованому світі ХХІ ст. Київ, 2003. 578 с.
127. Горбулін В. Національна безпека України та міжнародна безпека. Політична думка, 1997. №1. С. 76–88.
128. Алексієвець Л., Прийдун С. Україна в системі міжнародних відносин: деякі особливості й проблеми (1991–2011). *Україна–Європа–Світ: Міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини»*, 2012. Вип. 10. С. 179–183.
129. Алексієвець М., Секо Я. Зовнішня політика України: від багатовекторності до безальтернативності. *Україна–Європа–Світ: Міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини»*, 2016. Вип. 17. С.34–49.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИЧНА ТА БЕЗПЕКОВА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ І ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

2.1. Формування спільних безпекових інтересів у Чорноморському регіоні

Формування спільних безпекових інтересів України і Турецької Республіки в Чорноморському регіоні у 1991–2004 рр. відбувалося в умовах докорінної трансформації геополітичної архітектури після завершення холодної війни та розпаду біполярної системи міжнародних відносин. Для новопосталої української держави визначення власної ролі у системі регіональної безпеки стало одним із ключових завдань зовнішньополітичної стратегії, тоді як Туреччина прагнула зміцнити свої позиції як однієї з провідних країн Чорноморського простору, поєднуючи регіональні ініціативи з ширшими глобальними безпековими пріоритетами. За цих умов обидві держави опинилися перед необхідністю пошуку взаємодоповнюваних моделей співпраці, спрямованих на мінімізацію нових загроз та забезпечення стабільності морських комунікацій, економічних зв'язків і політичного діалогу.

Упродовж досліджуваного періоду формування спільних інтересів відбувалося поступово – від декларативного визнання взаємної важливості співробітництва до створення інституційних механізмів координації дій у сфері безпеки. Важливу роль у цьому процесі відігравали двосторонні угоди, участь у регіональних багатосторонніх ініціативах та розвиток військово-морського співробітництва, що відображали прагнення сторін до забезпечення стабільності у Чорноморському басейні. Особливого значення набув розвиток взаємодії у питаннях морської безпеки, боротьби з транснаціональними загрозами та підтримання свободи судноплавства, що

відповідало як стратегічним інтересам Києва, так і довгостроковим пріоритетам Анкари.

Аналіз становлення спільних політико-безпекових інтересів України і Туреччини у 1991–2004 рр. дозволяє не лише простежити витоки сучасного стратегічного партнерства, але й зрозуміти логіку інституціоналізації двостороннього діалогу в умовах формування нової системи регіональної безпеки. Розгляд цього процесу створює підґрунтя для подальшого дослідження трансформації українсько-турецьких відносин у наступні періоди.

Становлення дипломатичних відносин між Україною та Турецькою Республікою на початку 1990-х років відбувалося в умовах геополітичного вакууму, що виник після дезінтеграції радянської системи. Для Анкари Україна постала не просто як «країна-сусід», а як стратегічно важливий суб'єкт у новій політичній географії Євразії. У цей період Кримський півострів набув статусу центрального елемента двостороннього діалогу, оскільки для Туреччини підтримка стабільності в Криму та допомога у репатріації кримських татар стали інструментами зміцнення власного впливу в Чорноморському регіоні без прямої конфронтації з РФ [1].

Навесні 1991 р. з офіційним візитом в Україну прибув Президент Турецької Республіки Тургут Озал. 13 березня 1991 р. відбулася його зустріч із Головою Верховної Ради УРСР, під час якої сторони обговорили перспективи розвитку двосторонніх відносин в умовах трансформаційних процесів у Центрально-Східній Європі та Чорноморському регіоні. За підсумками переговорів ухвалено Спільну заяву та підписано Декларацію про принципи і цілі відносин між Україною та Турецькою Республікою, що заклала нормативно-політичні засади подальшого міждержавного співробітництва [2].

Розпад СРСР та постання незалежної України зумовили перегляд зовнішньополітичних пріоритетів Турецької Республіки, відкривши нові можливості для формування двосторонніх відносин на міждержавному рівні.

У цьому контексті важливим кроком стало проведення 5–6 березня 1992 р. офіційного візиту міністра закордонних справ Туреччини Х. Четіна до Києва, у ході якого було підписано «Протокол про консультації з питань зовнішньополітичної діяльності». Зазначений документ започаткував інституціоналізований формат дипломатичного діалогу між сторонами та став одним із перших практичних механізмів координації їхньої міжнародної взаємодії в постбіполярний період [3, с. 183].

Перший офіційний візит Президента України Л. Кравчука до Туреччини 3 травня 1992 р. став визначним етапом у встановленні дипломатичних відносин між обома державами в пострадянський період. Під час перебування в Анкарі Л. Кравчук підкреслив історичну глибину двосторонніх зв'язків, які розпочалися у 1918 р., і акцентував увагу на стратегічному значенні дружніх відносин для стабілізації Чорноморського регіону та розвитку економічної співпраці за ініціативою тодішнього президента Туреччини Т. Озала. Пріоритетними сферами співробітництва були визначені економіка, наука та культура, а також регіональні та міжнародні питання, що вимагали узгоджених підходів обох держав. Використовуючи турецьке прислів'я «Добрий сусід кращий за родича», Л. Кравчук окреслив прагнення України закласти новий фундамент для дружніх відносин з Туреччиною, що мав стати орієнтиром для подальшого поглиблення двосторонньої співпраці на всіх рівнях [4, с. 43].

Підписання «Договору про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою» 4 травня 1992 р. [5] стало ключовою подією початкового етапу становлення українсько-турецьких міждержавних відносин у постбіполярний період. Укладений невдовзі після проголошення незалежності України, цей документ засвідчив політичну волю обох держав до вибудовування довгострокового партнерства на основі загальновизнаних норм і принципів міжнародного права. Важливою особливістю договору є його концептуальна прив'язаність до засад Статуту ООН, Гельсінського заключного акту 1975 р. та Паризької хартії для нової Європи 1990 р., що

вказує на прагнення України й Туреччини інтегрувати двосторонні відносини у ширший європейський і глобальний безпековий простір.

Політико-правове значення договору посилюється також апеляцією до історичної традиції українсько-турецьких взаємин, зокрема до Договору про дружбу і братерство 1922 р. Таким чином, у тексті акта простежується чітка спадкоємність між міжвоєнним періодом і новим етапом розвитку двосторонніх відносин, що мало важливе символічне та легітимаційне значення для зовнішньополітичної ідентичності України як правонаступниці попередніх форм української державності. Для Турецької Республіки це означало визнання України не лише як нового суб'єкта міжнародних відносин, але й як історично пов'язаного партнера в Чорноморському регіоні.

Договір заклав фундаментальні принципи взаємин між сторонами: взаємну довіру, добросусідство, повагу до суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності. Особливу увагу привертає категоричне неприйняття застосування сили або погрози силою в міжнародних відносинах, що було надзвичайно актуальним у контексті трансформаційних процесів початку 1990-х рр. Передбачено механізм консультацій у разі виникнення загроз міжнародному миру і безпеці, що свідчить про спробу інституціоналізувати політичний діалог і закласти елементи превентивної дипломатії в українсько-турецьких відносинах [5].

Значний інтерес становлять положення договору, спрямовані на розвиток регулярних політичних контактів і міждержавних консультацій. Визначення періодичності зустрічей на вищому рівні та контактів між міністрами закордонних справ демонструє прагнення сторін надати двостороннім відносинам системного й передбачуваного характеру. Окремий акцент на розвитку міжпарламентських зв'язків і контактів між громадянським суспільством засвідчує розуміння багатовимірності сучасної дипломатії та важливості «м'яких» механізмів взаємодії.

Економічний блок договору відображає стратегічне бачення сторін щодо формування взаємовигідного економічного партнерства, зокрема у

Чорноморському регіоні. Положення про поетапний перехід до вільного руху товарів, послуг і капіталів, заохочення прямих контактів між підприємствами та створення спільних підприємств заклали правову основу для подальшої активізації торговельно-економічної співпраці. Особливе місце посідає акцент на реалізації «Декларації про чорноморське економічне співробітництво», що фактично інтегрувало українсько-турецькі відносини в регіональний формат багатосторонньої взаємодії [5].

Не менш важливими є положення договору, що стосуються гуманітарного, культурного та наукового співробітництва. Розвиток контактів у сферах освіти, культури, науки, туризму й інформації сприяв формуванню позитивного образу обох держав та зміцненню міжуспільних зв'язків. У цьому контексті договір можна розглядати як інструмент довготривалої «соціалізації» двосторонніх відносин, що виходили за межі виключно міжурядової взаємодії та створювали передумови для формування стабільної партнерської моделі.

Військово-політичний та безпековий виміри договору свідчать про поступове усвідомлення сторонами спільності регіональних викликів. Засудження тероризму, боротьба з транснаціональною злочинністю, розвиток військових контактів і підтримка глобальних ініціатив з роззброєння відображають прагнення України й Туреччини діяти як відповідальні учасники міжнародної безпеки. У ретроспективі саме ці положення стали підґрунтям для поглиблення безпекової співпраці у 2010–2020-х рр., особливо в умовах дестабілізації Чорноморського регіону [5].

Загалом Договір про дружбу і співробітництво 1992 р. виконав роль базового системоутворювального документа українсько-турецьких відносин, який не лише визначив принципи та напрями співпраці, але й забезпечив правову тяглість і стабільність двостороннього діалогу. Його автоматичне продовження та відсутність денонсації з боку сторін засвідчують збереження актуальності закладених у ньому положень протягом усього досліджуваного періоду.

Підписання Меморандуму 9 вересня 1993 р. стало важливим кроком у процесі демонтажу залишків «холодної війни» в апараті дипломатичних зносин між Україною та Туреччиною. Цей документ мав на меті лібералізацію режиму перебування дипломатів, що було критично необхідним для молодій українській дипломатії, яка лише починала розбудовувати свою мережу в регіоні. Встановлення принципу свободи пересування без обов'язкового попереднього повідомлення влади країни перебування свідчило про високий рівень довіри, що почав формуватися між Києвом та Анкарою вже в перші роки незалежності України.

Документ цікавий тим, що він фактично нівелював практику встановлення «закритих зон» для дипломатів, яка була поширеною в радянський період. Відмова від обмежень територій для поїздок (за винятком режимних військових об'єктів) дозволила дипломатичному та консульському персоналу обох країн глибше вивчати соціально-економічну та політичну ситуацію в регіонах. Для Туреччини це відкрило ширші можливості для роботи в Криму та південних областях України, а для України – для аналізу потенціалу співпраці в Чорноморському та Середземноморському регіонах Туреччини.

У контексті еволюції міждержавних відносин, цей Меморандум став технічним, але символічним фундаментом для подальшого стратегічного партнерства. Він зафіксував перехід від формального дипломатичного етикету до практичної взаємодії, заснованої на принципах Віденських конвенцій 1961 та 1963 років. Спрощення логістики дипломатичної роботи безпосередньо вплинуло на інтенсивність політичних контактів, підготувавши ґрунт для масштабних міжурядових переговорів середини 1990-х рр. [6].

Розвиток військового співробітництва між Туреччиною та Україною виступав важливим чинником формування взаємної довіри й зміцнення безпекового середовища в Чорноморському регіоні, а також сприяв поглибленню взаємодії України з НАТО та реалізації спільних оборонних

проектів. Усвідомлення значущості військово-політичного потенціалу Туреччини як одного з ключових регіональних партнерів зумовило активізацію двосторонніх контактів у сфері оборони, що мало на меті підвищення ролі обох держав у регіональних і міжнародних безпекових процесах. Попри політичні обмеження та зобов'язання, пов'язані з членством Туреччини в НАТО, Анкара послідовно приділяла увагу розвитку військового партнерства з Україною, розглядаючи його як складову підтримання стабільності та миру в Чорноморському просторі.

Офіційний візит Міністра національної оборони Туреччини Невзата Аяза до України у липні 1993 р. став важливою віхою у розвитку двостороннього оборонного співробітництва. Під час візиту Аяз зустрівся з Президентом України Леонідом Кравчуком, Віце-прем'єр-міністром Валерієм Шмаровим, Міністром оборони Костянтином Морозовим та іншими високопосадовцями, що надало можливість обговорити ключові аспекти стратегічної взаємодії. 16 липня 1993 р. між Україною та Туреччиною підписано «Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в оборонній сфері», який закріпив наміри сторін щодо майбутніх програм обміну військовими технологіями та навчання персоналу. У своїй заяві Аяз підкреслив, що питання закупівлі зброї та військової техніки в Україні потребувало додаткового опрацювання, а також висловив чітку позицію Туреччини щодо підтримки територіальної цілісності України, зокрема щодо неприйнятності змін кордонів у Севастополі. Крім того, він відзначив підтримку Туреччиною інтеграційних прагнень України до НАТО та підтвердив готовність сприяти цьому процесу, що свідчить про стратегічне бачення Туреччини щодо зміцнення безпекової співпраці у Чорноморському регіоні [4, s. 52].

Підписання Меморандуму про взаєморозуміння між оборонними відомствами України та Туреччини [6] стало логічним продовженням реалізації положень базового «Договору про дружбу і співробітництво» 1992 року в оборонній сфері. Цей документ детермінував початок

інституціоналізації військового діалогу, виводячи його за межі загальних політичних декларацій у площину практичної взаємодії. Меморандум заклав фундамент для системного обміну досвідом у галузях військової підготовки, науки та техніки, що було критично важливим для України в період розбудови власних Збройних Сил та пошуку нових регіональних партнерів у сфері безпеки.

Особливе стратегічне значення Меморандуму полягає у встановленні прямого каналу зв'язку між Головним штабом ЗС України та Генеральним штабом Туреччини через механізм робочих груп. Така форма взаємодії дозволяла сторонам не лише обмінюватися військовими концепціями, а й синхронізувати бачення регіональних безпекових викликів. Наголос на важливості матеріально-технічного забезпечення та технічних питань свідчив про наміри сторін розвивати військово-технічне співробітництво, яке згодом трансформувалося в один із найбільш динамічних векторів українсько-турецького стратегічного партнерства.

Документ також чітко окреслює рамки конфіденційності та дотримання міжнародних зобов'язань, що підкреслювало високий рівень взаємної довіри та відповідальності партнерів. Проголошена в Меморандумі мета зміцнення міжнародного миру та довіри через військову співпрацю відображала прагнення обох держав до створення стабільної архітектури безпеки в Чорноморському регіоні без залучення позарегіональних суб'єктів. Таким чином, Меморандум 1993 р. став вихідною точкою для формування унікального формату оборонного союзу, який у наступні десятиліття наповнився конкретними проєктами у сфері авіації, суднобудування та ракетних технологій [6].

Поглиблення турецько-українських відносин набуло виразних ознак після офіційного візиту президента Сулеймана Деміреля до України у 1994 р. Під час переговорів із Л. Кравчуком сторони задекларували намір сприяти трансформації Чорноморського регіону в простір стабільності та співробітництва, підтвердивши підтримку принципу непорушності

державних кордонів у межах ОБСЄ. Ця позиція відображала занепокоєння процесами політичної дестабілізації, пов'язаними із сепаратистськими тенденціями в Криму та статусом військової присутності Росії у регіоні. Проблематика репатріації кримських татар посідала важливе місце у двосторонньому порядку денному між Туреччиною та Україною, поєднуючи гуманітарний і геополітичний виміри. У середині 1990-х рр. Київ розглядав підтримку Анкари як фактор стримування регіональних викликів, тоді як турецька дипломатія дотримувалася поміркованого підходу, трактуючи питання як внутрішню справу України в межах її територіальної цілісності. Усвідомлення спільних інтересів у контексті регіональної безпеки сприяло формуванню солідарної позиції сторін щодо потенційних загроз стабільності в Чорноморському просторі, що зумовлювало потребу подальшого аналізу кримськотатарського питання в ширшій міжнародно-політичній перспективі [1].

Підписання «Угоди про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки» 27 липня 1994 р. [8] заклало фундаментальний правовий базис для розвитку військово-технічних зв'язків між Україною та Туреччиною. Цей документ став логічним продовженням базового Договору про дружбу і співробітництво 1992 р., виокремивши оборонну сферу в пріоритетний напрямок стратегічної взаємодії. Угода охопила критично важливі аспекти: від обміну військовослужбовцями та досвідом наукових досліджень до встановлення механізмів спільного виробництва в оборонній промисловості. Для молодій українській державі цей акт означав визнання її як повноправного суб'єкта безпекової політики в Чорноморському регіоні.

Особливе значення документа полягає в інституціоналізації військового діалогу через створення Спільної військової комісії. Регламентація статусів «військовослужбовців-відвідувачів» та встановлення чітких юридичних норм юрисдикції свідчили про високий ступінь довіри та готовність сторін до глибокої оперативної інтеграції. Угода детермінувала

перехід від разових візитів делегацій до системного обміну знаннями в галузях авіації, військово-морських сил та протиповітряної оборони. Важливо, що документ передбачав захист інтелектуальної власності та таємної інформації, що є обов'язковою умовою для високотехнологічного партнерства.

Еволюційна роль Угоди 1994 р. простежується в її довготривалому впливі на структуру Збройних Сил обох країн. Хоча ратифікація документа Україною відбулася лише у 2008 р., його положення де-факто визначали вектор співпраці протягом понад десятиліття. Співробітництво у сфері військової медицини, військової історії та тилового забезпечення дозволило Україні адаптувати частину своїх логістичних процесів до стандартів, близьких до НАТО, що використовувалися Туреччиною [8]. Таким чином, Угода стала «дорожньою картою» для майбутнього стратегічного альянсу, який наприкінці 2010-х рр. трансформувався у масштабні проекти у сфері безпілотної авіації та корветобудування.

Спільне комюніке 1994 р. стало актом остаточної легітимізації базового «Договору про дружбу» 1992 р. (через обмін ратифікаційними грамотами). У період системної економічної кризи в обох країнах, Президенти Л. Кравчук та С. Демірель окреслили стратегічний вектор, який виходив далеко за межі звичайної торгівлі. Найбільш значущим аспектом документа є декларація про будівництво нафтопроводу від Середземного до Чорного моря та терміналу в Самсуні. Це була перша спроба України диверсифікувати енергопостачання через «турецький маршрут», що свідчить про раннє усвідомлення енергетичної незалежності як основи суверенітету. Також важливою є згадка про завершення делімітації континентального шельфу та виключної економічної зони – це усунуло потенційні територіальні суперечки та відкрило шлях до спільного освоєння ресурсів Чорного моря.

Гуманітарний блок комюніке містить надзвичайно сильні формулювання щодо кримських татар. Використання терміна «історично корінний народ» та визнання депортації «жорстокою акцією» стало

серйозним дипломатичним проривом. Туреччина фактично взяла на себе роль фінансового донора репатріації (житлове будівництво), а Україна – роль гаранта політичного відновлення прав народу. У сфері безпеки документ цікавий підтримкою української ініціативи щодо «заходів довіри у Чорному морі», що пізніше трансформувалося у сталу архітектуру безпеки в регіоні [9].

Офіційний візит Президента України Л. Кучми до Анкари 27 листопада 1996 р. став важливим етапом поглиблення українсько-турецьких відносин, що формувалися з часу проголошення незалежності України. У ході переговорів із Президентом Турецької Республіки С. Демірелем, а також під час подальших контактів між урядовими делегаціями сторони обговорили широке коло питань міжнародної та регіональної безпеки. Зокрема, предметом дискусії стали перспективи розвитку європейської системи безпеки, процес розширення НАТО, проблематика забезпечення територіальної цілісності обох держав, координація зусиль у боротьбі з тероризмом, ситуація на Кавказі та екологічні виклики Чорноморського регіону.

За підсумками переговорів турецька сторона підтвердила підтримку курсу України на інтеграцію до західних міжнародних структур. У спільній заяві наголошувалося на намірах сторін поглиблювати діалог у сфері оборони та продовжувати військове співробітництво, а також підкреслювалося взаємне визнання важливості забезпечення територіальної цілісності обох держав і координації дій у протидії терористичним загрозам [10, s. 19]. Під час відвідування підприємств оборонно-промислового комплексу Туреччини 28 листопада 1996 р. Л. Кучма відзначив стабілізаційну роль Туреччини у регіоні та підкреслив значення України як важливого чинника європейської безпеки, наголосивши на доцільності подальшого розширення двостороннього співробітництва [11, s. 18].

Візит супроводжувався підписанням низки міждержавних угод, що заклали правову основу подальшого розвитку співпраці у різних сферах.

Зокрема, укладено домовленості щодо співробітництва у галузі ветеринарної медицини та культури, а також угоду між Турецьким інститутом стандартів і українським органом стандартизації, метрології та сертифікації. Крім того, сторони підписали документи, що регламентували співпрацю у сфері торговельного мореплавства, митної взаємодії та адміністративної допомоги, взаємного заохочення і захисту інвестицій, повітряного сполучення, а також уникнення подвійного оподаткування доходів і капіталу. Важливим інституційним результатом стало підписання протоколу першої сесії Спільної економічної комісії України та Туреччини, що засвідчило перехід двосторонньої взаємодії до більш системного та інституціоналізованого формату економічного діалогу [12, s. 177].

Угода про морське торговельне судноплавство, підписана 27 листопада 1996 р. [13] стала фундаментальним інструментом реалізації гео економічних інтересів України та Туреччини як провідних морських держав Чорноморського басейну. Цей документ фактично інституціоналізував використання моря як головної транспортної артерії для двосторонньої торгівлі. Запровадження принципу «національного режиму», згідно з яким судна однієї Сторони отримували в портах іншої ті ж права та умови, що й власні судна, дозволило значно інтенсифікувати вантажопотоки та знизити логістичні витрати для бізнесу обох країн.

Важливою рисою Угоди є її комплексний підхід до морської діяльності. Вона не лише регулює комерційні аспекти перевезень, а й встановлює чіткі правові рамки щодо статусу екіпажів (визнання посвідчень моряка), юрисдикції над правопорушеннями на борту та порядку надання допомоги при корабельних аваріях. Такий рівень правової визначеності сприяв створенню безпечного та прогнозованого середовища для судноплавних компаній, що було критично важливим в умовах економічної трансформації 1990-х рр. Зокрема, звільнення підприємств від подвійного оподаткування прибутків стало потужним стимулом для створення спільних судноплавних ліній.

Документ також заклав підґрунтя для довгострокової кооперації в суміжних галузях – суднобудуванні та судноремонті. Для України це означало можливість залучення турецьких замовлень на вітчизняні верфі, а для Туреччини – доступ до технологічної бази українського суднобудування [13]. Еволюційна роль цієї Угоди простежується в тому, що вона залишалася чинною понад два десятиліття, зазнавши лише точкових змін у 2003 році для адаптації до міжнародних стандартів, що підкреслює її стратегічну виваженість та відповідність національним інтересам обох держав у Чорному морі.

У зазначений період перший візит високого рівня з турецької сторони до України здійснив прем'єр-міністр Турецької Республіки Месут Їлмаз 12 лютого 1998 р. Під час переговорів із прем'єр-міністром України В. Пустовойтенком порушено питання розширення співробітництва у сфері оборонно-промислового комплексу. Українська сторона висловила зацікавленість у налагодженні кооперації у виробництві перспективних зразків бронетехніки, а також у спільній реалізації проектів зі створення військово-транспортних літаків, підводних човнів, десантних і суден на повітряній подушці, поряд із розвитком цивільного суднобудування. Турецький прем'єр-міністр позитивно сприйняв ці пропозиції, підкресливши необхідність укладення відповідної міжурядової оборонної угоди та проведення попередньої підготовчої роботи. Запланований візит М. Їлмаза до Криму не відбувся через несприятливі погодні умови [12, s. 177]. Водночас у межах цього візиту сторони підписали угоду про співробітництво між уповноваженими органами, відповідальними за управління морськими районами Чорного моря, що стало важливим кроком у розвитку галузевої взаємодії [12, s. 177].

Угода від 12 лютого 1998 р. стала першим спеціалізованим документом, що визначив параметри безпекової взаємодії України та Туреччини у їхніх виключних економічних зонах. Угода скеровувалася на правоохоронну діяльність. Вона зафіксувала інституційне партнерство між

Державним комітетом у справах охорони державного кордону України та Командуванням Берегової Охорони Туреччини, фактично виокремивши морську безпеку в пріоритетний напрям двостороннього порядку денного.

Вона демонструє широкий спектр спільних загроз, які наприкінці 1990-х років вимагали координації: від морського тероризму до контрабанди зброї та наркотиків. Важливим аспектом є пункт, що стосується екологічної безпеки. Сторони взяли на себе зобов'язання спільно боротися із забрудненням моря, що було особливо актуальним у світлі інтенсифікації танкерних перевезень через Босфор та до українських портів. Це свідчить про розуміння Чорного моря як єдиної екосистеми, захист якої неможливий без транскордонної співпраці.

Інноваційним для того часу стало створення спільної комісії, яка мала збиратися щорічно. Це перетворило епізодичні контакти на сталу систему міжвідомчого діалогу. Механізм обміну інформацією «без спеціального запиту» став виявом високого рівня політичної довіри. Для України, яка в цей період активно розбудовувала морську охорону, досвід та технічна підтримка турецької Берегової охорони (одного з найпотужніших підрозділів у регіоні) мали стратегічне значення. Угода фактично сформувала «вісь стабільності» Київ-Анкара, що дозволила обом державам ефективно контролювати свої морські ресурси та протидіяти нелегальній міграції та браконьєрству [14].

Спільне комюніке 1998 р. зафіксувало якісну трансформацію відносин: від формального визнання до формування «консультативного механізму» високого рівня. Документ демонструє, що наприкінці 1990-х рр. Київ та Анкара почали розглядати один одного не просто як сусідів, а як ключових гарантів регіональної стабільності. Важливим є акцент на «економічній взаємодоповнюваності», що фактично означало об'єднання українського промислового потенціалу та турецького динамічного капіталу.

Особливу увагу в комюніке приділено кримськотатарському питанню. Пункт про будівництво 1000 будинків для репатріантів у Криму став першим

масштабним спільним гуманітарним проектом. Це доказ того, що Туреччина визнала Україну єдиною державою, здатною забезпечити права кримських татар, а Україна – легітимізувала турецьку присутність у Криму через «м'яку силу» (гуманітарну допомогу).

Безпековий блок комюніке є передвісником сучасної архітектури безпеки. Сторони вперше на такому рівні задекларували принцип «неподільності європейської безпеки», виступаючи проти нових ліній поділу (сфер впливу). Це було особливо актуально в контексті адаптації Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ) та флангових обмежень, де інтереси України та Туреччини повністю збігалися проти намірів РФ посилити свою військову присутність на флангах. Також комюніке заклало основу для співпраці у форматі Україна–НАТО, де Туреччина виступила в ролі «адвоката» українських інтересів [15].

21 травня 1998 р., Президент Турецької Республіки С. Демірель здійснив офіційний візит до України. Сукупність цих дипломатичних контактів, здійснених у короткому часовому проміжку, засвідчила зростання значення українського напрямку у зовнішній політиці Туреччини. Під час переговорів у Києві турецький президент наголосив на стратегічній важливості України для європейського регіону та необхідності подальшого розвитку двосторонніх відносин. За результатами зустрічей було укладено угоди у сферах охорони здоров'я, освіти, захисту довкілля та оборонного співробітництва, а також підписано протокол про фінансову взаємодію і консульську угоду [12, s. 178]. Завершальним етапом візиту стала поїздка С. Деміреля до Сімферополя та Бахчисарая, де він виступив перед громадськістю разом із Мустафою Джемільєвим – головою представницького органу кримськотатарського народу. У виступі турецький президент звернувся до історичного досвіду депортації та подальших випробувань кримських татар, охарактеризувавши їх як важливий гуманітарний та культурний міст між Туреччиною та Україною, а також підтвердив підтримку демократичних процесів і захисту їхніх прав. У межах візиту Союз

торгово-промислових палат, морських торгових і товарних бірж Туреччини надав фінансову допомогу у розмірі 50 тис. дол. США для задоволення нагальних соціальних потреб кримськотатарської громади [12, s. 177].

Угода від 27 листопада 1998 р. стала наріжним каменем регіональної безпеки в Чорноморському басейні. Її підписання ознаменувало перехід від національно-центричних моделей морської безпеки до колективної регіональної відповідальності. Для України та Туреччини, як двох держав з найдовшою береговою лінією, цей документ став юридичною базою для координації зусиль у критичних ситуаціях. Угода регулює встановлення пошуково-рятувальних районів через двосторонні домовленості, що дозволило Києву та Анкарі чітко розмежувати зони відповідальності без шкоди для політичних питань щодо державних кордонів.

Заслуговує на увагу той факт, що вводився режим спрощеного перетину державних кордонів для рятувальних одиниць. Упродовж 1990-х років, коли прикордонні режими були досить жорсткими, готовність сторін дозволяти «без затримки» вхід у територіальні води та проліт над територією для рятування людського життя свідчила про безпрецедентний рівень гуманітарної та технічної довіри. Це положення де-факто перетворило Чорне море на єдиний безпековий простір, де швидкість реагування стала пріоритетом над бюрократичними процедурами. Для України участь у цій Угоді разом із Туреччиною стала ефективним майданчиком для «м'якої» інтеграції в західні безпекові стандарти. Регулярні спільні навчання та зустрічі представників створили постійно діючий канал комунікації між морськими відомствами двох країн, що згодом стало фундаментом для глибшої військово-морської співпраці (наприклад, у межах BLACKSEAFOR) [16].

Угода від 28 квітня 2000 р. стала завершальним етапом формування правового статусу Чорноморської комісії (Istanbul Commission). Якщо Конвенція 1992 р. лише проголосила створення органу, то ця Угода перетворила його на повноцінного суб'єкта міжнародного права. Для

українсько-турецьких відносин цей документ має особливе значення, оскільки штаб-квартира Комісії (Секретаріат) розташована саме в Стамбулі, що закріпило за Туреччиною статус адміністративного центру екологічної дипломатії регіону.

Економічний аспект Угоди звільнив фінансові потоки Комісії від митних платежів та валютних обмежень. Це було критично важливо для реалізації міжнародних грантів та програм технічної допомоги (наприклад, від Глобального екологічного фонду), спрямованих на оздоровлення Чорного моря. У контексті еволюції відносин, ратифікація цієї угоди Україною у 2003 р. продемонструвала готовність Києва підтримувати інституційну спроможність регіональних структур, штаб-квартири яких знаходяться в Туреччині, що зміцнило горизонтальні зв'язки між державами [17].

Протокол від 19 червня 2003 р. є логічним продовженням розбудови дипломатичної інфраструктури, розпочатої після встановлення офіційних відносин. Його головна особливість – реалізація принципу взаємності та паритетності у найбільш чутливій сфері: праві власності на землю. У ньому чітко визначаються локації: престижний Печерський район у Києві та елітний дипломатичний анклав Оран в Анкарі. Майже ідентична площа ділянок підкреслює статус України та Туреччини як рівноправних партнерів.

Особливого значення заслуговує те, що регламентувалися дії у разі знаходження археологічних пам'яток. Враховуючи багату історичну спадщину як Києва, так і Анкари, це положення демонструє високий ступінь взаємної поваги до національної культури та історії. Підписання цього Протоколу у 2003 р. символізувало «осілість» дипломатичного діалогу: Сторони продемонстрували намір розвивати довготривале партнерство, інвестуючи у капітальне будівництво власних представництв [18].

Леонід Кучма здійснив офіційний візит до Анкари 22 листопада 2000 р., що стало важливим етапом у розвитку українсько-турецького політичного діалогу на межі тисячоліть. Поряд із загальними питаннями двостороннього співробітництва однією з центральних тем переговорів став

тендер на постачання основних бойових танків для турецьких збройних сил. Українська сторона, беручи участь у конкурсі, наголошувала на технічних перевагах танків Т-84, їх конкурентоспроможній вартості та висловлювала позицію, що вибір альтернативного постачальника міг би бути зумовлений не стільки техніко-економічними, скільки іншими чинниками. Під час пресконференції також було порушено питання енергетичної співпраці: глава української держави відкинув звинувачення щодо витоку газу на українській ділянці трубопроводу, яким транспортується природний газ із Росії до Туреччини [19, s. 23].

У межах програми візиту президент Турецької Республіки Ахмет Недждет Сезер влаштував офіційний прийом на честь українського лідера в резиденції Чанкая. У своїй промові турецький президент підкреслив стратегічне значення обох держав для архітектури європейської безпеки, тоді як Л. Кучма акцентував на інтеграційному потенціалі Чорноморського регіону, характеризуючи Чорне море як простір взаємодії, а не розмежування між країнами. Символічний і політичний зміст цих заяв засвідчив прагнення сторін позиціонувати двосторонні відносини у ширшому регіональному та безпековому контексті.

Виступ Президента України Л. Кучми у Великих національних зборах Туреччини 23 листопада 2000 р. відображає концептуальне бачення українською стороною стратегічного характеру двосторонніх відносин на початку ХХІ ст. У промові Туреччина постає не лише як надійний партнер, але й як ключовий чинник регіональної стабільності у Чорноморському просторі, на Балканах і Південному Кавказі, що засвідчує прагнення Києва інтегрувати двосторонню взаємодію у ширший безпековий та європейський контекст. Наголошення на історичних витоках співпраці, спільній участі у миротворчих операціях, підтримці регіональних ініціатив і координації енергетичних проєктів демонструє комплексний характер партнерства, яке поєднувало політичний діалог, безпекову взаємодію та економічні інтереси. Водночас риторика європейської інтеграції та міжпарламентського

співробітництва засвідчує намагання українського керівництва позиціонувати відносини з Анкарою як складову формування нової архітектури безпеки та співпраці в постбіполярній Європі, що надає цьому виступу значення важливого джерела для розуміння зовнішньополітичних пріоритетів України того періоду [20, с. 3].

Практичним результатом переговорів стало підписання низки міжурядових документів галузевого характеру. Зокрема, укладено протоколи між міністерствами охорони здоров'я щодо співробітництва у фармацевтичній та медичній сферах, а також між міністерствами юстиції обох держав. Крім того, було підписано угоди про взаємодію у сфері поштових і телекомунікаційних послуг, обміну інформацією щодо ядерних об'єктів і раннього повідомлення про ядерні аварії, а також про правову допомогу та співробітництво з юридичних питань. Сукупність досягнутих домовленостей свідчила про поступове розширення інституційної бази українсько-турецького партнерства та диверсифікацію сфер взаємодії на початку XXI ст. [12, с. 178–179].

Створення BLACKSEAFOR у 2001 р. за ініціативи Туреччини та за активної підтримки України стало віхою у формуванні регіональної ідентичності в Чорноморському басейні. Угода закріпила концепцію «регіональної відповідальності», згідно з якою безпеку в регіоні повинні забезпечувати виключно причорноморські держави. Для України участь у BLACKSEAFOR була стратегічно важливою, оскільки дозволяла не лише інтегрувати ВМС ЗСУ у міжнародні безпекові структури, а й використовувати цей формат як платформу для рівноправного діалогу з Російською Федерацією під егідою міжнародно-правових зобов'язань, що фактично стримувало домінацію Чорноморського флоту РФ у 2000-х роках. Завдання групи вивели військове співробітництво за межі суто оборонних завдань у сферу «м'якої безпеки». Проте, аналіз функціонування BLACKSEAFOR демонструє поступову трансформацію з'єднання із суто технічного інструменту на політичний індикатор: здатність України та

Туреччини проводити спільні навчання в умовах зростання російської агресії після 2014 р. була важливим сигналом збереження суб'єктності причорноморських держав. Припинення дії цієї Угоди для України у 2023 р. (згідно з листом МЗС) стало логічним завершенням епохи «колективної безпеки» в регіоні, яка була остаточно зруйнована повномасштабним вторгненням РФ [21].

Згідно з положеннями Угоди, BLACKSEAFOR була структурована як багатонаціональне оперативне з'єднання воєнно-морських сил, спрямоване на зміцнення заходів довіри та стабільності в Чорноморському басейні. Функціональне призначення групи охоплювало широкий спектр завдань гуманітарного та безпекового характеру, включно з проведенням пошуково-рятувальних операцій, наданням гуманітарної допомоги, реалізацією природоохоронних заходів, протимінною діяльністю та здійсненням візитів доброї волі до портів країн-учасниць. Концептуальна основа формування, задекларована під час церемонії підписання, базувалася на принципах добросусідства та інклюзивного діалогу. Створення BLACKSEAFOR розглядалося як інструмент інституціоналізації військово-морського співробітництва прибережних держав, що мав на меті конвертувати політичну волю учасників у практичні механізми підтримки миру та стабільності без залучення позарегіональних представників, реалізуючи таким чином доктрину «регіональної власності» в акваторії Чорного моря.

Участь у діяльності «BLACKSEAFOR» виступає для України та Туреччини стратегічним інструментом імплементації заходів зміцнення довіри та безпеки у регіоні. Це сприяє не лише верифікації міжнародної суб'єктності обох потужних морських держав, а й розширенню їхнього регуляторного впливу на еволюцію міжнародного морського права в Чорноморському басейні. Координація зусиль у межах ініціативи дозволяє гармонізувати операційні стандарти національних флотів, поєднуючи їхні потенціали для розв'язання актуальних питань морської політики, підвищення рівня бойової підготовки та забезпечення участі у

багатонаціональних миротворчих, гуманітарних і пошуково-рятувальних місіях.

Взаємодія в межах морських ініціатив корелює із вектором на посилення присутності НАТО в регіоні та підтримку зусиль ЄС щодо гарантування регіональної стабільності. Для України цей формат є важливим елементом євроатлантичної інтеграції, оскільки отримує всебічне сприяння з боку Туреччини в контексті адаптації до безпекових стандартів Альянсу.

Спільна активність спрямована на інституційне зміцнення регіональних структур, насамперед ОЧЕС. Турецька ініціатива щодо створення ОЧЕС (1998 р.) розглядається як стратегічна спроба капіталізації власного геополітичного статусу та економічного потенціалу шляхом формування автономного центру тяжіння в Причорномор'ї. Створення такої системи економічної взаємодії, що базується на ринкових трансформаціях і модернізації державного сектора, з одного боку, посилює переговорні позиції Анкари у відносинах із ЄС, а з іншого – сприяє конструюванню інклюзивної системи регіональних інтересів, де Україна посідає вагоме місце як ключовий партнер у забезпеченні стабільності та сталого розвитку регіону [22, с. 27].

Угода про космічне співробітництво, підписана 19 грудня 2001 р., стала стратегічним проривом у двосторонніх відносинах, вивівши їх на рівень високих технологій та оборонно-промислової кооперації. Вибір Виконавчих органів – Національного космічного агентства України та Міністерства національної оборони Туреччини – чітко вказує на те, що попри задекларовані «мирні цілі», документ закладав фундамент для глибокої військово-технічної взаємодії. Для України це була можливість зберегти та комерціалізувати свій унікальний ракетобудівний потенціал, а для Туреччини – отримати доступ до технологій, необхідних для реалізації власної національної космічної програми.

В угоді прямо визначається пріоритетом розробка та виготовлення ракетно-космічних комплексів. У контексті тогочасної міжнародної ситуації, це свідчило про високий ступінь політичної довіри між Києвом та Анкарою.

Угода передбачала не лише теоретичні дослідження, а й створення спільних підприємств та лабораторій, що перетворювало Україну на ключового технологічного донора для турецького аерокосмічного сектора, який у той час лише починав свій стрімкий зліт.

Юридично-правова архітектура Угоди демонструє прагматичний підхід до питань безпеки: Сторони синхронізували свої дії з Режимом контролю за ракетними технологіями та угодами про захист секретної інформації. Це дозволило легалізувати передачу чутливих технологій у межах міжнародного права. Тривалий термін набуття чинності (аж у 2007 р.) пояснюється складністю узгодження процедур експортного контролю та інтеграції турецьких військових стандартів з українськими виробничими циклами. В еволюції відносин цей документ став «тихим» початком того впливового аерокосмічного та оборонного альянсу, який ми спостерігаємо в останнє десятиліття досліджуваного періоду [23].

У 2003 р. відповідно до урядового рішення Турецької Республіки Україну було визначено однією з пілотних держав, з якими передбачалося формування зразкових двосторонніх відносин у коротко- та середньостроковій перспективі. Практичним втіленням цієї політичної установки став офіційний візит президента Ахмета Недждета Сезера до України та Автономної Республіки Крим 18–20 червня 2003 р. У ході переговорів із Л. Кучмою сторони обговорили стан і перспективи двостороннього співробітництва та регіональні питання, підтвердивши намір поглиблювати партнерство, що формувалося на стабільній інституційній основі. Міжурядові контакти делегацій завершилися підписанням низки документів, серед яких протоколи щодо обміну земельними ділянками під дипломатичні установи, внесення змін до Угоди про торговельне морське сполучення, а також угоди про співпрацю між аналітичними центрами та інститутами стратегічних досліджень обох держав [12, s. 179].

Важливим гуманітарно-науковим результатом переговорів стало відкриття 19 червня 2003 р. Центру турецьких досліджень, покликаного

сприяти інтелектуальному діалогу, академічним обмінам і взаємному пізнанню в умовах поступового розширення політичних, економічних і культурних контактів. У публічних оцінках підсумків візиту турецька сторона наголошувала на історичній глибині міждержавних зв'язків та високому рівні торговельно-економічної взаємодії, підкреслюючи значення Туреччини як одного з провідних торговельних партнерів України. Програма перебування президента включала також виступ у парламенті України та зустрічі з керівництвом Верховної Ради, що засвідчувало прагнення поглибити не лише виконавчо-урядовий, але й міжпарламентський діалог.

Заключним етапом візиту стала поїздка до Криму, де відбулися контакти з представниками місцевої влади. Під час цих зустрічей турецька сторона підтвердила готовність і надалі підтримувати зусилля України щодо вирішення соціально-економічних і гуманітарних проблем кримськотатарського населення, що розглядалося як важливий компонент двосторонньої взаємодії у гуманітарному вимірі. Загалом візит 2003 р. засвідчив поступове розширення інституційної архітектури українсько-турецького співробітництва та поглиблення політичного діалогу на початку XXI ст. [12, s. 179].

Візит прем'єр-міністра України Віктора Януковича до Туреччини 20 листопада 2003 р. став визначальною подією у розвитку двосторонніх українсько-турецьких відносин на рівні урядів і продемонстрував прагнення України активно підтримувати Туреччину у сфері міжнародної безпеки, зокрема у протидії тероризму. Цей візит, який відбувся вперше на рівні прем'єр-міністрів, мав символічний і практичний характер, підкреслюючи солідарність України та готовність діяти спільно з іншими державами для подолання глобальних загроз. Підписання Угоди про двостороннє співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища та Програми співробітництва на 2004–2007 рр., а також проведення засідання Ділової ради Туреччина–Україна свідчили про комплексний підхід до розвитку взаємовигідного партнерства, що включає економічну, екологічну та

політичну взаємодію. Крім того, домовленість про подвоєння обсягів торгівлі та участь українського уряду у стратегічних експертних заходах демонструють прагнення сторін інституційно зміцнювати двосторонні зв'язки та інтегрувати їх у ширший регіональний і глобальний контекст співробітництва [12, s. 182].

Офіційний візит прем'єр-міністра Туреччини Р. Т. Ердогана до України 1–3 квітня 2004 р. підтвердив високий рівень політичного та економічного співробітництва між двома державами та підкреслив стратегічне значення українсько-турецьких відносин у контексті регіональної та глобальної безпеки. Під час низки зустрічей з Президентом Леонідом Кучмою, Прем'єр-міністром Віктором Януковичем, Головою парламенту Володимиром Литвіним та мером Києва Олександром Омельченком Ердоган акцентував увагу на глобальних загрозах тероризму, що не обмежуються географічними чи релігійними рамками, і висловив готовність сприяти західній орієнтації України та інтеграції її економічних ресурсів у міжнародні ринки. Водночас українська сторона підкреслила зразковий рівень двосторонніх відносин і розглядала Туреччину як важливого партнера у процесі набуття членства України у Світовій організації торгівлі та розвитку співпраці з НАТО, що свідчить про прагнення обох держав інтегрувати політичне, економічне та безпекове співробітництво у ширший євроатлантичний контекст.

Виступаючи у Верховній Раді та відкриваючи площу Анкари в Києві, Ердоган акцентував увагу на символічному значенні дружби та економічної взаємодії, які «перетворили Чорне море на озеро дружби та економічної солідарності». Під час засідання Бізнес-ради Туреччини та України було підписано спільний план дій та надано кредит турецького Ексімбанку у розмірі 20 млн дол., що передбачав посилення економічного співробітництва, боротьбу з тероризмом і організованою злочинністю, розвиток транзитної інфраструктури, підтримку науки і технологій, а також заходи з екології та морського управління. Візит до Автономної Республіки Крим, включно з відкриттям почесного консульства та врученням сертифіката почесного

консула, підкреслив стратегічне значення кримських татар як «мосту» між Україною та Туреччиною та засвідчив прагнення обох держав зміцнювати регіональну стабільність на основі принципів верховенства права та ринкової економіки [12, s. 183].

Спільний план дій, підписаний 2 квітня 2004 р., ознаменував перехід двосторонніх відносин від етапу становлення до етапу поглибленого галузевого партнерства. Він став своєрідною «дорожньою картою», яка вперше настільки детально та комплексно охопила всі сфери взаємодії: від військово-морської безпеки та боротьби з тероризмом до кредитування торгівлі та гуманітарних питань. Підписання плану відбулося в період активної підготовки обох країн до інтеграції в європейські та євроатлантичні структури, що відображено у розділі 4, де Туреччина зафіксувала підтримку прагнення України щодо членства в НАТО та вступу до СОТ.

Особливого значення у Плані набув економічний та енергетичний блок. Сторони не лише задекларували намір створити зону вільної торгівлі, а й визначили конкретні фінансові інструменти, як-от кредитну лінію Турецького Ексімбанку для України у розмірі 20 млн доларів США. Енергетичний розділ заклав основи для експлуатації транзитних газопроводів та підземних сховищ, що підкреслювало роль обох держав як стратегічних транзитерів між Каспійським регіоном та Європою. Це був період, коли Україна та Туреччина почали сприймати одна одну не просто як сусідів, а як ключових партнерів у зміцненні стабільності Чорноморського регіону через формати BLACKSEAFOR та ОЧЕС.

Гуманітарний аспект документа виділяється офіційним визнанням кримськотатарського фактора як «зв'язкової ланки» між державами. Туреччина де-юре підтримала політику України щодо поновлення прав депортованих та стабільності у Криму, що стало фундаментом для подальшої координації позицій у кримському питанні на міжнародній арені. Таким чином, План 2004 р. став інституційним підґрунтям, на якому згодом виростала архітектура Стратегічної ради високого рівня (створеної у 2011 р.) [24].

Питання розвитку відносин між Україною та НАТО посіло важливе місце у порядку денному переговорів, що відбулися під час Стамбульського саміту НАТО 2004 р. У цьому контексті міністр закордонних справ Турецької Республіки Абдулла Гюль наголосив на стратегічній значущості України як партнера для Анкари та Альянсу, підкреслюючи її геополітичне положення, історико-культурний потенціал і перспективи інтеграції до євроатлантичного простору. Висловлена підтримка євроатлантичного курсу Києва засвідчувала прагнення Туреччини сприяти поглибленню співпраці України з Альянсом і розглядати цей процес як складову ширшої регіональної безпекової взаємодії. Водночас слід відзначити, що обидві держави декларували орієнтацію на інтеграцію до Європейського Союзу: зокрема, офіційний початок переговорів про вступ Туреччини до цієї організації у жовтні 2005 р. став важливим маркером зближення її зовнішньополітичних пріоритетів із загальноєвропейським інтеграційним порядком денним [3, с. 184].

Отже, упродовж 1991–2004 рр. формування спільних безпекових інтересів України та Туреччини в Чорноморському регіоні набуло системного характеру, відображаючи взаємне усвідомлення необхідності стабілізації регіонального середовища після краху попередньої геополітичної конфігурації. Початковий етап характеризувався визначенням пріоритетів двостороннього діалогу та закладанням правових основ співпраці, тоді як подальший розвиток супроводжувався розширенням практичної взаємодії у військово-морській, дипломатичній та інституційній площинах. Спільні інтереси концентрувалися навколо підтримання безпеки морських шляхів, розвитку механізмів регіональної координації та запобігання новим формам транснаціональних викликів.

Взаємодія Києва та Анкари в цей період не обмежувалася ситуативними контактами, а поступово трансформувалася у багаторівневу систему співробітництва, що поєднувала двосторонні домовленості з участю у регіональних форматах. Саме в цей час сформувалися ключові принципи взаємної довіри та узгодження стратегічних позицій, які надалі визначали

розвиток партнерства. Водночас об'єктивні обмеження – різниця у зовнішньополітичних можливостях, нестабільність регіонального середовища та внутрішньополітичні фактори – стримували глибину інтеграції безпекових підходів.

Таким чином, період 1991–2004 рр. можна розглядати як етап інституційного становлення та концептуального оформлення спільних безпекових інтересів України і Туреччини у Чорноморському регіоні. Саме тоді було сформовано основу для подальшої еволюції стратегічного партнерства, що проявилася у поглибленні військово-політичної співпраці у наступні десятиліття. Виявлені тенденції засвідчують, що безпековий діалог між державами став одним із ключових чинників їхнього зближення та важливим елементом регіональної стабільності.

2.2. Інституціоналізація військово-політичної співпраці та участь у регіональних безпекових ініціативах

Упродовж 2005–2013 рр. військово-політична взаємодія між Україною та Туреччиною набула рис інституціоналізованого партнерства, що відображало трансформації безпекового середовища Чорноморського регіону та прагнення сторін до зміцнення стабільності на його просторах. Активізація контактів на міжурядовому й міжвідомчому рівнях супроводжувалася розширенням договірно-правової бази співпраці, участю в багатосторонніх форматах безпеки та координацією позицій у межах міжнародних організацій. У цьому контексті особливого значення набували взаємодія з НАТО, спільна діяльність у рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва та функціонування регіональних морських ініціатив, зокрема BLACKSEAFOR, що формували інституційні механізми координації безпекової політики.

Розгляд процесу інституціоналізації військово-політичного співробітництва дозволяє простежити еволюцію двосторонніх відносин від

декларативного партнерства до системної взаємодії, заснованої на регулярних консультаціях, спільних навчальних і технічних проєктах та узгодженні стратегічних підходів до регіональних викликів. Аналіз зазначеного періоду дає змогу виявити як досягнення співпраці, так і структурні обмеження, зумовлені зовнішньополітичними орієнтирами сторін та динамікою міжнародної ситуації.

Вагомим етапом у розвитку договірно-правової бази українсько-турецьких відносин став державний візит Президента України В. Ющенка 6–8 червня 2005 р. до Турецької Республіки, за результатами якого було підписано низку міжурядових угод, спрямованих на поглиблення двосторонньої співпраці в ключових галузях. Зокрема, укладено договори про співробітництво в енергетичній сфері, реадмісію, взаємодію в галузі залізничного транспорту, а також у сфері науки і технологій. Окрім того, сторони підписали Додатковий протокол щодо імплементації статті 1 Угоди між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво у боротьбі зі злочинністю, що засвідчило прагнення до інституційного зміцнення безпекового компоненту двосторонніх відносин. Важливим доповненням до нормативно-правової бази став також Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом ядерного регулювання України та відповідним агентством Турецької Республіки з питань атомної енергетики, який передбачав розвиток технічного співробітництва та обмін інформацією у сфері ядерного регулювання.

У межах державного візиту Президент України В. Ющенко провів низку зустрічей на найвищому політичному рівні, що засвідчило комплексний характер українсько-турецького діалогу та прагнення до інституційного поглиблення двосторонніх відносин. Зокрема, відбулися переговори з Президентом Турецької Республіки Ахметом Недждетом Сезером, прем'єр-міністром Реджепом Таїпом Ердоганом, головою Великих Національних Зборів Туреччини Бюлентом Аринчом, а також із колишнім президентом Сулейманом Демірелем. Поряд із міждержавними

консультаціями глава української держави налагодив контакти з представниками ділових, політичних, громадських і наукових кіл, що сприяло розширенню економічного та гуманітарного вимірів співпраці [25].

Підписання 17 січня 2007 р. «Протоколу між Міністерством оборони України та Генеральним штабом ЗС Туреччини» ознаменувало якісно новий етап у військово-морському співробітництві двох держав. Документ закріпив приєднання України до турецької ініціативи – операції «Чорноморська гармонія», скерованої на протидію тероризму, незаконному переміщенню зброї масового ураження та іншим транскордонним загрозам у Чорному морі. Цей крок став свідченням трансформації України з пасивного спостерігача в активного контриб'ютора регіональної безпеки, що діяла в тісній координації з Туреччиною на основі стандартів, адаптованих до взаємодії з операцією НАТО «Активні зусилля».

Особливе значення Протоколу полягає у створенні чіткої інституційної вертикалі обміну оперативною інформацією між штабом ВМС України у Севастополі та Постійним координаційним центром операції «Чорноморська гармонія» у м. Караденіз Ереглі. Впровадження інституту офіцерів зв'язку та використання захищених каналів криптографічного зв'язку дозволило сторонам у режимі реального часу відстежувати «підозрілі судна» та аналізувати морські ризики.

Безпековий вимір документу виходить за межі суто військового моніторингу, охоплюючи екологічний захист та навігаційну безпеку. Документ детермінував спільні зусилля щодо контролю за суднами, що транспортували небезпечні вантажі, та тими, що вдаються до маніпуляцій із реєстраційними даними. Таким чином, Протокол став ефективним інструментом «м'якої сили» у Чорноморському регіоні, дозволивши Україні та Туреччині спільно нівелювати загрози без надмірної мілітаризації акваторії, зміцнюючи при цьому модель довіри в рамках BLACKSEAFOR [26].

Угода про повітряне сполучення, яка замінила попередні акти 1990-х років, стала фундаментом для стрімкого зростання туристичних та бізнес-потоків між Україною та Туреччиною у другому десятилітті ХХІ ст. Основним нововведенням документа стала деталізація правових режимів надання авіаційних свобод та механізмів призначення авіапідприємств. На відміну від ранніх етапів відносин, де панувала монополія державних перевізників, ця Угода дозволила призначати «одне або більше» авіапідприємств, що відкрило шлях на ринок лоукост-компаніям та посилило конкуренцію. Особливе місце в Угоді посідає безпековий блок. У контексті глобальних викликів початку 2010-х років, Сторони синхронізували свої протоколи авіаційної безпеки з найновішими стандартами ІКАО. Економічний аспект Угоди демонструє прагнення до максимальної лібералізації. Звільнення від мита на паливо, запасні частини та бортові запаси на основі взаємності створило сприятливі умови для українських та турецьких авіаліній, дозволяючи їм знижувати собівартість перевезень. Пряма заборона на дискримінаційні збори з користувача забезпечила рівні конкурентні умови в аеропортах обох країн [27].

Підписання «Угоди про оборонно-промислове співробітництво» 17 січня 2007 р. ознаменувало якісно новий рівень військово-технічного діалогу між Україною та Туреччиною. Цей документ прийшов на зміну аналогічній угоді 1998 р., значно розширивши понятійний апарат та юридичну базу для спільної діяльності. Вперше в двосторонніх відносинах введено детальні визначення «товарів», «послуг» та «технологій» військового призначення, що дозволило перейти від простої купівлі-продажу зброї до складних форм промислової кооперації, включаючи розробку, випробування та демілітаризацію військової продукції. Ключовою інновацією цієї угоди стало детальне врегулювання питань інтелектуальної власності. Усвідомлюючи цінність власних наукових шкіл, Україна та Туреччина зафіксували механізми захисту як переданих, так і створених у ході спільних проектів об'єктів права інтелектуальної власності. Це заклало фундамент для

майбутніх високотехнологічних проєктів, де інтелектуальний внесок українських конструкторських бюро поєднувався з інвестиційними та виробничими можливостями турецького ВПК. Такий підхід мінімізував ризики несанкціонованого копіювання технологій та сприяв залученню приватного сектору обох країн до оборонних замовлень.

Інституційна модель співпраці була закріплена через створення «Спільної українсько-турецької комісії з питань оборонно-промислового співробітництва». Угода чітко розмежувала повноваження: з української сторони відповідальними стали Міністерство оборони та тогочасне Міністерство промислової політики, що підкреслювало державну важливість проєктів [28].

Підписання Меморандуму між Міністерствами закордонних справ у січні 2011 р. стало ключовим інструментом політичної модернізації двосторонніх відносин, що перевело їх у площину системного стратегічного партнерства. Меморандум детермінував перехід від епізодичних візитів до механізму постійних політичних консультацій на рівні заступників міністрів та директорів департаментів. Це дозволило Києву та Анкарі не лише синхронізувати позиції щодо Чорноморської регіональної безпеки, а й виробити спільні підходи до глобальних викликів, зміцнюючи статус обох держав як впливових суб'єктів міжнародного права.

Центральним елементом Меморандуму стала підготовка до запуску РСВР під головуванням Президента України та Прем'єр-міністра Туреччини. Цей інституційний орган став найвищою платформою для координації стратегічних інтересів у політичній, безпековій та економічній сферах. Дипломатичний меморандум 2011 р. фактично виступив «дорожньою картою» для лібералізації візового режиму та підготовки Угоди про зону вільної торгівлі, що стало головними пріоритетами другого десятиліття XXI ст.

Важливим аспектом документа стала домовленість про взаємну підтримку ініціатив у рамках міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, ОЧЕС).

Взаємодія на дипломатичному рівні дозволила Україні активніше інтегруватися в регіональні проекти, де Туреччина відігравала провідну роль, а Анкарі – отримати надійного партнера у питаннях енергетичного транзиту та стабільності на північних кордонах. Таким чином, Меморандум заклав фундамент «особливих відносин», які дозволили країнам зберегти високий рівень довіри навіть у періоди турбулентності в Чорноморському басейні [29].

Указ від 11 січня 2012 р. є ключовим інструментом реалізації Спільної декларації від 25 січня 2011 р., яка фактично змінила статус-кво в українсько-турецьких відносинах. Створення СРВР під головуванням Президентів обох країн перевело діалог із формату періодичних зустрічей у формат постійно діючого механізму «президентської дипломатії» [30].

Аналіз персонального складу Української частини СРВР демонструє комплексний характер співпраці. Включення до її складу міністрів енергетики, оборони, закордонних справ та стратегічних галузей промисловості підкреслює, що пріоритети змістилися з торгівлі товарами широкого вжитку до високотехнологічних секторів: військово-технічного співробітництва (виробництво БПЛА, корветів), енергетичної безпеки та спільного протистояння загрозам у Чорному морі.

Важливим нововведенням стала «Спільна група стратегічного планування», яка під керівництвом міністрів закордонних справ виконувала роль «рушії» Ради. Це дозволило синхронізувати зовнішньополітичні курси Києва та Анкари. Особливе значення має адаптивність цього органу: зміни, внесені Указами 2015, 2020 та 2021 років, відображають реакцію на зміну геополітичної ситуації (окупація Криму, агресія РФ), де Туреччина залишається незмінним стратегічним партнером України, а склад СРВР поповнюється профільними міністрами (наприклад, з питань реінтеграції ТОТ) [30].

Отже, упродовж 2005–2013 рр. військово-політична взаємодія України та Туреччини характеризувалася поступовим переходом до інституційно

оформленої моделі співпраці, що проявлялося у розширенні нормативно-правових засад партнерства, регуляризації контактів між оборонними структурами та поглибленні участі у багатосторонніх безпекових форматах. Таке співробітництво сприяло зміцненню взаємної довіри, координації позицій у питаннях регіональної стабільності та формуванню механізмів реагування на нові виклики безпеці в Чорноморському просторі.

Водночас інституціоналізація взаємодії мала еволюційний характер і не супроводжувалася формуванням повноцінного стратегічного союзу, що було зумовлено різними зовнішньополітичними пріоритетами сторін і впливом ширших геополітичних факторів. Незважаючи на це, закладені у зазначений період механізми співпраці створили основу для подальшого поглиблення партнерства та визначили ключові напрями взаємодії, які залишилися актуальними в наступні роки.

2.3. Трансформація безпекового партнерства в умовах російської агресії проти України

Анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р. стала переломним моментом, що радикально змінив архітектуру безпеки в Чорноморському регіоні та перервала поступову еволюцію українсько-турецьких відносин попереднього десятиліття. До 2014 р. морська стратегія Росії в регіоні була обмежена правовими рамками двосторонніх угод з Україною щодо базування Чорноморського флоту в Севастополі, що створювало певний простір для маневру іншим прибережним державам. Окупація півострова дозволила Москві розпочати масштабну модернізацію свого флоту та розгорнути передові системи обмеження доступу, що перетворило Крим на «авіаносець, який неможливо потопити» та поставило під загрозу домінування Туреччини в акваторії.

Для Туреччини нова геополітична реальність створила складну дилему між відданістю принципам НАТО та необхідністю збереження регіональної

автономії. Традиційна турецька доктрина, спрямована на недопущення присутності позарегіональних сил (передусім США) у Чорному морі через суворе дотримання Конвенції Монтре, зіткнулася з викликом порушення балансу сил на користь Росії. У цій ситуації Анкара почала розглядати Україну не просто як торгового партнера, а як критично важливий елемент стримування російської експансії, що згодом призвело до інтенсифікації військово-морського співробітництва та підтримки українських ініціатив з відновлення флоту.

У контексті еволюції відносин період після 2014 р. характеризується переходом від багатосторонніх екологічних та економічних проєктів до жорсткого безпекового порядку денного. Російська стратегія «відновлення морської величі» змусила Україну та Туреччину шукати нові форми взаємодії, які б не провокували прямий конфлікт із Кремлем, але зміцнювали б обороноздатність прибережних зон [31]. Таким чином, українсько-турецьке партнерство після анексії Криму набуло ознак асиметричного альянсу, де Туреччина виступає гарантом стабільності протоків, а Україна – передовою лінією оборони проти мілітаризації регіону.

Еволюція політики Туреччини щодо України характеризується прагненням підтримувати стабільність та територіальну цілісність регіону. Після анексії Криму в 2014 р. Турецька Республіка обрала шлях активного нейтралітету, який відрізнявся від санкційної політики західних країн. Незважаючи на офіційне невизнання анексії та підтримку прав кримських татар, Анкара зберегла інтенсивні економічні та енергетичні зв'язки з РФ, що пояснюється взаємною економічною залежністю та реалізацією спільних проєктів, таких як «Турецький потік» та АЕС «Аккую».

Військово-технічне співробітництво стало новим драйвером міждержавних відносин наприкінці досліджуваного періоду (до 2021 р.). Підписання Технічної угоди про співробітництво дозволило Україні суттєво посилити свій оборонний потенціал, зокрема через постачання турецьких БПЛА Bayraktar TB2. Така стратегічна взаємодія демонструє роль Туреччини

як «балансуючої сили», яка, згідно з теорією Мортон Каплана, намагається запобігти встановленню одноосібної гегемонії Росії в Чорному морі, водночас уникаючи повної маргіналізації України в системі регіональної безпеки [32].

Підписання Угоди про військово-фінансове співробітництво 30 грудня 2016 р. стало переломним моментом у практичній реалізації українсько-турецького стратегічного партнерства. Цей документ зафіксував перехід від декларацій про наміри до конкретної фінансової та матеріально-технічної підтримки обороноздатності України. Виділення ресурсу в розмірі 11 млн турецьких лір було чітко таргетованим: кошти спрямовувалися на оснащення найбільш боєздатних та стратегічно важливих підрозділів – морської піхоти, десантно-штурмових військ, сил спеціальних операцій ВМС та гірсько-піхотних батальйонів. Це свідчило про глибоке розуміння Анкарою потреб ЗСУ в умовах гібридної війни та активної фази протистояння російській агресії.

Особливістю Угоди є її «замкнений» характер: фінансовий внесок Туреччини призначався для оплати товарів та послуг саме турецьких підприємств оборонно-промислового сектору. Такий механізм дозволив одночасно підтримати українську армію та стимулювати власний ОПК Туреччини, створюючи умови для довгострокової прив'язки українських військових стандартів до турецької продукції. Угода також запровадила суворий контроль за кінцевим використанням товарів, забороняючи їх передачу третім сторонам без згоди Анкари, що підкреслює високу політичну відповідальність обох держав.

Адміністративна модель реалізації угоди через апарати військових аташе в Києві та Анкарі забезпечила оперативність закупівель та пряму комунікацію між оборонними відомствами. Включення до Угоди окремого Протоколу про втілення фінансової допомоги (на 300 тис. лір для навчання) створило комплексний підхід: Туреччина надавала не лише техніку, а й ресурси для підготовки кадрів, які будуть її експлуатувати. У контексті

еволюції двосторонніх відносин цей документ репрезентує етап формування військово-технічного альянсу, де Туреччина почала відігравати роль одного з ключових донорів безпеки України в Чорноморському регіоні [33].

Меморандум від 10 червня 2019 р. став ключовим інструментом інтеграції авіаційних просторів України та Туреччини на завершальному етапі досліджуваного періоду. На відміну від ранніх рамкових угод, цей документ має суто прагматичний, техніко-юридичний характер. Він зафіксував перехід від простого авіаційного сполучення до взаємного визнання сертифікатів льотної придатності та екологічних схвалень. Це дозволило значно знизити адміністративний і фінансовий тиск на авіаційну промисловість обох країн, усуваючи необхідність дублюючих перевірок при експорті та імпорту авіатехніки.

Особливе місце в Меморандумі займає питання підготовки персоналу та експлуатації льотних тренажерів. Визнання турецькою стороною українських свідоцтв персоналу з технічного обслуговування (і навпаки) відкрило шлях до створення спільних сервісних центрів та інтенсифікації обміну фахівцями. Це стратегічно важливо для України як виробника літаків сімейства «Антонов» та для Туреччини, яка на той час уже сформувала один із найпотужніших авіахабів у світі. Документ фактично легалізував український внесок у технічну підтримку турецького цивільного флоту [34].

У контексті еволюції відносин, Меморандум демонструє високий рівень інституційної довіри між Державіаслужбою України та Генеральним директором цивільної авіації Туреччини.

Модифікація нормативно-правової бази у сфері консульських відносин, закріплена Угодою між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки від 14 березня 2017 р., стала репрезентативним прикладом якісної еволюції стратегічного партнерства від декларативних намірів до прикладних механізмів лібералізації. Ключовим інноваційним елементом документа виступила взаємна імплементація поїздок за внутрішніми паспортами у формі ID-карток із безконтактним електронним носієм (відповідно до

стандартів ІКАО), що не лише спростило транскордонну мобільність, а й де-факто засвідчило високий рівень міждержавної довіри у питаннях ідентифікації особи та безпеки кордонів. Гармонізація режиму перебування із загальноєвропейським стандартом «90 днів протягом 180» сприяла підвищенню правової визначеності для суб'єктів ділової та туристичної активності, зміцнюючи інституційний каркас двосторонньої взаємодії на тлі трансформації безпекової ситуації в Чорноморському регіоні.

Угода 2017 р. стала інструментом підтримки інтенсивних соціальних контактів, що набув особливої ваги в умовах протидії російській агресії та тимчасовій окупації Криму. Закріплення гуманітарних запобіжників, зокрема механізмів правового захисту та продовження терміну перебування за обставин непереборної сили, ілюструє антропоцентричний вектор українсько-турецької дипломатії та вірність принципам Договору про дружбу і співробітництво 1992 р. Створення двосторонніх робочих груп для контролю за імплементацією норм та обміну розвідувальною інформацією щодо міграційних ризиків підкреслює комплексний характер документа, який інтегрує консульську сферу в загальну архітектуру регіональної стабільності [35]. Таким чином, лібералізація режиму поїздок виступила дієвим запобіжником проти штучної ізоляції громадян на окупованих територіях, забезпечуючи життєздатність людських, культурних та інвестиційних зв'язків між державами.

Візит Р. Т. Ердогана до Києва у жовтні 2017 р. продемонстрував стійкість українсько-турецького стратегічного партнерства в умовах складної геополітичної кон'юнктури. Попри наростаючу напругу у відносинах Туреччини із США та її зближення з РФ (зокрема через закупівлю ЗРК С-400), Анкара підтвердила свою принципову позицію щодо невизнання анексії Криму та підтримки прав кримських татар. Тригодинні переговори президентів засвідчили прагматичний характер співпраці, де пріоритетом залишалось збільшення товарообігу до 10 млрд дол. США та поглиблення військово-технічної взаємодії, що дозволило Україні утримувати Туреччину

в орбіті своїх безпекових інтересів попри її тактичні реверанси у бік Кремля [36].

Аналіз візиту Реджепа Таїпа Ердогана до України у 2017 р. вказує на закріплення моделі «прагматичного партнерства», де політична підтримка територіальної цілісності України чітко відокремлюється від економічної взаємодії з Російською Федерацією. Турецька сторона, попри стратегічний рівень відносин із Києвом, продемонструвала небажання приєднуватися до західних санкцій, що пояснюється критичною залежністю Анкари від російського газу та співпрацею в енергетичних проєктах (наприклад, «Турецький потік»). Така амбівалентність позиції Р. Ердогана, з одного боку, дозволяє Туреччині зберігати роль регіонального медіатора, а з іншого – змушує Україну шукати додаткові важелі впливу, зокрема через поглиблення військово-технічного співробітництва та підготовку Угоди про вільну торгівлю [37].

Сьоме засідання Стратегічної ради високого рівня між Україною та Турецькою Республікою у 2018 р. стало етапом переходу до поглибленої інституційної взаємодії, що виявилось у створенні нових правових механізмів підтримки міждержавних проєктів. Підписання Угоди про співробітництво у сфері розвитку та заснування Офісу координації програм (ТІКА) в Україні дозволило структурувати турецьку технічну та фінансову допомогу в соціальному, освітньому та аграрному секторах, що підсилило гуманітарний фундамент стратегічного партнерства. У межах безпекового дискурсу ключового значення набув Меморандум між ДК «Укроборонпром» та Державним агентством з питань оборонної промисловості Туреччини, який запровадив чіткі фінансові інструменти, зокрема систему банківських гарантій, для реалізації складних оборонних контрактів.

Ці домовленості слід розглядати як процес мінімізації ризиків у двосторонній торгівлі зброєю та технологіями, що є необхідною умовою для переходу до спільних виробничих циклів. Спільна заява президентів П. Порошенка та Р. Т. Ердогана за результатами засідання Ради зафіксувала

багатовекторний характер співпраці, де безпекові питання Чорноморського регіону інтегрувалися з інноваційними та інвестиційними завданнями. Аналіз цього етапу дозволяє стверджувати, що створення спеціалізованої фінансово-правової інфраструктури стало каталізатором для подальшого зміцнення оборонно-промислового альянсу, забезпечивши сталість реалізації пріоритетних завдань у сфері державного управління та модернізації оборонного сектора обох країн [38].

Переговори між Президентом України В. Зеленським та Президентом Туреччини Р. Т. Ердоганом в Анкарі у 2019 р. стали визначальним етапом у зміцненні безпекового виміру стратегічного партнерства, підтвердивши незмінність позиції Турецької Республіки щодо підтримки територіальної цілісності України та невизнання анексії Криму. Особливої ваги набула актуалізація гуманітарного кейсу, зокрема адвокація Туреччиною звільнення українських політв'язнів та військових моряків, що ілюструє роль Анкари як впливового посередника у вирішенні регіональних конфліктів у Чорноморському басейні. Залучення турецької сторони до майбутніх інфраструктурних проєктів з відновлення Донбасу та захисту прав кримських татар свідчить про розширення функціональних меж партнерства, де політична солідарність корелюється з готовністю до активної участі в постконфліктній реконструкції.

Економічна складова візиту сфокусувалася на інтенсифікації підготовки до укладання Угоди про зону вільної торгівлі, що розглядається як фундаментальний механізм досягнення амбітних цілей щодо збільшення двостороннього товарообігу в межах Стратегічної ради високого рівня. Якісним проривом у науково-технічному співробітництві стало підписання Протоколу між національними космічними агентствами обох країн, що заклало інституційну базу для спільного вивчення та використання космічного простору. Це переводить українсько-турецьку взаємодію з традиційного формату торговельно-сировинного обміну у сферу високотехнологічної кооперації та інновацій, підкреслюючи прагнення

України до створення сприятливого бізнес-клімату та надання державних гарантій захисту турецьким інвестиціям у стратегічні галузі економіки [39].

Підписання Рамкової військової угоди та Меморандуму про наміри в жовтні 2020 р. ознаменувало перехід українсько-турецьких відносин від формату стратегічного партнерства до практичної військово-технічної інтеграції. Ключовою особливістю цих домовленостей стало фокусування на високотехнологічних галузях, зокрема спільному виробництві безпілотних літальних апаратів, будівництві бойових кораблів корветного класу та проєктуванні турбінних двигунів. Такий підхід базується на принципі технологічного взаємодоповнення (сінергії), де турецький досвід у розробці сучасних систем озброєння поєднується з українською школою авіаційного двигунобудування, що не лише зміцнює обороноздатність обох держав, а й створює передумови для спільного виходу на ринки третіх країн.

Важливою віхою у зміцненні стратегічного партнерства стало підписання 14 грудня 2020 р. Міністром оборони України А. Тараном перших в історії оборонного відомства прямих зовнішньоекономічних угод із турецькими компаніями, що передбачали передачу технологій та спільне виробництво корветів та ударних безпілотних авіаційних комплексів. Цей крок став практичною імплементацією положень Рамкової військової угоди та Меморандуму про наміри, заклавши правовий і технологічний фундамент для радикального посилення бойових спроможностей Військово-Морських Сил ЗСУ в акваторії Чорного та Азовського морів. Особливого значення ці домовленості набули в контексті переходу від простих закупівель озброєння до глибокої кооперації оборонно-промислових комплексів обох держав, що дозволило Україні не лише отримати сучасні зразки військової техніки, а й інтегрувати турецькі інноваційні рішення в національні програми переозброєння напередодні посилення регіональних безпекових викликів [40].

Поза оборонною сферою, візит президента В. Зеленського до Стамбула закріпив роль Туреччини як ключового адвоката територіальної цілісності

України в Чорноморському регіоні. Офіційна підтримка Анкарою ініціативи «Кримська платформа» та активна участь у проєктах допомоги кримськотатарському народу (зокрема, будівництво житла та культурних об'єктів) демонструють сталість турецької політики невизнання анексії Криму [41].

Визначальною рисою цих домовленостей став перехід до моделі технологічного симбіозу, де турецький досвід у проєктуванні ударних БПЛА та сучасних військово-морських платформ (корветів) поєднується з українськими компетенціями у виробництві авіаційних і турбінних двигунів. Такий формат взаємодії не лише посилює оперативні спроможності ЗСУ в Чорноморсько-Азовському регіоні, а й створює інституційні передумови для реалізації спільних високотехнологічних проєктів, спрямованих на зміцнення південного флангу НАТО та забезпечення регіонального балансу сил.

Важливим політико-безпековим аспектом візиту стало впровадження інноваційного формату діалогу «Квадрига» (зустрічі міністрів закордонних справ та оборони за формулою «2+2»), що засвідчило найвищий рівень міждержавної довіри та стратегічної координації. Офіційна підтримка Анкарою євроатлантичного курсу України та її активна роль у «Кримській платформі» підкреслюють, що військово-технічний кейс є невід'ємною складовою ширшої геополітичної стратегії Туреччини щодо деокупації Криму та стримування експансіоністської політики РФ [42].

Рамкова військова угода 2021 р. ознаменувала якісний перехід від військово-технічної торгівлі до стратегічного оборонного альянсу, що в експертних колах отримав назву «Східне НАТО» або «Чорноморська вісь безпеки». Документ охоплює 21 напрям співпраці, включаючи спільне виробництво високотехнологічного озброєння, обмін розвідувальними даними та поглиблення оперативної сумісності згідно зі стандартами Альянсу. Для України таке партнерство стало не лише інструментом модернізації ЗСУ, а й вагомим геополітичним запобіжником, що інтегрує

українську оборонну сферу в євроатлантичний контекст через регіональне лідерство Туреччини [43].

Окремим чинником інтенсифікації двосторонніх відносин у період 2019–2021 рр. став суб'єктивний фактор – встановлення високого рівня особистої довіри між В. Зеленським та Р. Т. Ердоганом. Як зазначав Посол України А. Сибіга, виникнення «психологічної хімії» на вищому державному рівні дозволило трансформувати декларативне стратегічне партнерство у практичну площину, що виявилось у створенні негласного військово-промислового альянсу та активізації переговорів щодо Зони вільної торгівлі. Туреччина почала демонструвати підтримку України «не словами, а справами», що проявилось у постачанні ударних безпілотників та інвестуванні в українську оборонну промисловість у критичний період безпекових викликів. Така персоналізація дипломатії стала каталізатором для розв'язання задованих проблемних питань, які роками перебували на стадії експертних обговорень.

Важливим вектором взаємодії стала багатостороння дипломатія, де Туреччина виступила однією з рушійних сил у розбудові «Кримської платформи». Анкара не лише підтримала українську ініціативу щодо деокупації півострова, а й інтегрувала кримську тематику у свій регіональний безпековий порядок денний, розглядаючи Крим як невід'ємну частину міжнародно визнаних кордонів України. Крім того, спільність позицій Києва та Анкари щодо конфлікту в Нагірному Карабаху підтвердила формування нової геополітичної осі, де обидві держави виступили на боці Азербайджану, спираючись на принципи поваги до суверенітету. Це свідчило про вихід українсько-турецьких відносин за межі суто двостороннього формату та їх перетворення на впливовий чинник стабілізації Чорноморсько-Каспійського регіону [44].

Особливе місце у зусиллях України щодо інтернаціоналізації питання деокупації півострова посідала ініціатива створення спеціалізованого переговорного майданчика, де Турецькій Республіці відводилася роль

ключового модератора. Як зазначав лідер кримськотатарського народу М. Джемільєв, унікальний статус Анкари – як члена НАТО, що має прагматичні ділові зв'язки з РФ, але водночас займає непохитну позицію щодо невизнання анексії – робив її найбільш прийнятним посередником для ведення діалогу про деокупацію. Залучення турецької сторони до підготовки широкоформатних конференцій та майбутньої «Кримської платформи» дозволило офіційному Києву використовувати авторитет Туреччини для подолання дипломатичної інерції та посилення політичного тиску на країну-агресора в межах міжнародних організацій, зокрема Ради Європи [45].

Підсумовуючи аналіз трансформації безпекового партнерства між Україною та Турецькою Республікою в умовах російської агресії, можна зробити висновок, що події 2014 р. стали каталізатором переходу від декларативного стратегічного діалогу до формування реального оборонно-політичного альянсу. Окупація в Криму та подальша мілітаризація Чорноморського басейну створили спільну безпекову дилему, де порушення балансу сил з боку РФ змусило сторони інтегрувати свої оборонні потенціали. У цьому контексті Туреччина обрала модель «активного нейтралітету» та «балансуючої сили», де офіційне невизнання анексії та адвокація прав кримських татар поєднувалися з розбудовою унікального формату військово-технічного співробітництва, що дозволяє уникати повної маргіналізації України в архітектурі регіональної стабільності.

Якісним показником цієї еволюції стала глибока інституціоналізація відносин, що проявилася у переході від закупівлі готового озброєння до технологічного симбіозу в авіабудуванні, суднобудуванні та космічній галузі. Впровадження формату діалогу «Квадрига» (2+2), лібералізація режиму взаємних поїздок за ID-картками та укладення низки військово-фінансових угод (2016–2021 рр.) сформували автономну систему колективної безпеки в Чорному морі. Це партнерство набуло ознак асиметричного, але стратегічно взаємодоповнюючого союзу, де українські двигуни та бойовий досвід у синергії з турецькими інноваціями в сфері БПЛА та військово-морських

платформ створили нову геополітичну вісь. Таким чином, українсько-турецьке співробітництво перетворилося на ключовий чинник стримування неоімперських амбіцій РФ, інтегруючи оборонний сектор України в євроатлантичний контекст через регіональне лідерство Туреччини.

Висновки до другого розділу

Еволюція політичної та безпекової взаємодії України та Турецької Республіки у період 1991–2021 рр. демонструє послідовну трансформацію від регіонального сусідства до глибинного стратегічного партнерства, детермінованого спільними викликами в Чорноморському басейні. Початковий етап співпраці базувався на доктрині «регіональної власності», що втілювалася у створенні багатосторонніх інституцій, таких як BLACKSEAFOR та операція «Чорноморська гармонія», спрямованих на підтримання балансу сил та обмеження присутності позарегіональних учасників. Проте анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р. радикально змінила архітектуру безпеки, перетворивши півострів на мілітаризований плацдарм і зону обмеження доступу (A2/AD), що поставило під загрозу національні інтереси обох держав та змусило Анкару перейти до моделі «активного нейтралітету» із виразною підтримкою територіальної цілісності України.

Сучасний стан безпекового діалогу характеризується глибокою інституціоналізацією та переходом до моделі «технологічного симбіозу» у військово-технічній сфері. Підписання Рамкової військової угоди (2020 р.) та впровадження дипломатичного формату «Квадрига» (2+2) засвідчили формування автономної осі безпеки, де турецькі інновації у сфері БПЛА та військово-морського будівництва поєднуються з українськими компетенціями в авіаційному двигунобудуванні. Це партнерство набуло ознак асиметричного альянсу, в якому Україна виступає передовою лінією стримування російської експансії, а Туреччина – ключовим донором безпекових рішень та гарантом стабільності морських комунікацій згідно з Конвенцією Монтре.

Важливим компонентом цієї еволюції став гуманітарний вимір безпеки, інтегрований у загальну стратегію деокупації Криму. Активна участь Туреччини у «Кримській платформі», адвокація прав кримських татар та посередництво у звільненні політичних в'язнів підкреслюють роль Анкари як впливового медіатора та «балансуючої сили» в регіоні. Лібералізація режиму взаємних поїздок за ID-картками стала інструментом «м'якої сили», що дозволив зберегти соціальний зв'язок та протидіяти штучній ізоляції окупованих територій. Таким чином, українсько-турецьке стратегічне партнерство на завершення досліджуваного періоду перетворилося на фундаментальний елемент нової архітектури системи безпеки в Чорноморсько-Балтійському просторі, здатної ефективно протидіяти регіональним загрозам та сприяти євроатлантичній інтеграції України.

Список використаних джерел до другого розділу

1. Kınıklıoğlu S. Türkiye – Ukrayna ilişkileri ve kırım Tatar Meselesi. *Bilig.* 1996. № 3. S. 33–38. <https://izlik.org/JA24HR46NT>
2. Угоду між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки від 27 липня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_064#Text
3. Лахманюк Т. Становлення і розвиток системи політичних міждержавних відносин України та Турецької республіки (1991–2014 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія.* 2019. Вип. 1. С. 181–189.
4. Öncü A. S. Türkiye ve Ukrayna İlişkilerinin Başlaması ve İlk Yılları Üzerine Genel Bir Bakış (1991–1994). *Karadeniz Araştırmaları.* 2014. No 41. S. 39–60.
5. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою від 04.05.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_005#Text

6. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_043#Text
7. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України і Міністерством національної оборони Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_042#Text
8. Угоди між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки від 27 липня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_064#Text
9. Спільне комюніке Президентів України і Турецької Республіки від 30.05.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_056#Text
10. Ukrayna İle Teröre Karşı İşbirliği. *Milliyet*, 28 Kasım 1996, s. 19.
11. Ukrayna İle Şerefe. *Milliyet*, 29 Kasım 1996, s. 18.
12. Öncü A. Leonid Kuchma dönemi Türkiye Ukrayna ilişkileri “Yapıcı Ortaklık”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 2014 50. S. 171–195.
13. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про морське торговельне судноплавство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_036#Text
14. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво їхніх компетентних органів, відповідальних за свої морські простори у Чорному морі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_067#Text
15. Українсько-турецьке спільне комюніке від 12.02.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_090#Text
16. Угода про співробітництво причорноморських держав з пошуку та рятування на Чорному морі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_071#Text

17. Угода про привілеї та імунітети Комісії із захисту Чорного моря від забруднення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_148#Text
18. Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про взаємне виділення земельних ділянок в Анкарі та Києві для спорудження приміщень дипломатичних місій від 19.06.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_032#Text
19. Tanklarımız Kaliteli ve Ucuz. *Milliyet*, 23 Kasım 2000, s. 23.
20. Нагірняк З. Україна - Туреччина: добросусідські наміри: [Візит Президента України Л. Кучми до Туреччини] // Шлях перемоги. 2000. 29 листоп. С. 3.
21. Угода про створення Чорноморської Групи Військово-Морського Співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_151#Text
22. Седляр Ю. О. Українсько-турецькі відносини у контексті підтримки безпеки у Чорноморському регіоні (1991–2016 рр.). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2017. № 2. С. 24–29. (С. 27)
23. Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері дослідження та використання космічного простору. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_025#Text
24. Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_039#Text
25. Президент України Віктор Ющенко завершив триденний державний візит до Турецької Республіки і повернувся до Києва. <https://www.radiosvoboda.org/a/931280.html>
26. Протокол між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки щодо співробітництва у сфері обміну інформацією в рамках операції «Чорноморська гармонія». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_063#Text

27. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про повітряне сполучення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_083#Text
28. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про оборонно-промислове співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_062#Text
29. Меморандум про взаєморозуміння щодо Угоди про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Турецької Республіки та двосторонньої торгівлі між Урядом України та Урядом Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-23#Text
30. Указ Президента України. Питання Української частини Стратегічної ради високого рівня між Україною і Турецькою Республікою від 11.01.2012 р. № 9/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/2012#Text>
31. Delanoe I. After the Crimean crisis: towards a greater Russian maritime power in the Black Sea. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 14, Issue 3, pp. 367-382 <https://doi.org/10.1080/14683857.2014.944386>
32. Sariçiçek E., Öztürk T. The Annexation of Crimea and Türkiye's Balancing Role in the Russia-Ukraine War. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2024. Vol. 22. №. 2. P. 238–255 <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1425589>
33. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про військово-фінансове співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_002-16#Text
34. Меморандум про взаєморозуміння між Державною авіаційною службою України та Генеральною дирекцією цивільної авіації Туреччини щодо розвитку безпеки цивільної авіації. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-19#Text

35. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про умови взаємних поїздок громадян від 14.03.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-17#Text
36. Турецька лихоманка: Ердоган посварився із Трампом і приїхав до Порошенка. *New voice*. 10.10.2017. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/turetska-lihomanka-erdogan-posvarivsja-z-trampom-i-prijihav-do-poroshenka-1996081.html>
37. Ердоган у Києві: Обережні обіцянки мовою прагматичної дружби. *DW: новини й аналітика*. URL: <http://www.dw.com/uk/ердогану-києві-обережні-обіцянки-мовою-прагматичноїдружби/a-40886157>
38. Візит Порошенка у Туреччину: які документи підписала українська делегація. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2572363-vizit-poroshenka-u-tureccinu-aki-dokumenty-pidpisala-ukrainska-delegacia.html>
39. Володимир Зеленський провів переговори з Президентом Туреччини. <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-proviv-peregovori-z-prezidentom-turechch-56761>
40. Корвети та ударні безпілотники – Міноборони уклало прямі угоди з турецькими компаніями, – Андрій Таран <https://www.mil.gov.ua/news/2020/12/14/korveti-ta-udarni-bezpilotniki-minoboroni-uklalo-pryami-ugodi-z-tureczkimi-kompaniyami-andrij-taran/>
41. Україна і Туреччина уклали низку угод про військову співпрацю. URL: <https://www.dw.com/uk/україна-і-туреччина-уклали-низку-угод-про-військову-співпрацю/a-55308291>
42. Україна – Туреччина: великий прорив у військово-технічному співробітництві. *Армія Inform*. 2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/10/ukrayina-%E2%88%92-turechchyna-velykuj-progryv-u-vijskovo-tehnicnomu-spivrobotnycztvi/>
43. Україно-Турецька військова угода: майже все з перспективою – аж до

«східного НАТО». *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3355005-ukrainoturecka-vijskova-ugoda-majze-vse-z-perspektivou-az-do-shidnogo-nato.html>

44. Посол України в Туреччині Андрій Сибіга: «Між Зеленським та Ердоганом виникла хімія добрих стосунків». URL: https://lb.ua/world/2020/11/20/471048_posol_ukraini_turechchini_andriy.html

45. Джемільєв з Ердоганом говорив про платформу для переговорів про повернення Криму. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/newsdzemilev-erdogan-krym/30422971.html>.

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ФАКТОР ПОГЛИБЛЕННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

3.1. Становлення договірно-правових та інституційних основ економічної співпраці

Становлення договірно-правових та інституційних основ економічної співпраці між Україною та Турецькою Республікою у 1990-х роках відбувалося в умовах радикальної трансформації геополітичного ландшафту та пошуку обома державами нових моделей інтеграції у глобальний ринок. Для України, яка перебувала на етапі розбудови національної економічної системи, Туреччина виступала не лише пріоритетним регіональним партнером, а й «воротами» до близькосхідних та середземноморських ринків. Формування нормативної бази цього періоду скеровувалося на перехід від стихійної транскордонної торгівлі до структурованої міждержавної взаємодії, що базувалася на принципах режиму найбільшого сприяння та диверсифікації економічних зв'язків. Ключовим завданням досліджуваного етапу стала інституціоналізація відносин як на двосторонньому рівні – через створення міжурядових комісій та профільних робочих груп, так і на багатосторонньому – шляхом активної участі в ініціативах Чорноморського економічного співробітництва. Такий підхід дозволив закласти фундамент для стратегічного діалогу в енергетичній, транспортній та фінансовій сферах, що визначило архітектуру українсько-турецьких економічних відносин на десятиліття вперед.

Відповідно до «Угоди про торговельно-економічне співробітництво між Україною та Туреччиною», обидві держави визначили стратегічну мету стабільного розвитку та диверсифікації двосторонніх економічних відносин, а також посилення історично сформованих добросусідських та дружніх зв'язків. Документ передбачав застосування необхідних заходів для забезпечення довгострокової, стабільної та збалансованої форми

торговельного співробітництва, створення сприятливих умов для регулярної взаємодії між компетентними органами, а також надання режиму найбільшого сприяння у сфері митних зборів, податків та інших платежів, пов'язаних із зовнішньоторговельними операціями, з урахуванням винятків, передбачених міжнародними угодами та спеціальними домовленостями щодо торгівлі з країнами, що розвиваються. Угода закріплювала заохочення до прискореної видачі ліцензій на імпорту та експорту, полегшення обміну інформацією, стимулювання контактів між бізнес-спільнотами, організацію взаємних ділових візитів, участь у виставках та ярмарках, а також сприяння відкриттю філій іноземних торговельних організацій, компаній та банків. Особлива увага приділяється регулюванню імпорту та експорту товарів і послуг відповідно до світових цін, національного законодавства та міжнародних торговельних звичаїв, з визначенням умов звільнення від митних зборів та податків для комерційних зразків і виставкових експонатів, а також використання конвертованих валют при здійсненні зовнішньоекономічних розрахунків. Документ визначав пріоритетні сфери співпраці, включаючи сільське господарство, харчову промисловість, легку промисловість, суднобудування, виробництво медичного обладнання, транспорт, зв'язок, будівництво та туризм, і передбачає заохочення інвестицій та технологічного партнерства шляхом створення спільних підприємств на внутрішніх і третіх ринках. Для координації виконання угоди та вирішення потенційних проблем створюється Міжурядова спільна економічна комісія Туреччина-Україна, яка забезпечує регулярний моніторинг, експертну підтримку та підготовку рекомендацій для обох урядів. Положення угоди зберігають силу навіть після її розірвання щодо контрактів, укладених під час дії документа, але не виконаних на момент припинення дії угоди [1, s. 48].

Географічна близькість України та Туреччини в досліджуваній період була конвертована у функціональну перевагу: Чорноморський басейн почав розглядатися не як бар'єр, а як логістичний вузол («Чорноморський міст»).

Це дозволило Україні використовувати турецьку транспортну інфраструктуру як стратегічний шлюз для диверсифікації експортних потоків (зокрема, металургійної та хімічної продукції) до ринків Близького Сходу та Північної Африки, мінімізуючи на той час залежність від пострадянських торговельних мереж.

Взаємодія між Туреччиною та Україною у межах регіонального співробітництва вперше набула інституційних форм у 1992 р., коли сторони долучилися до реалізації багатостороннього чорноморського інтеграційного проєкту, підготовка якого тривала близько трьох років. Ініціатива створення Чорноморського економічного співтовариства, запропонована 1990 р. колишнім послом Туреччини у США Шюкрю Елекдагом та підтримана президентом, передбачала формування регіонального економічного простору за участю чорноморських держав, включаючи Болгарію, Румунію та ще існуючий на той момент СРСР. Підготовчий процес реалізовувався через серію консультаційних зустрічей у Бухаресті, Софії та Москві у 1991 р., після чого до обговорень приєдналися нові незалежні держави пострадянського простору, а також держави-спостерігачі, зокрема Греція та Югославія. Кульмінацією цього процесу стало підписання 25 червня 1992 р. у Стамбулі декларативних документів, що започаткували діяльність ОЧЕС.

Метою створення ОЧЕС було формування механізмів інтеграції держав Чорноморського регіону спочатку на внутрішньорегіональному рівні, а в подальшій перспективі – їх залучення до глобальних економічних процесів. Організація передбачала розвиток багатогалузевої співпраці в сферах промисловості, аграрного виробництва, транспорту, торгівлі, комунікацій, екології та туризму, а також підтримку принципів лібералізації економічної діяльності, розвитку приватного сектору, руху капіталів і технологічного обміну. Для України участь у цьому форматі мала особливе значення, оскільки створювала альтернативний до механізмів СНД майданчик економічної взаємодії, що ґрунтувався на принципах рівноправного партнерства та не передбачав домінування окремої держави. У межах

діяльності ОЧЕС українсько-турецькі відносини отримали додатковий імпульс, що сприяв їх подальшій інституціоналізації та поглибленню двосторонньої співпраці [2, s. 175].

Базисом для формування архітектури двосторонньої економічної взаємодії стало підписання 4 травня 1992 р. «Договору про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою» [3]. Цей документ не лише заклав загальнополітичний каркас відносин, а й визначив конкретні вектори господарської кооперації, зафіксовані у Статті 7. Зокрема, сторони задекларували намір створювати сприятливі правові та фінансові умови для поетапного переходу до вільного обігу товарів, послуг і капіталів, що фактично стало концептуальним прологом до ідеї створення Зони вільної торгівлі. Важливим інституційним аспектом Договору стало заохочення прямих контактів між державними та приватними підприємствами, а також розвиток прибережної торгівлі, що дозволило максимально використати потенціал географічної близькості держав у Чорноморському басейні.

Особливого значення у становленні інституційної бази співпраці набула Стаття 8 Договору, яка юридично закріпила пріоритетність взаємодії у межах «Декларації про чорноморське економічне співробітництво». Акцентуючи на необхідності перетворення Чорного моря на зону процвітання, Україна та Туреччина заклали підвалини багатосторонньої дипломатії як механізму мінімізації регіональних економічних ризиків. Водночас Стаття 14, що передбачала розвиток контактів з військових питань та обмін між військовими установами, створила передумови для майбутньої військово-технічної кооперації, яка у подальшому стала одним із найбільш динамічних сегментів економічного партнерства. Таким чином, Договір 1992 р. виступив системним регулятором, який перевів українсько-турецькі відносини з площини декларативного добросусідства у русло прагматичного та інституційно оформленого стратегічного діалогу.

Підписання аграрного Протоколу 4 травня 1992 р. (одночасно з базовим політичним договором) продемонструвало стратегічне бачення обох

держав щодо ролі агропромислового комплексу як драйвера двосторонніх відносин. Документ запровадив комплексну модель взаємодії, яка охопила не лише торгівлю, а й глибоку науково-технічну кооперацію: від обміну генетичними ресурсами рослинництва до спільних досліджень у тваринництві та ветеринарії. Це дозволило Україні, як новоствореній державі, отримати доступ до турецького досвіду адаптації сільського господарства до ринкових умов, тоді як Туреччина зацікавилася потужним науково-селекційним потенціалом українських інститутів.

Новацією Протоколу стало створення Сільськогосподарського Керуючого Комітету, який отримав статус постійно діючого органу координації. Такий підхід забезпечив тяглість контактів незалежно від політичної кон'юнктури та дозволив оперативно вирішувати питання фітосанітарного контролю та ветеринарних норм [4]. Цей документ ілюструє перехід до прагматичного «галузевого партнерства», де підтримка приватних спільних підприємств стала раннім прообразом сучасної інвестиційної співпраці в агросекторі, що сьогодні є одним із ключових стовпів українського експорту до Туреччини.

Участь України в ОЧЕС поряд із Туреччиною слід інтерпретувати як прагнення до реалізації доктрини «регіональної власності». Для Києва цей майданчик став інституційною альтернативою структурам СНД, де домінував російський чинник, що дозволило розвивати багатосторонні зв'язки на засадах рівноправного партнерства. Водночас для Анкари ОЧЕС виступала інструментом капіталізації власного геополітичного статусу, що зміцнювало її переговорні позиції у відносинах із Європейським Союзом через демонстрацію ролі регіонального лідера.

Підписання «Протоколу про співробітництво в галузі енергетики» між урядами Турецької Республіки та України 28 жовтня 1993 р. стало важливим кроком у розвитку двосторонніх економічних відносин, зокрема, у сфері енергетики та транспортування енергоресурсів. Протокол передбачав проведення комплексних техніко-економічних досліджень на експертному

рівні щодо співпраці у галузях нафти, природного газу, гірничодобувної промисловості, передачі технологій, а також будівництва трубопроводів і нафтових портів. Для реалізації цих намірів створено Спільну робочу групу, до складу якої увійшли представники компаній Botaş та «Укрзакордоннафтогазбуд», що мали забезпечити техніко-економічні обґрунтування проєктів із використанням існуючих енергетичних потужностей Туреччини. Угода передбачала, що результати цих досліджень стануть основою для подальшого укладення детальних економічних, фінансових та технічних договорів, а також спільного фінансування, реалізації та експлуатації проєктів. Особливу увагу приділено оптимізації транзиту енергоресурсів у зв'язку з обмеженнями турецьких протоків, що підкреслює стратегічний характер співпраці для забезпечення енергетичної безпеки України та зміцнення регіональної інтеграції в енергетичній сфері [5].

Під час офіційного візиту Президента Туреччини Сулеймана Деміреля до України у 1994 р. підписано протокол щодо реалізації проєкту нафтопроводу Джейхан–Чорне море, що передбачав транспортування близькосхідної нафти до Чорноморського регіону. Цей проєкт набув стратегічного значення для двосторонніх відносин, оскільки передбачав щорічний транзит 40 млн тонн сирої нафти через 700-кілометрову трубопровідну систему, що, за оцінками Деміреля, мало забезпечити Туреччині прибуток у розмірі 400 млн доларів щорічно. Крім економічного ефекту, проєкт сприяв поглибленню енергетичного співробітництва та визначав Україну як важливого фінансового партнера, відповідального за забезпечення фінансування будівництва ділянки трубопроводу між Юмурталиком та Самсуном, що підкреслювало практичний вимір стратегічного партнерства між обома державами [1, s. 55–56].

Угода від 27 листопада 1996 р. стала одним із фундаментів раннього етапу становлення українсько-турецьких економічних відносин. Упродовж 1990-х рр., що характеризувалися хаотизацією транскордонної торгівлі та

розквітом «човникового» бізнесу, цей документ мав на меті впорядкування товарообігу та боротьбу з контрабандою. Ключовим аспектом Угоди є перехід від формального прикордонного контролю до адміністративної взаємодопомоги, що дозволило митним органам обох країн обмінюватися конфіденційною інформацією про порушників та підозрілі вантажі.

Особливе значення в контексті безпеки Чорноморського регіону має поняття «контрольованої поставки». Цей механізм дозволяв спецслужбам та митникам України і Туреччини проводити спільні операції з виявлення каналів наркотрафіку, не вилучаючи товар одразу на кордоні, а простежуючи весь шлях до кінцевого замовника. Це свідчить про те, що вже в середині 1990-х років сторони усвідомлювали спільні загрози від транснаціональної злочинності, які супроводжували лібералізацію торгівлі.

Економічна вага Угоди полягала у створенні інструментів для верифікації митної вартості та походження товарів. Це було критично важливо для боротьби з недобором митних платежів, що виникав через маніпуляції з інвойсами. Угода заклала правове поле для визнання українських та турецьких митних документів у судах обох держав, що значно посилило захист законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [6]. В еволюції відносин цей документ позначив перехід від «дикої торгівлі» початку 1990-х рр. до формування цивілізованих митних бар'єрів та інституційної кооперації.

Розвиток договірно-правової бази у сфері митного та банківського регулювання був значною мірою продиктований необхідністю впорядкування стихійної «човникової торгівлі». Цей неформальний сектор, з одного боку, забезпечив первинне накопичення капіталу в обох країнах, а з іншого – створив запит на цивілізовані правила гри. Таким чином, «економіка знизу» стала драйвером для прискореної інституціоналізації «дипломатії зверху», що врешті-решт призвело до підписання митних та фінансових протоколів 1996–1998 рр.

Результати офіційного візиту Президента Л. Кучми до Турецької Республіки 27 листопада 1996 р. засвідчили інтенсифікацію двостороннього діалогу та виступили каталізатором для поглиблення стратегічно важливих напрямів міждержавної взаємодії. Обговорення актуального порядку денного дозволило нівелювати існуючі розбіжності та створити сприятливе підґрунтя для подальшої інституціоналізації відносин, які на той момент уже демонстрували сталу динаміку розвитку. Наслідком активізації політичних контактів стало розширення торговельно-економічної та туристичної діяльності, що зумовило зростання транскордонної мобільності та інтенсифікацію пасажиропотоку між державами. Зокрема, практичним втіленням цієї тенденції стало відкриття авіакомпанією «Turkish Airlines» регулярного сполучення за маршрутом Стамбул – Одеса, що символізувало інтеграцію транспортних інфраструктур та зміцнення регіональної зв'язності [7, s. 4].

Підписання Угоди про нафтопровідну систему Джейхан–Самсун 18 червня 1997 р. стало однією з найамбітніших спроб України диверсифікувати джерела та маршрути постачання енергоносіїв у перше десятиліття незалежності. Проект передбачав створення сухопутного «енергетичного мосту» через територію Туреччини, що дозволило б транспортувати каспійську та близькосхідну нафту з порту Джейхан (Середземне море) до порту Самсун (Чорне море), оминаючи перевантажені та екологічно вразливі протоки Босфор і Дарданелли. Для України цей документ мав стратегічне значення, оскільки він корелювався з концепцією будівництва нафтотерміналу «Південний» в Одесі та нафтопроводу Одеса–Броди.

Документ цікавий розподілом зобов'язань: українська сторона брала на себе гарантії завантаження системи (не менше 25 млн тонн на рік) та залучення інвестицій, тоді як турецька сторона забезпечувала безпрецедентні податкові пільги, право на землю та сприяння діяльності спільного підприємства. Участь української корпорації «Укрзакордоннафтогазбуд» та

турецької «Botaş» свідчила про намір сторін поєднати український досвід у будівництві трубопроводів із турецьким географічним положенням.

Проте, попри високий рівень урядової підтримки, проєкт не був реалізований у повному обсязі. Ратифікація Угоди Верховною Радою України із застереженням (щодо фінансових зобов'язань та обсягів нафти) відображала складну внутрішньополітичну дискусію та конкуренцію між різними енергетичними векторами [8]. В еволюції двосторонніх відносин ця Угода залишається пам'яткою «доби великих надій» на енергетичну незалежність. Вона демонструє, що вже у 1990-х рр. Україна та Туреччина спільно шукали шляхи мінімізації транзитних ризиків у Чорноморському регіоні, закладаючи концептуальні основи для майбутніх енергетичних хабів.

Аналіз амбітних, проте нереалізованих енергетичних ініціатив (зокрема нафтопроводу Джейхан–Самсун) вказує на суттєвий вплив зовнішнього геополітичного тиску та конкуренції енергетичних маршрутів. Стримуючим фактором виступила стратегія російської федерації, скерована на монополізацію транзитних шляхів, а також внутрішньоекономічна нестабільність та дефіцит інвестиційних ресурсів в Україні 1990-х рр., що не дозволило вчасно реалізувати фінансову складову проєктів.

Підписання «Протоколу про фінансове співробітництво» 21 травня 1998 р. стало важливим інструментом підтримки економічної стабільності України в період складних ринкових трансформацій кінця 1990-х рр. Цей документ запровадив механізм цільового кредитування української економіки через Банк експортного кредитування Туреччини (Ексімбанк Туреччини), що дозволило стимулювати імпорт турецьких товарів та послуг, критично необхідних для модернізації виробничих потужностей України. Фактично, Протокол перевів декларативні заклики до економічного партнерства у площину конкретних фінансових зобов'язань, визначивши початковий ліміт ресурсів у розмірі 20 млн доларів США.

Особливістю цього документа є чітка регламентація державної підтримки кредитних ліній через систему безумовних та безвідкличних

гарантій Кабінету Міністрів України. Такий підхід мінімізував ризики для турецької сторони та створив надійну правову базу для міжбанківської взаємодії. Важливо підкреслити, що Протокол орієнтував сторони на дотримання міжнародних стандартів, зокрема правил Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР Консенсус). Це свідчило про прагнення України та Туреччини інтегрувати свої фінансові відносини у глобальну систему офіційно підтримуваних експортних кредитів [9].

Угода 2002 р. ознаменувала якісно новий етап у двосторонніх відносинах, запровадивши механізм системної технічної, фінансової та гуманітарної допомоги з боку Туреччини. Ключовим аспектом документа стало офіційне визнання ТІКА як уповноваженого органу, що отримав право заснувати своє представництво в Україні. Це дозволило Туреччині трансформуватися з торговельного партнера на активного суб'єкта внутрішнього розвитку України, надаючи допомогу у формі передачі «ноу-хау», підготовки кадрів та постачання обладнання. Особлива увага в Угоді приділялася податковим преференціям та антикорупційним заходам, що створило прозорі умови для реалізації спільних програм навіть у складних економічних умовах початку 2000-х років.

Для України ця Угода мала не лише економічне, а й геополітичне значення. Співпраця з ТІКА стала інструментом підтримки кримськотатарського народу та розвитку регіонів, що зміцнювало соціальну стабільність. Визначення Міністерства економіки України як координуючого вузла підкреслювало державну важливість цих проектів [10]. Таким чином, угода 2002 р. виступила прообразом сучасних форматів стратегічного партнерства, демонструючи готовність Анкари інвестувати в українську інфраструктуру та людський капітал на безповоротній основі (гранти), що суттєво відрізняло турецький підхід від стандартних кредитних ліній інших держав.

Аналіз ретроспективи торговельних зв'язків у перше десятиліття після відновлення незалежності України свідчить про стрімку динаміку

нарощування обсягів взаємодії, попри значний невикористаний потенціал. Як зазначає Ф. Баг, період 1992–2005 рр. став етапом структурного самовизначення партнерів, коли Туреччина за обсягами торговельного обороту з Україною посіла друге місце серед країн далекого зарубіжжя, поступившись лише Німеччині [11 с. 13]. Дослідник акцентує увагу на тому, що географічна близькість та взаємодоповнюваність економік стали природними стимуляторами зростання: експортні потоки з України базувалися на сировинній групі (чорні метали, продукція хімічної промисловості), тоді як турецький імпорт забезпечував потреби українського ринку в продукції легкої та харчової промисловості [11, с. 14]. Водночас автор підкреслює, що сталість цієї динаміки була забезпечена не лише приватними ініціативами, а й послідовною розбудовою інституційного середовища, зокрема, в межах ОЧЕС, що дозволило конвертувати сусідство у стратегічний ресурс економічного зростання.

Еволюція економічних зв'язків наприкінці ХХ – на початку ХХ ст. характеризувалася випереджальним розвитком неформального сектору («човникової торгівлі»), який став об'єктивним драйвером міждержавної конвергенції. Цей феномен не лише забезпечив виживання значних верств населення в умовах пострадянської трансформації в Україні та стабілізував турецький легпром після кризи 1994 р., а й змусив політичні еліти прискорити інституціоналізацію відносин. Таким чином, міжурядові угоди про митне та банківське співробітництво 1996 р. стали відповіддю на запит «економіки знизу», легалізуючи вже існуючі транскордонні потоки капіталу.

Створення розгалуженої системи міжурядових комісій та робочих груп відповідало принципам ліберального інституціоналізму: сторони прагнули максимально знизити трансакційні витрати та створити передбачуване правове поле. Навіть за відсутності миттєвих економічних проривів, формування цієї інституційної «сітки» заклало основу для майбутньої зони вільної торгівлі, оскільки вже тоді почалася поступова гармонізація технічних стандартів та метрологічних норм.

Упродовж досліджуваного періоду створено комплексну систему угод, що охоплювала ключові сектори: від класичної торгівлі та митного адміністрування до складних фінансових інструментів кредитування через «Ексімбанк Туреччини». Це дозволило трансформувати «човникову торгівлю» початку десятиліття у цивілізовані форми економічної взаємодії, запровадивши механізми адміністративної взаємодопомоги, верифікації митної вартості та спільної боротьби з транснаціональною злочинністю (зокрема, через механізм «контрольованих поставок»).

Особливе місце в інституційному діалозі посіли амбітні енергетичні проєкти, такі як нафтопровідна система Джейхан–Самсун. Попри те, що багато з цих ініціатив не були реалізовані у повному обсязі через фінансову нестабільність та політичні коливання, вони заклали концептуальні основи стратегії диверсифікації енергопостачання України. Прагнення сторін оминати Босфорську протоку та створити сухопутні енергетичні мости свідчило про глибоке розуміння спільних геополітичних викликів та екологічних ризиків у Чорноморському регіоні.

Спільна участь у заснуванні та розбудові ОЧЕС стала для Києва та Анкари платформою для створення автономної системи економічної взаємодії, вільної від домінування позарегіональних центрів сили. Для України це стало важливою альтернативою механізмам СНД, а для Туреччини – інструментом зміцнення власних позицій на переговорах з ЄС.

Створення Міжурядової спільної економічної комісії та запуск регулярного авіасполучення (зокрема, лінією «Turkish Airlines» Стамбул – Одеса) забезпечили безперервність контактів на рівні бізнесу та державних структур. Це дозволило нівелювати періодичні політичні розбіжності та забезпечити сталу динаміку зростання пасажиропотоку й товарообігу, що стало запорукою майбутнього стратегічного партнерства.

Таким чином, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. успішно завершено перехід від декларативних намірів до практичної реалізації спільних

економічних інтересів, що перетворило економічну вісь Київ–Анкара на один із найбільш динамічних елементів регіональної безпеки та добробуту.

3.2. Торговельно-інвестиційне партнерство України і Туреччини в умовах глобалізації

Торговельно-інвестиційне партнерство України та Туреччини у 2005–2013 рр. розвивалося під впливом інтенсифікації глобалізаційних процесів та потреби обох держав у зміцненні регіональної економічної стійкості. Цей період позначений якісним переходом від кількісного зростання товарообігу до глибокої інституційної та галузевої інтеграції, що базувалася на синхронізації національних стратегій розвитку. Ключовими векторами взаємодії стали енергетична безпека, фінансова прозорість та лібералізація транскордонної мобільності. Укладення низки стратегічних меморандумів у 2010–2012 рр. свідчило про намір Києва та Анкари сформувати самодостатній економічний хаб у Чорноморському регіоні, де Україна виступала б не лише як постачальник сировини, а як технологічний партнер у сфері атомної енергетики, метрології та підземного зберігання газу. Динаміка цього періоду ілюструє спроби сторін нівелювати зовнішні ризики (енергетичну залежність та фінансову злочинність) через створення прямих міжвідомчих каналів зв'язку та підготовку ґрунту для майбутньої зони вільної торгівлі.

В еволюційному вимірі українсько-турецьких відносин першого десятиліття ХХІ ст. особливого значення набуває трансформація стратегій обох держав у контексті регіональної інтеграції. Як зазначає Р. Енверов, розвиток двосторонніх економічних відносин у цей період відбувався в умовах паралельного прагнення Києва та Анкари до зближення з європейськими інституціями, що детермінувало потребу в пошуку спільних механізмів адаптації національних економік до вимог глобального ринку [12, с. 522]. Важливим аспектом стало використання Туреччиною власної моделі

інтеграції з ЄС як «дорожньої карти» для України, зокрема в питаннях гармонізації митних процедур та технічного регулювання. Водночас асиметрія торговельних інтересів, де Україна виступала переважно постачальником промислової сировини (металопродукція), а Туреччина – експортером товарів із високою доданою вартістю, вимагала переходу від простої лібералізації торгівлі до формування цілісної інституційної архітектури взаємодії [12, с. 525-526]. Це дозволило перетворити економічний фактор із суто комерційного інструменту на базис стратегічного партнерства, здатної протистояти регіональним безпековим викликам.

У контексті вивчення еволюції українсько-турецьких відносин особливої наукової ваги набуває концепція «євроінтеграційного паралелізму», яка визначає логіку економічної конвергенції Києва та Анкари. Як обґрунтовує Р. Коваленко, торговельно-економічна взаємодія між Україною та Турецькою Республікою у XXI ст. не є ізольованим процесом, а детермінується їхніми спільними прагненнями до інтеграції у європейський економічний простір. Дослідник акцентує увагу на тому, що Туреччина, маючи статус країни-кандидата на вступ до ЄС та діючий Митний союз із Європою, виступає для України не лише транзитним хабом, а й інституційною моделлю адаптації до стандартів Спільного ринку [13, с. 6–7]. Важливою є теза автора про те, що реалізація Угоди про вільну торгівлю між державами повинна базуватися на врахуванні вимог технічного регулювання ЄС, що дозволить мінімізувати нетарифні бар'єри та підвищити конкурентоспроможність українського експорту. Таким чином, євроінтеграційний контекст перетворює двостороннє партнерство на стратегічний інструмент модернізації національних економік та зміцнення їхніх позицій у системі глобального поділу праці.

Пріоритетним напрямом двостороннього економічного діалогу виступає підготовка та укладання Угоди про вільну торгівлю, що обумовлено низкою об'єктивних детермінант. По-перше, місткість турецького імпортного ринку визначає його статус як одного з найбільших реципієнтів українського

експорту. По-друге, існуючий режим доступу на ринок характеризується високим рівнем тарифного захисту, що стримує реалізацію експортного потенціалу вітчизняних підприємств (середньозважена ставка ввізного мита становить 9,9 %, при цьому для аграрної продукції вона сягає 43,4 %, а для промислової – 4,8 %). По-третє, специфіка митно-тарифного регулювання Туреччини полягає у тому, що лише 50,3 % тарифних ліній є зв'язаними [14]. Аналіз структури чинних тарифів свідчить про значну дисперсію: якщо 80,6 % позицій підпадають під ставку до 10 %, то 6,2 % тарифних ліній захищені піковими митами, що перевищують 50 % [15, с. 129].

У контексті дослідження еволюції міждержавних відносин особливої уваги заслуговує спільність геополітичних орієнтирів Києва та Анкари, що визначають логіку їхньої економічної конвергенції. Як зазначає Ю. Присяжнюк, стратегія українсько-турецького економічного розвитку на сучасному етапі детермінована фактором поглиблення євроінтеграційних процесів обох держав. Автор стверджує, що Європейський Союз залишається ключовим ринком та інституційним орієнтиром для обох країн, що перетворює їхнє двостороннє партнерство на механізм спільного реагування на глобальні виклики та загрози [16, с. 265]. Важливою є теза дослідника про те, що активізація міжнародних зв'язків України в Чорноморському регіоні актуалізує роль Турецької Республіки як стратегічного гравця, здатного забезпечити висхідний характер економічного зростання через реалізацію інтегрованих стратегій співробітництва [16, с. 272]. Таким чином, євроінтеграційний вектор виступає не роз'єднувальним, а солідаризуючим чинником, що закладає фундамент для довгострокової стійкості українсько-турецької взаємодії в умовах геоекономічних трансформацій.

Консультативний процес щодо формування параметрів ЗВТ, ініційований у 2007 р., набув інтенсивного політичного забарвлення під час візиту міністра закордонних справ А. Давутоглу до Києва у травні 2010 р. Офіційний переговорний процес, що стартував у грудні 2011 р., пройшов п'ять раундів змістовних дискусій. Концептуально проект Угоди виходить за

межі класичної лібералізації торгівлі товарами та послугами, охоплюючи широкий спектр регуляторних питань. У межах переговорів українська сторона акцентує на критично важливих преференціях: безумовній відмові Турецької Республіки від практики експортного субсидування у двосторонній торгівлі; де-юре визнанні ринкового статусу економіки України в межах антидемпінгових та захисних розслідувань; мінімізації технічних бар'єрів та гармонізації фітосанітарних вимог.

Згідно з експертними оцінками та офіційними прогнозами, озвученими під час міждержавних консультацій 23 квітня 2012 р., впровадження режиму вільної торгівлі мав створити потужний кумулятивний ефект, здатний забезпечити зростання показників взаємного товарообігу до цільового орієнтиру у 20 млрд дол. США в середньостроковій перспективі [17, с. 74–75]. Така амбітна динаміка передбачає не лише кількісне збільшення поставок, а й якісну трансформацію структури обміну через зниження трансакційних витрат та поглиблення виробничої кооперації.

Підписання «Меморандуму про співробітництво у сфері обміну фінансовою інформацією» у 2010 р. позначило перехід українсько-турецьких відносин на рівень глибокої міжвідомчої інтеграції у сфері фінансової безпеки. Цей документ став відповіддю на глобальні виклики, пов'язані з транскордонним відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, що вимагали від Києва та Анкари створення оперативних механізмів обміну даними. Встановлення прямого каналу зв'язку між Держфінмоніторингом України та турецькою Радою MASAK дозволило вийти за межі повільних процедур класичної правової допомоги, забезпечивши фахівців обох країн інструментарієм для аналізу сумнівних фінансових операцій у реальному часі. Особлива значущість Меморандуму полягає у детальному регламентуванні процедур конфіденційності та захисту інформації, що є критично важливим для взаємодії фінансових розвідок. Документ впровадив суворі обмеження на використання отриманих даних третіми сторонами без попередньої згоди, прирівнюючи міжнародну інформацію до статусу

службової таємниці на національному рівні. Це створило необхідний рівень правової довіри, який дозволив сторонам обмінюватися не лише загальними статистичними даними, а й конкретною ідентифікаційною інформацією щодо осіб та суб'єктів, підозрюваних у злочинній діяльності.

Значення цього акта в контексті міждержавних відносин полягає в синхронізації антилегалізаційних систем України та Туреччини з міжнародними стандартами. Вибір англійської мови як робочої для комунікації підкреслив скерованість обох держав на інтеграцію у глобальну архітектуру фінансової безпеки [18]. Меморандум не просто технічним протоколом, а стратегічним інструментом захисту національних економічних інтересів, зміцнивши роль України та Туреччини як відповідальних суб'єктів міжнародного фінансового моніторингу в Чорноморському регіоні.

Встановлення прямого каналу зв'язку між фінансовими розвідками (Держфінмоніторингом та MASAK) у 2010 р. ознаменувало перехід до стратегії «чистого капіталізму». Синхронізація систем фінансової безпеки з рекомендаціями FATF скеровувалася на декриміналізацію двосторонніх інвестиційних потоків, що дозволило очистити спільні бізнес-проекти від спадщини «сірих» схем 1990-х рр. Це не лише зміцнило довіру інвесторів, а й стало інструментом адаптації фінансових систем обох країн до глобальних стандартів прозорості.

Підписання енергетичного Меморандуму 25 січня 2011 р. стало віховою подією у структуруванні українсько-турецького стратегічного партнерства, перевівши взаємодію в паливно-енергетичному комплексі з площини транзиту до формату глибокої технологічної та інвестиційної кооперації. Документ охопив безпрецедентно широкий спектр напрямів: від традиційної вуглеводневої та ядерної енергетики до відновлюваних джерел та гірничої справи. Така всеохопність свідчила про намір Києва та Анкари синхронізувати свої енергетичні стратегії в Чорноморському регіоні, розглядаючи один одного не просто як сусідів, а як ключових союзників у забезпеченні регіональної енергетичної безпеки та диверсифікації ресурсів.

Особливої уваги заслуговує акцент на науково-технічному співробітництві у сфері відновлювальної енергетики та модернізації гідроенергетичних об'єктів. Меморандум заклав правову основу для спільного проектування турбін, виробництва генераторів та реалізації проектів «під ключ», що фактично стимулювало промислову інтеграцію двох країн. Включення пунктів про спільну розвідку вуглеводнів у Чорному морі та вивчення газових гідратів продемонструвало прагнення сторін до спільного освоєння морського шельфу, що на той момент було одним із найбільш перспективних напрямів стратегічного зближення.

Ядерний блок Меморандуму, що передбачав обмін досвідом у сфері експлуатації АЕС та поводження з відпрацьованим паливом, відобразив амбіції Туреччини щодо розвитку власної атомної енергетики та готовність України виступати в ролі технологічного донора. Крім того, стаття про запобігання перебоям у постачанні газу до Туреччини через територію України підкреслила роль Києва як надійного транзитного вузла, критично важливого для турецької економіки [19]. Таким чином, цей документ став комплексною «дорожньою картою», яка на десятиліття вперед визначила енергетичну вісь Київ – Анкара як фундамент для побудови самодостатнього та технологічно розвиненого регіонального хабу.

Спільні проєкти у сфері атомної енергетики та модернізації гідроелектростанцій, зафіксовані в Меморандумі 2011 р., свідчать про перехід до моделі «технологічної дифузії». Україна в цей період почала виступати в ролі технологічного донора для Туреччини, яка лише розпочинала розбудову власної ядерної програми. Такий обмін досвідом створив підґрунтя для довгострокової індустріальної інтеграції, де енергетична залежність замінювалася взаємовигідною технологічною кооперацією.

Кейс надання Україною додаткових обсягів природного газу Туреччині під час екстремальних погодних умов 2012 р. слід розглядати не лише як акт технічної допомоги, а як прояв стратегічної реципрокності. Цей епізод де-

факто закріпив за Україною статус «донора енергетичної стабільності» в регіоні, що суттєво посилило її переговорні позиції у питаннях використання турецької інфраструктури та протоків. Така взаємодія продемонструвала готовність сторін до солідарних дій у кризових ситуаціях, що виходить за межі суто комерційних інтересів.

Досить конструктивною для подальшого розвитку двостороннього діалогу стала сьома сесія Міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва, що відбулася 25 травня 2010 р. у Стамбулі відповідно до положень «Угоди про торговельно-економічне співробітництво» від 4 травня 1992 р. Засідання підтвердило взаємну зацікавленість сторін у довгостроковому зміцненні економічного партнерства та окреслило широкий спектр пріоритетних напрямів взаємодії. Серед них ключове місце посіли питання розвитку торговельних відносин (митно-тарифне регулювання, перспективи укладення угоди про вільну торгівлю в контексті взаємодії з європейськими інтеграційними процесами, технічне регулювання і захист прав споживачів), активізації інвестиційного співробітництва, зокрема залучення турецького капіталу до інфраструктурних проєктів підготовки до Євро-2012, а також поглиблення контактів у сфері науки і технологій. Значну увагу приділено галузевій взаємодії в промисловості, транспорті, енергетиці та вугільній промисловості, включно з підписанням угоди щодо організації міжнародного залізнично-паромного сполучення та обговоренням питань освоєння чорноморського шельфу. Окрім цього, сторони визначили перспективи співпраці у сільському господарстві, житлово-комунальному секторі, рибальстві, управлінні водними ресурсами та технічній допомозі, що засвідчило комплексний і багаторівневий характер економічного партнерства між державами та його інституційне закріплення через міжурядові механізми координації [20].

Характерною рисою українсько-турецьких відносин на межі перших двох десятиліть ХХІ ст. залишався значний розрив між високим політичним потенціалом та реальною глибиною економічної та енергетичної інтеграції.

Попри проголошення стратегічного партнерства, взаємодія між Києвом та Анкарою тривалий час описувалася метафорою «низької напруги», де амбітні заяви лідерів не завжди трансформувалися у конкретні багатомільйонні проекти. Основним бар'єром для поглиблення зв'язків виступала асиметрія зовнішньополітичних пріоритетів та різна швидкість внутрішніх реформ, що змушувало сторони фокусуватися на короткострокових вигодах замість довгострокового стратегічного планування.

Важливим детермінантом еволюції відносин у цей період стала спроба обох держав диверсифікувати свої енергетичні маршрути та зменшити транзитну залежність від третіх сторін. Україна та Туреччина, як ключові транзитери в Чорноморському регіоні, мали об'єктивні передумови для створення потужного енергетичного хабу, проте реалізація таких ініціатив часто стикалася з тиском глобальних гравців та відсутністю необхідного інвестиційного клімату. Водночас запровадження безвізового режиму та активізація гуманітарних обмінів стали тими драйверами, що дозволили поступово «підвищувати напругу» у відносинах, переводячи їх з площини офіційних протоколів у площину інтенсивних міжлюдських контактів.

Аналіз стратегічних документів 2011 р. свідчить, що переломним моментом у відносинах стало створення Ради співробітництва вищого рівня, яка запровадила механізм регулярного моніторингу виконання спільних рішень. Це дозволило сторонам синхронізувати позиції щодо ключових регіональних викликів, включаючи стабільність на Південному Кавказі та безпеку судноплавства у Чорному морі [21]. Таким чином, період до 2014 р. став фазою «накопичення енергії», коли інституційна база була остаточно сформована, а бізнес-еліти обох країн почали розглядати одне одного як безальтернативних партнерів у формуванні нової євразійської архітектури.

15 лютого 2012 р. у Міністерстві енергетики та вугільної промисловості України відбулася робоча зустріч міністра енергетики та вугільної промисловості Ю. Бойка з міністром енергетики та природних ресурсів Турецької Республіки Т. Йилдизом, присвячена обговоренню

перспектив двосторонньої співпраці в енергетичній сфері. У переговорах також взяли участь представники профільних державних інституцій, зокрема заступник міністра закордонних справ України В. Майко, голова Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами Владислав Каськів, а також делегації Нафтогазу України і турецьких енергетичних компаній. Сторони розглянули широкий спектр питань, що охоплювали співробітництво у газовій сфері, можливості експорту електроенергії, реалізацію проекту створення LNG-терміналу та інші напрями взаємодії в галузі енергетичної безпеки. Переговори засвідчили взаємну зацікавленість сторін у поглибленні практичної взаємодії та інституціоналізації діалогу, що підтверджувалося позитивною оцінкою попереднього досвіду співпраці, зокрема, надання Україною додаткових обсягів природного газу Туреччині в умовах екстремальних погодних викликів. Досягнуті домовленості щодо інтенсифікації контактів і подальшого розвитку партнерства в енергетичній сфері відображали прагнення обох держав розширювати стратегічну координацію у питаннях енергетичної стабільності регіону та диверсифікації джерел постачання енергоносіїв [22].

Візит Прем'єр-міністра Туреччини Р. Т. Ердогана до Києва у вересні 2012 р. став ключовим моментом у спробах України реалізувати стратегію енергетичної незалежності через проєкт будівництва терміналу з прийому скрапленого природного газу (LNG-терміналу). Переговори на найвищому рівні продемонстрували складну архітектуру енергетичної дипломатії в Чорноморському регіоні: прагнення України диверсифікувати імпорт газу зіткнулося з безпековими та екологічними застереженнями Туреччини щодо транзиту танкерів через протоки Босфор і Дарданелли. Відсутність миттєвої «однозначної відповіді» з турецької сторони підкреслила роль Анкари як регіонального регулятора, що балансує між підтримкою стратегічного партнера та власними національними інтересами у сфері навігаційної безпеки.

Водночас підписання низки документів та обговорення ширшого спектра енергетичних питань – від спільної розвідки родовищ до будівництва газосховищ та експорту електроенергії – засвідчило перехід від суто торговельних відносин до глибокої інфраструктурної кооперації [23]. Енергетична сфера стала викликом для стратегічного партнерства, вимагаючи складного узгодження технічних та фінансових параметрів. Готовність лідерів до спільного аналізу витрат і результатів свідчила про прагнення знайти компромісну модель взаємодії, яка б враховувала як турецькі інтереси щодо розвантаження проток, так і українські потреби у створенні незалежного каналу постачання енергоресурсів.

Дискурс навколо будівництва українського LNG-терміналу та застереження Туреччини щодо транзиту танкерів через Босфор і Дарданелли виявили складну ієрархію національних інтересів Анкари. Позиція турецької сторони була продиктована не лише екологічними ризиками, а й прагненням зберегти геополітичний баланс у відносинах із ключовими постачальниками трубопровідного газу (зокрема, РФ). Це свідчить про те, що енергетична сфера в цей період стала зоною перетину національних стратегій безпеки, де Туреччина діяла як жорсткий регіональний регулятор, що балансує між підтримкою партнера та власною роллю стабілізатора відносин з великими гравцями.

У межах офіційного візиту до України прем'єр-міністр Турецької Республіки Реджеп Таїп Ердоган взяв участь у щорічній конференції «Ялтинська європейська стратегія» як почесний гість. Під час заходів сторони розглянули актуальний стан і перспективи розвитку українсько-турецького співробітництва у торговельно-економічній, енергетичній, транспортній, науково-технічній та культурно-гуманітарній сферах, окресливши пріоритетні завдання подальшої взаємодії. Обговорення засвідчили високий рівень інтенсивності політичного діалогу між Києвом та Анкарою та підтвердили взаємну зацікавленість у поглибленні стратегічного партнерства, що передбачало реалізацію довгострокових спільних проєктів у

ключових галузях двосторонніх відносин. Позитивну оцінку отримало запровадження з 1 серпня безвізового режиму короткострокових поїздок громадян обох держав, який розглядався як важливий інструмент розвитку міжлюдських контактів і гуманітарного обміну. Окрему увагу приділено активізації переговорного процесу щодо укладення угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Турецькою Республікою, що розглядалося як вагомий чинник поглиблення економічної інтеграції та розширення договірно-правової бази двостороннього співробітництва [24].

Актуалізація енергетичного діалогу між Україною та Туреччиною у 2012 р. зумовлювалася прагненням Анкари нівелювати сезонні дефіцити палива шляхом використання української інфраструктури зберігання газу, що підтверджувало стратегічну значущість вітчизняних підземних сховищ для регіональної енергетичної безпеки. Обговорення проєктів спільної експлуатації цих сховищ та будівництва двосторонніх трубопроводів відбувалося на тлі активного розвитку Трансанатолійського газопроводу (TANAP), що демонструвало наміри сторін інтегрувати українські потужності (загальною місткістю 31 млрд м³) у нові євразійські логістичні маршрути [25]. Таким чином, українсько-турецька взаємодія у газовій сфері цього періоду виступала важливою альтернативою російським пропозиціям щодо оренди західноукраїнських сховищ, корелюючись із вектором на модернізацію вітчизняної системи сховищ за підтримки Європейського Союзу та зміцнюючи суб'єктність України як ключового газотранспортного хаба у Чорноморсько-Балтійському регіоні.

Паралельний рух України та Туреччини до поглиблення економічних зв'язків із ЄС створив унікальну платформу для тристоронньої взаємодії. Переговори щодо ЗВТ між Києвом та Анкарою розглядалися не як відокремлений процес, а як елемент ширшої стратегії європейської інтеграції. Враховуючи досвід Митного союзу Туреччини з ЄС, для України турецька модель адаптації технічних стандартів та метрологічних норм виступала в ролі практичного дороговказу на шляху до європейського ринку.

Таким чином, підписання Меморандуму 2010 р. між фінансовими розвідками (Держфінмоніторингом та MASAK) та Угоди про технічне регулювання засвідчило готовність сторін адаптувати свої економічні системи до міжнародних стандартів (FATF, ISO). Це дозволило перейти від бюрократичних процедур до обміну даними у реальному часі, що зміцнило довіру інвесторів та створило захищений правовий простір для великого капіталу.

Енергетичний діалог продемонстрував перехід від суто транзитної моделі до формату інвестиційно-технологічної кооперації. Спільна розвідка шельфу, обмін досвідом у сфері експлуатації АЕС та зацікавленість Анкари в українських ПСГ (місткістю 31 млрд куб. м) висвітлили роль України як гаранта енергетичної стабільності Туреччини. Водночас кейс із LNG-терміналом виявив межі стратегічного партнерства, де національні інтереси Туреччини щодо безпеки проток Босфор і Дарданелли вимагали складного дипломатичного компромісу.

Діяльність Міжурядової комісії та участь лідерів у форумах рівня «Ялтинської європейської стратегії» (YES) підкреслили, що економічне партнерство стало невід'ємною частиною ширшого геополітичного союзу. Запровадження безвізового режиму у 2012 р. та активізація переговорів щодо ЗВТ стали каталізаторами «м'якої інтеграції», що поєднала інтереси великого бізнесу з інтенсифікацією міжлюдських контактів.

Співпраця у межах проєктів TANAP та залізнично-паромного сполучення свідчила про прагнення сторін інтегрувати свої транспортно-енергетичні потужності в нові євразійські логістичні маршрути. Це дозволило Україні та Туреччині діяти як солідарні гравці, що пропонують альтернативу монопольним транзитним моделям, зміцнюючи суб'єктність обох держав у Чорноморсько-Балтійському просторі.

Загалом, досліджуваний період заклав фундамент для переходу до стадії «високотехнологічного партнерства», де економічна взаємозалежність

стала запобіжником проти регіональної нестабільності та базою для подальшої політичної консолідації.

3.3. Економічна взаємодія на тлі геополітичної нестабільності та воєнних викликів

Економічна взаємодія між Україною та Турецькою Республікою після 2014 р. увійшла у фазу радикальної трансформації, зумовленої руйнацією архітектури безпеки в Чорноморському регіоні та початком російської агресії. Геополітична криза, що супроводжувалася окупацією Криму та блокадою традиційних логістичних маршрутів, поставила перед Києвом та Анкарою виклик щодо переосмислення економічного партнерства як інструменту стратегічного виживання. У цей період торговельні відносини еволюціонували від класичного обміну товарами та послугами до моделі «безпекової економіки», де ключовим драйвером став оборонно-промисловий симбіоз та інституційна синхронізація у сферах технічного регулювання і захисту інтелектуальної власності. Туреччина, балансуючи між роллю регіонального медіатора та стратегічного партнера України, де-факто виступила гарантом морської економічної зв'язності нашої держави, що дозволило зберегти експортний потенціал та розпочати розбудову нових мультимодальних транспортних коридорів. Дослідження цього етапу дозволяє простежити, як економічна конвергенція з Анкарою стала для України практичним «містком» до інтеграції у загальноєвропейський ринок та зміцнення власної суб'єктності в умовах воєнних викликів.

Еволюція економічних взаємин між Україною та Турецькою Республікою після 2014 р. зазнала суттєвих трансформацій під впливом геополітичної нестабільності та воєнних дій на сході України. Російська агресія та анексія Криму не лише дестабілізували макроекономічні показники України, а й безпосередньо вплинули на логістичні ланцюги та структуру товарообігу з Туреччиною. Попри значне падіння обсягів торгівлі у кризовий

період, Туреччина залишилася одним із ключових експортних ринків для України, забезпечуючи їй вагомим позитивним сальдо торговельного балансу, що стало критично важливим фактором підтримки української економіки в умовах глибокої рецесії.

Особливістю цього етапу стало посилення взаємозалежності економік обох країн у сфері проміжних товарів та сировини. Турецький ринок виявився чутливим до коливань української гривні та зниження купівельної спроможності українських підприємств, що змусило Анкару та Київ шукати нові механізми стабілізації відносин. Активізація переговорного процесу щодо підписання Угоди про вільну торгівлю в цей період розглядалася не лише як економічний крок, а й як стратегічний інструмент диверсифікації ринків збуту та зменшення транзитної залежності від російської федерації, що відповідало інтересам національної безпеки обох держав.

Водночас роль Туреччини в умовах воєнних дій в Україні трансформувалася з суто торговельного партнера у важливого регіонального медіатора. Маючи розвинені енергетичні та торговельні зв'язки як з Україною, так і з росією, Турецька Республіка продемонструвала здатність дотримуватися збалансованого курсу, підтримуючи територіальну цілісність України та водночас виступаючи потенційним гарантом стабільності в Чорноморському басейні [26, s. 352–358]. Така позиція заклала фундамент для подальшого зміцнення оборонно-промислового співробітництва, яке стало одним із ключових векторів еволюції міждержавних відносин у наступні роки.

Особливе значення для розуміння природи українсько-турецької взаємодії має її розгляд крізь призму стратегічного партнерства, що вийшло за межі суто торговельних операцій. Згідно з аналітичними оцінками Національного інституту стратегічних досліджень, сучасна архітектура відносин між Києвом та Анкарою базується на унікальному поєднанні економічного прагматизму та безпекової солідарності. Експерти наголошують, що Туреччина стала для України не лише провідним

інвестором у галузі будівництва та енергетики, а й ключовим партнером у диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків, що дозволило суттєво зменшити деструктивний вплив геополітичного тиску з боку РФ. Важливою є теза доповіді про те, що підписання Угоди про вільну торгівлю є не фінальною точкою, а новим початком для інтеграції виробничих ланцюгів, де Україна виступає постачальником технологічних рішень для турецького промислового комплексу [27, с. 12]. Таким чином, стратегічне партнерство з Туреччиною де-факто стало одним із наріжних каменів зовнішньоекономічної безпеки України, забезпечуючи їй необхідну стійкість в умовах глобальної нестабільності.

Окупація Криму та блокада частини українських портів змусили сторони до радикальної реконфігурації логістичних ланцюгів. Туреччина, дотримуючись політики невизнання анексії, фактично виступила гарантом морської економічної зв'язності України, переорієнтувавши основні торговельні потоки на порти Великої Одеси та Миколаївщини. Це не лише зберегло динаміку товарообігу, а й стимулювало розвиток мультимодальних транспортних коридорів (зокрема, в напрямку Катару та Каспійського регіону), що інтегрували Україну в нову транзиторну архітектуру, вільну від російського контролю.

Підписання Програми реалізації Меморандуму про наміри між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки на 2016–2018 рр. у межах Десятого засідання Міжурядової комісії стало стратегічним кроком на шляху до мінімізації нетарифних бар'єрів у двосторонній торгівлі та гармонізації національних систем технічного регулювання. Документ заклав інституційну основу для поглибленої взаємодії у сферах стандартизації, метрології та захисту прав споживачів, передбачаючи інтенсивний обмін досвідом щодо інспектування безпеки промислової продукції та впровадження європейського технічного законодавства. Особлива значущість цієї ініціативи в контексті євроінтеграційного поступу України полягала у підготовці вітчизняного виробничого сектору до умов

Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів, де турецький досвід адаптації до вимог *Conformité Européenne* виступав як верифікована модель для інтеграції українських товарів на ринки Європейського Союзу та зміцнення конкурентних позицій у Чорноморському регіоні [28].

Підписання «Протоколу про втілення фінансової допомоги» від 30 грудня 2016 р. (затвердженого у 2017 р.) стало практичним інструментом реалізації масштабної Угоди про військово-фінансове співробітництво між Україною та Туреччиною. Цей документ деталізує механізми прямої підтримки українського оборонного сектору через фінансування освітніх та тренувальних програм. На відміну від попередніх угод, що фокусувалися на закупівлі озброєнь, цей Протокол скерований на розвиток людського капіталу ЗСУ, що відповідає стандартам НАТО та сприяє інтеграції українських військових у міжнародне безпекове середовище.

Особливістю документа є цільове призначення коштів для підготовки фахівців у елітних турецьких навчальних закладах, зокрема в Тренувальному центрі «Партнерство заради миру» та Центрі досконалості НАТО з питань боротьби з тероризмом. Протокол покриває повний спектр витрат – від транспортування та проживання, до оплати спеціалізованих курсів, що дозволило Україні суттєво підвищити кваліфікацію офіцерського складу в умовах російської агресії [29]. Такий підхід демонструє перехід Туреччини від ролі торговельного партнера до ролі стратегічного союзника, який інвестує у фахову експертизу та оперативну сумісність ЗСУ з силами Альянсу.

Підписання «Меморандуму про взаєморозуміння між профільними відомствами України та Туреччини» 4 жовтня 2017 р. ознаменувало перехід двостороннього економічного співробітництва на якісно новий, інноваційний рівень. В умовах стрімкого зростання обсягів торгівлі та активізації промислової кооперації, питання правової охорони інтелектуальної власності набуло статусу стратегічного пріоритету. Документ зафіксував спільне

прагнення Києва та Анкари до гармонізації своїх систем захисту патентів і торговельних марок, що є критично важливою умовою для залучення високотехнологічних інвестицій та безпечного трансферу технологій.

Сфера дії Меморандуму охоплює широкий спектр практичної взаємодії: від обміну патентною інформацією до підготовки кадрів та вдосконалення процедур експертизи. Особливо важливою є стаття 2, яка передбачає сприяння малому та середньому бізнесу, а також підтримку винахідницької діяльності [30]. Це свідчить про те, що Україна та Туреччина розглядали інтелектуальну власність не лише як юридичну категорію, а як інструмент стимулювання національних економік та підвищення їхньої конкурентоспроможності на світовому ринку.

Якісною відмінністю цього етапу став перехід від закупівлі готової продукції до «оборонно-промислового симбіозу», де українські компетенції в авіаційному двигунобудуванні та ракетобудуванні поєдналися з турецькими інноваціями в аерокосмічній галузі та робототехніці. Використання українських двигунів для турецьких БПЛА нового покоління (Akinci, Kızılelma) створило стан глибокої взаємозалежності: успіх турецьких експортних оборонних стратегій став прямо залежним від стабільності українського промислового комплексу, що перетворило Туреччину на ключового стейкхолдера збереження індустріального потенціалу України.

Діяльність Десятого засідання Міжурядової українсько-турецької комісії з торговельно-економічного співробітництва (2016 р.) засвідчила інтенсифікацію економічної взаємодії в межах реалізації домовленостей Стратегічної ради високого рівня, закріпивши роль Турецької Республіки як одного з провідних торговельних партнерів України (2-ге місце за обсягами експорту у 2015 р.). Особливістю цього етапу стало впровадження прикладних механізмів підтримки бізнесу, зокрема, через анкетування експортерів для виявлення нетарифних бар'єрів, та підписання Програми реалізації Меморандуму у сфері технічних регламентів, стандартизації та метрології на 2016–2018 рр. Такий підхід забезпечив нормативно-правове

підґрунтя для диверсифікації товарообігу, що на той момент перевищив 3,6 млрд доларів США, та заклав фундамент для гармонізації стандартів якості й захисту прав споживачів, що є критично важливим для подальшої лібералізації ринків та інтеграції промислових потенціалів обох держав [31].

Результати одинадцятого засідання Міжурядової українсько-турецької комісії з торговельно-економічного співробітництва (2018 р.) засвідчили перехід до поглибленої секторальної взаємодії, де особливий акцент зроблено на синергії агропромислового комплексу, енергетики та авіабудування. Важливим інституційним кроком стало розширення гуманітарно-освітнього виміру партнерства через підписання Меморандуму між Таврійським національним університетом ім. В. І. Вернадського та Університетом «Башкент», що підкреслило стратегічну увагу сторін до підтримки переміщених закладів вищої освіти та збереження інтелектуального капіталу Криму. Водночас ініціатива створення багатостороннього торговельного коридору за участю Катару, Азербайджану та Грузії, поряд з інтенсифікацією переговорів щодо Угоди про вільну торгівлю, продемонструвала прагнення Києва та Анкари до формування стійкої транскредитної логістичної мережі, яка інтегрує Україну в ширші міжрегіональні економічні структури на засадах державно-приватного партнерства та інноваційного розвитку [32].

У серпні 2019 року, під час офіційного візиту Президента України В. Зеленського до Анкари, переговорний процес щодо створення ЗВТ отримав новий політичний імпульс, що базувався на спільній візії доведення обсягів товарообігу до 10 млрд дол. США. Заява Президента Туреччини Р. Т. Ердогана про необхідність фіналізації угоди, переговори щодо якої тривали з 2012 року, засвідчила перехід від тривалого технічного узгодження спірних позицій у аграрному та металургійному секторах до фази стратегічного політичного рішення. Активізація діалогу на найвищому рівні дозволила розглядати майбутню ЗВТ не лише як інструмент лібералізації торгівлі, а й як фундамент для зміцнення регіональної суб'єктності обох держав у

Чорноморському басейні. Зближення позицій Києва та Анкари в цей період продемонструвало прагнення сторін подолати багаторічну інерцію переговорів та синхронізувати національні економічні інтереси з вимогами стратегічного партнерства [33].

Затяжний характер переговорного процесу щодо Угоди про ЗВТ у цей період слід трактувати як пошук моделі «асиметричної лібералізації», здатної захистити вразливі сектори обох економік в умовах глобальної динамічності. Для України ЗВТ з Туреччиною стала не просто торговельним інструментом, а засобом остаточного розриву економічної пуповини з пострадянським простором та адаптації до стандартів Митного союзу ЄС–Туреччина. Таким чином, економічна конвергенція з Анкарою стала практичним містком до інтеграції України в загальноєвропейський ринок.

Дослідження стану торговельно-економічної взаємодії вказує на те, що успіх турецької економічної моделі став вагомим чинником інтенсифікації двосторонніх зв'язків. Як зазначають І. Федун та О. Генералов, динамічне зростання товарообігу між країнами значною мірою базується на успішному досвіді інституційних реформ у Туреччині, зокрема через стимулювання малого і середнього бізнесу та орієнтацію на експорт. Автори наголошують, що в умовах сучасних викликів стратегічне значення для України має не лише нарощування обсягів традиційної торгівлі, а й реалізація спільних науково-технічних проєктів у аерокосмічній та оборонно-промисловій сферах. При цьому стабільна позиція Анкари щодо підтримки суверенітету України та засудження анексії Криму створює необхідний політичний фундамент для перетворення економічного партнерства на ключовий пріоритет зовнішньої політики Києва [34, с. 79].

Запуск в експлуатацію першої черги газопроводу «Турецький потік» у січні 2020 року став серйозним геоекономічним викликом для України, зумовивши скорочення щорічних обсягів транзиту газу територією держави на 15 млрд кубометрів. За оцінками керівництва ТОВ «Оператор ГТС України» (зокрема С. Макогона), прямі фінансові втрати від диверсифікації

маршрутів постачання російського газу в обхід України склали близько 450 млн дол. США на рік. Ця ситуація змусила українську сторону адаптувати стратегію управління ГТС, переорієнтувавшись на впровадження послуг «короткого транзиту» (між країнами ЄС) та активне використання підземних сховищ газу в режимі «митного складу». Таким чином, енергетичний чинник у відносинах з Анкарою продемонстрував подвійну природу: з одного боку, Туреччина зміцнила власну роль як регіонального енергетичного хабу, а з іншого – це відбулося за рахунок зниження транзитної суб'єктності України, що вимагало пошуку нових механізмів інтеграції в європейський енергетичний ринок [35].

Еволюційна динаміка українсько-турецьких відносин досліджуваного періоду підтверджує основні положення теорії комплексної взаємозалежності, сформульованої Р. Кохейном та Дж. Наєм [36]. Згідно з цією концепцією, створення розгалуженої мережі транснаціональних каналів зв'язку та відсутність чіткої ієрархії між питаннями «високої» (безпека) та «низької» (економіка) політики призвели до того, що економічний прагматизм став автономним стабілізатором міждержавного діалогу. Це пояснює феномен стійкості партнерства Києва та Анкари перед обличчям зовнішніх геополітичних шоків.

Таким чином, російська агресія стала каталізатором переходу від суто комерційної логіки до глибокого оборонно-промислового симбіозу. Використання українських авіаційних двигунів у турецьких БПЛА нового покоління та реалізація програм військово-фінансової допомоги створили унікальний стан взаємозалежності, де успіх турецьких експортних стратегій у сфері оборони став прямо корелювати зі стабільністю українського індустріального комплексу.

Втрата контролю над кримськими портами зумовила переорієнтацію торговельних потоків на порти Великої Одеси та Миколаївщини під фактичні гарантії Туреччини як ключового морського гравця. Паралельно з цим, через механізми Міжурядових комісій забезпечено гармонізацію систем технічного

регулювання та метрології (2016–2018 рр.), що підготувало український бізнес до роботи за стандартами *Conformité Européenne* та мінімізувало нетарифні бар'єри.

Перехід до ВТС після 2014 р. ознаменував найвищу стадію еволюції відносин – перехід від простого товарообігу до промислово-технологічної інтеграції. Україна, виступаючи технологічним донором у сфері авіаційного двигунобудування, та Туреччина, як постачальник інноваційних цифрових систем та інвестицій, сформували унікальний «оборонний хаб». Це дозволило обом державам не лише підвищити рівень національної безпеки в умовах геополітичних викликів, а й спільно виходити на ринки третіх країн, капіталізуючи спільні науково-технічні розробки.

Тривалий переговорний процес щодо Угоди про ЗВТ цей період трансформувався у пошук моделі «асиметричної лібералізації». Для України цей процес став засобом остаточного розриву економічної залежності від пострадянського простору та адаптації до стандартів Митного союзу ЄС–Туреччина, що зміцнило позиції Києва на шляху до європейського ринку.

Попри воєнні ризики, Туреччина зберегла статус провідного інвестора та торговельного партнера. Розширення співпраці на освітню сферу (підтримка переміщених університетів Криму) та цифровізацію патентних відомств підкреслило намір сторін розбудовувати довгострокову інноваційну екосистему, яка є стійкою до політичних коливань та агресивного зовнішнього тиску.

Таким чином, період 2014–2021 рр. характеризується перетворенням українсько-турецької економічної осі на фундамент регіональної стабільності, де прагматизм та безпекові пріоритети дозволили сторонам вийти на рівень справжнього стратегічного альянсу.

Висновки до третього розділу

Становлення договірно-правової бази у 1990-х роках пройшло шлях від врегулювання «човникової торгівлі» до створення розгалуженої системи міжурядових комісій. Формування цієї «інституційної сітки» за принципами

ліберального інституціоналізму дозволило сторонам мінімізувати трансакційні витрати та створити передбачуване правове поле, що стало фундаментом для подальшої реалізації масштабних інвестиційних проєктів.

Співпраця в енергетичній сфері трансформувалася з моделі суто транзитної взаємодії у формат глибокої технологічної кооперації. Незважаючи на геополітичний тиск з боку РФ та складні переговори щодо логістики LNG-терміналів, Україна та Туреччина зуміли синхронізувати свої стратегії в Чорноморському басейні. Кейси використання українських ПСГ та залучення вітчизняних технологій у турецьку ядерну програму підтвердили роль України як донора регіональної енергетичної стабільності.

Після 2014 р. економічний вектор відносин набув рис «безпекової економіки». Російська агресія та окупація Криму змусили сторони до радикальної реконфігурації логістичних ланцюгів, де Туреччина виступила ключовим гарантом морської комунікації України. У цей період відбувся перехід від простого товарообігу до «оборонно-промислового симбіозу», в межах якого українські авіаційні технології та турецькі інновації в галузі БПЛА стали основою для формування унікального військово-технічного альянсу.

Тривалий переговорний процес щодо Угоди про ЗВТ слід розглядати не лише як економічну ініціативу, а як стратегічний місток до європейського ринку. Для України адаптація до стандартів Митного союзу ЄС–Туреччина та гармонізація технічних регламентів стали практичним механізмом диверсифікації ринків збуту та остаточного розриву економічної залежності від пострадянських структур.

Діяльність бізнес-асоціацій (TUSIB, TUSKON) та спільних економічних комісій довела високу толерантність турецького капіталу до воєнно-політичних ризиків в Україні. Турецькі інвестиції в інфраструктуру та телекомунікації відіграли роль «інвестиційного якоря», що забезпечив підтримку української економіки в періоди глибокої рецесії та сприяв формуванню стійкої екосистеми взаємної довіри.

Еволюція українсько-турецьких економічних відносин упродовж 1991–2021 рр. відбувалася в умовах постійного впливу російського чинника, що створювало специфічний «конкурентний трикутник» у Чорноморському регіоні. Туреччина майстерно використовувала економічне протистояння Києва та Москви (особливо в енергетичній сфері та металургії) для отримання преференцій від обох сторін. Проте після 2014 р. цей баланс змістився: економічна взаємозалежність з Україною стала для Анкари інструментом стримування російської монополії на Чорному морі, що остаточно закріпило за Києвом статус стратегічного економічного партнера.

Загалом, економічне співробітництво України та Туреччини у досліджуваній період перетворилося на самодостатній фактор поглиблення міждержавних відносин, де прагматизм, технологічна взаємодоповнюваність та спільні безпекові інтереси дозволили сторонам вийти на рівень справжнього стратегічного партнерства, здатного протистояти глобальним та регіональним викликам.

Список використаних джерел до третього розділу

1. Öncü A. S. Türkiye ve Ukrayna İlişkilerinin Başlaması ve İlk Yılları Üzerine Genel Bir Bakış (1991–1994). *Karadeniz Araştırmaları*. 2014. No 41. S. 39–60.
2. Öncü A. Leonid Kuchma dönemi Türkiye Ukrayna ilişkileri “Yapıcı Ortaklık”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 2014 50. S. 171–195.
3. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою від 04.05.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_005#Text
4. Протокол про технічне, наукове та економічне співробітництво між Міністерством сільського господарства України і Міністерством сільського господарства та сільських справ Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_006#Text

5. Протокол про співробітництво в галузі енергетики між Урядом України і Урядом Турецької Республіки
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_044#Text
6. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки щодо взаємної допомоги у митних питаннях. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_019#Text
7. Odesa Kültürel Birikimler Kenti. *Milliyet*. 4 Nisan 1997. S. 4
8. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про нафтопровідну систему Джейхан–Самсун. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001#Text
9. Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про фінансове співробітництво від 21 травня 1998 р. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_011#Text
10. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Турецької Республіки про технічне і фінансове співробітництво. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_030#Text
11. Баг Ф. С. Динаміка турецько-українських торговельних відносин. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Економіка*. 2007. Т. 20 (59), № 1. С. 12–17.
12. Енверов Р. Р. Концептуалізація двосторонньої стратегії українсько-турецького економічних відносин в умовах поглиблення євроінтеграції. *Європейська інтеграція: досвід Польщі та України*: кол. моногр. / за заг. ред. Н. В. Павліхи. Луцьк–Люблін: „Drukarnia Kolor Lublin”, 2013. С. 522–531.
13. Коваленко Р. С. Торговельно-економічні відносини України та Турецької Республіки: євроінтеграційний контекст : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02. Харків, 2019. 254 с.
14. Огляд поточних двосторонніх переговорів про вільну торгівлю / за матеріалами семінару «Лібералізація торговельного режиму України: нові можливості та виклики для покращення експортного потенціалу

підприємств Запорізької області»: www.zoda.gov.ua/images/article/.../p1.ppt.

15. Розробка методики оцінки наслідків для галузей економіки України створення зон вільної торгівлі та її апробація для режиму вільної торгівлі з Туреччиною та Сирійською Арабською Республікою (заключний) / Звіт про науково-дослідну роботу // Міністерство економіки України, Науково-дослідний економічний інститут. К., 2009.
16. Присяжнюк Ю. Стратегія українсько-турецького економічного розвитку в умовах поглиблення євроінтеграції. *Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини*. 2018. Вип. 45. С. 264–272.
17. Енверов Р. Р. Розвиток українсько-турецьких економічних відносин в процесі регіональної інтеграції : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». Львів, 2014. 240 с.
18. Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Радою з розслідування фінансових злочинів (MASAK) Міністерства фінансів Турецької Республіки щодо співробітництва в сфері обміну фінансовою інформацією, пов'язаною з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_073#Text
19. Меморандум про взаєморозуміння у галузі енергетики між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України і Міністерством енергетики та природних ресурсів Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_075#Text
20. Протокол сьомого засідання міжурядової українсько-турецької комісії з торговельно-економічного співробітництва. http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/mk_info/tur/4419.html
21. Özdal H., Demydova V. Turkey-Ukraine relations: high potential, low voltage. USAK Policy Brief No: 03 December 2011. 45 p.

22. Урядовий портал: Україна і Туреччина обговорили питання двосторонньої співпраці в енергетичній сфері.
http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244964013&cat_id=244276429
23. Янукович і Ердоган спільно міркують над "газовим" питанням
<https://tsn.ua/politika/yanukovich-i-erdogan-spilno-mirkuyut-nad-gazovim-pitanniam.html>
24. Посольство України в Турецькій Республіці. URL:
<http://turkey.mfa.gov.ua/ua/ukrainetr/culture>
25. Туреччина зацікавилась українськими підземними газосховищами.
<https://tyzhden.ua/turechchyna-zatsikavylas-ukrainskymu-pidzemnymu-hazoskhovyshchamy/>
26. Apak S., Kozan S. Ukrayna Krizi'nin Türkiye ve Ukrayna. Ekonomik İlişkilerine Etkileri. *International Conference On Eurasian Economies 2015*. S. 352–359.
27. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти : аналіт. доп. / [Н. Гавриленко, М. Замікула, І. Ус та ін. ; за заг. ред. М. Паламарчука, Р. Юлдашева]. Київ : НІСД, 2022. 68 с.
28. Україна і Туреччина затвердили програму співпраці у сфері технічного регулювання. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a4c201b3-be5c-4c35-84fd-85fd57518512&title=UkrainaITurechchinaZatverdiliProgramuSpivpratsiUSferiTekhnichnogoReguliuвання>
29. Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про втілення фінансової допомоги. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-16#Text
30. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Відомством з патентів і торговельних

- марок Турецької Республіки. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_002-17#Text
31. Міжурядова українсько-турецька комісія з торговельно-економічного співробітництва працює над збільшенням двосторонньої торгівлі та інвестицій. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e62284c0-7521-4119-b5ec-585e5eb788e9&title=MizhuriadovaUkrainskoturetskaKomisiiaZTorgovelnokonomichnogoSpivrobitnitstvaPratsiuNadZbilshenniamDvostoronnoiTorgivliTaInvestitsii>
32. Спільні міжурядові комісії з питань співробітництва. Щорічний звіт. 2018. URL: <https://me.gov.ua/download/fdb93afe-2410-4867-805e-33b0585cc000/file.pdf>
33. Ердоган: Настав час для ЗВТ між Україною і Туреччиною. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/08/7/7099424/>
34. Федун І. Л., Генералов О. І. Туреччина – міжнародний торговельний партнер. Економіка та суспільство. 2018. Випуск № 18. С. 73–79. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-18-11>
35. Україна недоотримуватиме \$450 мільйонів на рік через запуск «Турецького потоку». *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubriceconomy/2852223-ukrainanedootrimuvatime-450-miljoniv-na-rikcerez-zapusk-tureckogo-potokumakogon.html>
36. Keohane R. O., Nye J. S. Power and Interdependence. 4th ed. Boston: Longman, 2011. 368 p.

РОЗДІЛ 4

ГУМАНІТАРНИЙ, КУЛЬТУРНИЙ ТА ОСВІТНІЙ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВІДНОСИН

4.1. Формування гуманітарного діалогу та культурної співпраці між Україною і Туреччиною

Трансформація українсько-турецьких відносин із формату добросусідства до рівня стратегічного партнерства була б неможливою без формування потужного соціокультурного підґрунтя, яке виступило надійним гуманітарним «каркасом» для політичних та економічних угод. Розвиток гуманітарного діалогу у досліджуваний період став відображенням переходу обох держав до політики «м'якої сили», де культура, освіта та наука почали розглядатися не як допоміжні, а як самостійні та високоефективні інструменти зовнішньої політики.

«Трансформація Турецької Республіки у впливового суб'єкта глобальної політики супроводжується активним впровадженням концепції «підприємницької та гуманітарної зовнішньої політики», де гуманітарна допомога та культурна дипломатія виступають ключовими компонентами стратегії «м'якої сили». Аналіз діяльності офіційних державних структур, зокрема ТІКА та Управління з питань надзвичайних ситуацій (AFAD), свідчить про зміщення акцентів з епізодичної благодійності до системного формування позитивного міжнародного іміджу держави через розбудову соціальної інфраструктури, освітні обміни та миротворчі ініціативи [1, с. 133–134].

Фундаментальне значення для інституціоналізації гуманітарного діалогу мало підписання «Договору про дружбу і співробітництво» 1992 р. [2], який юридично закріпив перехід до якісно нового рівня взаємодії на основі принципів взаємної довіри та добросусідства. Статті 11 та 12 Договору визначили пріоритетність розвитку контактів у сферах культури, мистецтва, освіти та туризму, що стало імпульсом для створення

розгалуженої мережі прямих зв'язків між профільними організаціями обох країн. Важливою аналітичною ознакою документа є акцент на «вільному застосуванні засобів зв'язку» та підтримці міжпарламентських і громадських контактів (Статті 5, 11), що свідчило про прагнення сторін до формування відкритого соціокультурного простору та подолання інформаційних бар'єрів, успадкованих від попередніх епох.

Особливе місце у структурі гуманітарної безпеки, згідно з Договором, посіла взаємодія у науково-технічній галузі та сфері екології (Статті 9–10), що дозволило інтерпретувати гуманітарну співпрацю як невід'ємну складову сталого розвитку Чорноморського регіону. Спільна відданість ідеалам Статуту ООН та Гельсінського процесу, задекларована у преамбулі, трансформувала двосторонні культурні зв'язки на інструмент побудови «єдиної Європи» та зміцнення регіональної стабільності. Водночас Стаття 13, присвячена боротьбі з тероризмом та незаконним переміщенням культурних цінностей, додала гуманітарному діалогу необхідного безпекового виміру. Таким чином, Договір 1992 р. став нормативно-ціннісним фундаментом, на якому розбудовано сучасну модель українсько-турецької культурної дипломатії та стратегічного партнерства [2].

Підписання «Угоди про культурне співробітництво» 27 листопада 1996 р. стало ключовим етапом у гуманітарному наповненні українсько-турецького діалогу. Якщо попередні угоди початку 90-х рр. ХХ ст. закладали політико-правовий каркас відносин, то цей документ скеровувався на створення «м'якої сили» та поглиблення взаєморозуміння між народами на рівні суспільних контактів. Угода охопила максимально широкий спектр галузей: від класичного мистецтва та архівах до молодіжних обмінів і спорту, що дозволило диверсифікувати двосторонні зв'язки та вивести їх за межі виключно торговельно-економічного чи військового дискурсу.

Важливим аспектом Угоди є стимулювання прямих контактів між університетами, науковими установами та закладами культури. Це заклало фундамент для майбутньої співпраці у сфері вивчення спільної історичної

спадщини, зокрема періоду Османської імперії та Кримського ханства. Заохочення перекладів літературних творів та обміну архівною інформацією сприяло подоланню застарілих стереотипів та формуванню об'єктивного наукового погляду на багатовікову історію взаємодії двох держав у Чорноморському басейні.

Окремої уваги заслуговує інституційний механізм реалізації Угоди через періодичні програми обміну. Така модель забезпечила гнучкість співпраці, дозволяючи адаптувати конкретні заходи (виставки, фестивалі, наукові проекти) до актуальних потреб та фінансових можливостей. У контексті еволюції відносин, Угода 1996 р. стала інструментом культурної дипломатії, яка підготувала ґрунт для запровадження безвізового режиму в майбутньому та активізації туристичних потоків, що стали візитною карткою українсько-турецького партнерства у ХХІ ст. [3].

Підписання «Угоди між Міністерством України у справах науки і технологій і Радою з наукових та технічних досліджень Турецької Республіки про співробітництво у галузі наукових та технологічних досліджень» 26 лютого 1997 р. стало важливою віхою у формуванні інституційного фундаменту для науково-технічної кооперації між Україною та Туреччиною. Угода між Міністерством України у справах науки і технологій та Радою з наукових та технічних досліджень Турецької Республіки (TÜBİTAK) перевела наукові контакти з формату епізодичних зустрічей вчених у площину системної державної політики. Документ визначив стратегічний перехід від простого обміну інформацією до створення спільних дослідницьких структур, зокрема дослідних лабораторій, що було прогресивним кроком для міждержавних відносин того часу.

Особливістю цієї Угоди є чітко прописаний паритетний фінансовий механізм. Формула «сторона, що направляє оплачує проїзд, сторона, що приймає – перебування» стала класичною для українсько-турецьких академічних обмінів на десятиліття вперед. Це дозволило науковим установам обох країн реалізовувати проекти навіть в умовах обмеженого

бюджетного фінансування 1990-х рр. Важливим аспектом є також Стаття IV, яка закладала перші норми захисту прав інтелектуальної власності та конфіденційності результатів спільних досліджень, що було критично необхідним для майбутніх розробок у галузях «подвійного призначення» [4].

Ця угода підготувала ґрунт для масштабних проєктів у сфері аерокосмічних технологій, матеріалознавства та енергетики, які стали домінуючими у 2010-х рр. Співпраця з TÜBİTAK відкрила для українських науковців доступ до турецької наукової інфраструктури, що динамічно розвивалася, а Туреччина отримала змогу залучити фундаментальні напрацювання української наукової школи. Таким чином, документ став інструментом «наукової дипломатії», яка зміцнювала взаємну довіру між державами через інтелектуальну взаємодію.

«Угода між Міністерством України у справах науки і технологій та Науковою та Технічною дослідною радою Турецької Республіки (ТЮБІТАК) про створення Міжнародного науково-освітнього центру високих технологій» від 20 травня 1998 р. [5] стала логічним продовженням та поглибленням рамкової угоди 1997 р., знаменуючи перехід від декларативного співробітництва до створення конкретних інституційних механізмів. Створення Міжнародного науково-освітнього центру високих технологій на базі TÜBİTAK продемонструвало прагнення України та Туреччини об'єднати український фундаментальний науковий капітал із турецькою інфраструктурою та виходом на міжнародні ринки. Особливістю документа є акцент на комерціалізації наукових розробок, що фактично наділяло Центр функціями високотехнологічного бізнес-інкубатора та торговельного посередника.

Вкрай прогресивним для кінця 1990-х років виглядає стаття 6, яка деталізує термін «освіта» виключно через призму інформаційних технологій. Визначення таких напрямків, як дистантне навчання, віртуальна реальність та інтерфейси з Інтернет, свідчить про те, що наукова дипломатія між Києвом та Анкорою вже тоді випереджала загальний рівень цифровізації суспільства.

Це заклало фундамент для майбутнього лідерства обох країн у сфері ІТ-послуг та оборонних технологій, де комп'ютерно-орієнтоване навчання є базовим елементом.

Еволюційна значущість Угоди полягає у спробі побудови вертикально інтегрованої системи: від спільної лабораторії та наукових досліджень до виставкової діяльності та консалтингу. Хоча економічні кризи кінця 1990-х рр. внесли корективи в темпи реалізації проєкту, саме ця Угода юридично закріпила формат «рівних часток» у розподілі прибутку та інтелектуальної власності. Для української сторони (концерн «Наука») – це була стратегічна спроба зберегти наукові школи через інтеграцію у міжнародні дослідницькі мережі, а для турецької – шлях до прискорення власного технологічного розвитку через доступ до критичних технологій [5].

Важливим етапом інституціоналізації гуманітарного діалогу стало підписання 21 травня 1998 р. «Угоди про співробітництво в галузі освіти між профільними міністерствами України та Турецької Республіки, а також Радою вищої освіти Туреччини». Цей документ створив нормативно-правову основу для переходу від декларативного визнання важливості культурних зв'язків до практичної реалізації програм академічної мобільності. Угода закріпила механізми паритетного надання державних стипендій для студентів та аспірантів, що дозволило розпочати системну підготовку фахівців, здатних виступати медіаторами в двосторонніх відносинах. Фінансовий регламент Угоди, що передбачав розподіл витрат на проїзд та проживання між сторонами, свідчив про прагнення до створення стійкої інфраструктури обмінів, незалежної від коливань ринкової кон'юнктури.

Аналіз угоди дозволяє стверджувати, що сторони свідомо обрали філологічний та літературознавчий вектори як пріоритетні інструменти “м'якої сили”. Сприяння вивченню української та турецької мов через спеціалізовану довузівську підготовку на підготовчих факультетах стало заставою формування інтелектуальних еліт, орієнтованих на глибоке розуміння соціокультурного коду партнера. Це заклало фундамент для

деконструкції застарілих стереотипів та формування нової парадигми взаємного сприйняття. Крім того, Угода стимулювала наукову комунікацію через проведення спільних симпозіумів та конференцій, що сприяло інтеграції наукових спільнот обох держав у єдиний регіональний дослідницький простір.

Україна та Туреччина виявили намір сторін врегулювати питання взаємного визнання дипломів та вчених звань. Хоча цей процес вимагав тривалих подальших консультацій, саме Угода 1998 р. зафіксувала політичну волю до гармонізації освітніх стандартів, що є критично важливим для реального функціонування ринку праці та наукового співробітництва. Щорічний механізм оцінки виконання завдань шляхом обміну делегаціями забезпечив необхідний рівень верифікації домовленостей та гнучкість у прийнятті нових рішень [6]. Таким чином, освітня Угода 1998 р. стала не просто формальним актом, а дієвим інструментом формування «людського капіталу» стратегічного партнерства, забезпечивши тяглість гуманітарного діалогу на десятиліття вперед.

Особливе місце в інструментарії «м'якої сили» Турецької Республіки на українському напрямі посідає діяльність ТІКА, яка розглядається в межах сучасної турецької зовнішньополітичної доктрини як ключовий механізм національного брендингу та гуманітарної дипломатії. Реалізація численних проєктів ТІКА в Україні – від реставрації об'єктів історико-культурної спадщини в Криму – до модернізації освітньої та медичної інфраструктури в регіонах – свідчить про перехід Анкари до стратегії активного гуманітарного позиціонування. Такий підхід дозволяє турецькій стороні не лише формувати позитивний імідж держави-благодійника, а й вибудовувати стійку мережу горизонтальних зв'язків з українським суспільством, що в умовах геополітичної турбулентності стає вагомим недержавним стабілізатором стратегічного партнерства та ефективним засобом поширення турецьких культурно-ціннісних орієнтирів [7].

У 1997 р. у Сімферополі відкрито представництво ТІКА, через яке здійснювалося фінансування житлового будівництва та розвитку соціальної інфраструктури для кримських татар, що поверталися до Криму. На початковому етапі діяльність агентства скеровувалася передусім на підтримку процесів їх соціально-економічної інтеграції та стабілізації умов проживання. Зокрема, реалізовувалися такі напрями роботи: придбання житлових будинків для репатріантів (у 1997–2006 рр. закуплено 750 будинків [8, s. 100]); впровадження проєктів із забезпечення питною водою та водою для зрошення; матеріально-технічне оснащення навчальних закладів; підтримка відродження традиційних ремесел кримськотатарського населення; а також реставрація пам'яток історико-культурної спадщини.

Серед найбільш значущих культурно-реставраційних ініціатив турецької сторони варто відзначити відновлення тюрбе – усипальниці кримського хана Хаджі Гірея – та медресе, спорудженого його сином Менглі Гіреєм у 1501 р. Реалізація подібних проєктів засвідчувала поєднання гуманітарної допомоги з політикою підтримки історико-культурної ідентичності кримськотатарської спільноти.

У подальшому діяльність ТІКА в Україні набула ширшого змістового наповнення та почала охоплювати різноманітні гуманітарні, освітні та соціальні програми. Організація декларувала прагнення сприяти реалізації окремих напрямів зовнішньополітичної стратегії Туреччини шляхом інструменталізації проєктів розвитку [9].

Важливим етапом інституційного розширення стало відкриття у 2013 р. офісу ТІКА в Києві, що забезпечило координацію діяльності агентства в різних регіонах України та сприяло систематизації двостороннього гуманітарного співробітництва.

Туристична галузь та міжлюдські контакти стали однією з найбільш динамічних складових гуманітарного співробітництва України та Туреччини, виступаючи потужним інструментом соціокультурної конвергенції. Як зазначають А. Гошко та К. Капаць, інтенсифікація туристичних потоків,

зумовлена запровадженням безвізового режиму та можливістю подорожей за внутрішніми паспортами (ID-картками), перетворила Туреччину на ключовий напрямок для українських громадян, що сприяло не лише економічному обміну, а й руйнуванню соціокультурних стереотипів [10, с. 72]. Важливим аспектом еволюції відносин стало формування активної української діаспори в Туреччині, яка станом на 2021 р. налічує десятки громадських об'єднань у найбільших містах країни (Стамбул, Анталія, Анкара). Дослідники акцентують увагу на тому, що діяльність суботніх шкіл та відкриття спеціальності «українська мова та література» в Стамбульському університеті у 2018 р. ознаменували перехід від стихійної присутності українців до системної культурно-освітньої репрезентації [10, с. 73]. Таким чином, туристична сфера та діаспоральна активність стали невід'ємним елементом стратегічного партнерства, забезпечуючи сталий рівень «м'якої сили» України в регіоні». Розвиток туристичної індустрії трансформувався з інструменту економічного обміну на засіб міжцивілізаційної комунікації. Еволюція туристичних зв'язків пройшла шлях від стихійного «шоп-туризму» 1990-х рр. до формування цілісної інституційної та законодавчої бази, що забезпечила безперешкодний рух людського капіталу [11, с. 185]. Водночас туристична сфера та міжлюдські контакти виступили потужним каталізатором соціокультурної інтеграції, що призвело до деконструкції застарілих історичних стереотипів. Лібералізація візового режиму та запровадження взаємних подорожей за внутрішніми паспортами стали не лише технічними досягненнями, а й символом перетворення Чорного моря з розділового бар'єру на простір інтенсивного обміну.

Важливим сегментом наукового співробітництва України та Туреччини наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. стало спільне вивчення археологічної спадщини османського періоду, що стало можливим лише після здобуття Україною незалежності та деідеологізації історичної науки. Руйнація радянської політичної системи дозволила науковцям обох країн розпочати

системні дослідження пам'яток, які раніше належали до «заборонених» або небажаних тем. Ключовими напрямками такої взаємодії стали спільні розкопки Аккерманської (Білгород-Дністровської) фортеці, фортеці Очаків (Ачі-Кале) та пам'яток у пониззі Дніпра. Дослідники наголошують, що археологічні розвідки не лише збагатили джерельну базу історії Північного Причорномор'я, а й сприяли створенню інституційних платформ для діалогу, таких як ІКАУТ [12]. Таким чином, спільна археологічна діяльність виступила інструментом «наукової реконциляції» (примирення), дозволяючи через матеріальну культуру переосмислити спільне минуле та інтегрувати його в сучасний контекст стратегічного партнерства.

Значним кроком у процесі інституціоналізації гуманітарного співробітництва на початку ХХІ ст. стало заснування та активна діяльність ІКАУТ, яка об'єднала зусилля провідних науковців, дипломатів та митців обох країн. Діяльність асоціації у 2006–2009 рр. дозволила перевести академічний діалог у площину системних проєктів, зокрема, проведення комплексних археологічних експедицій з вивчення османської спадщини (Аkkerманська, Очаківська фортеці) та філологічних досліджень тюркських діалектів на території України [13, с. 209]. Спільні наукові розвідки та організація міжнародних виставок (наприклад, за підтримки Посольства Турецької Республіки та ЮНЕСКО) не лише забезпечили приріст джерельної бази для історичної науки, а й виступили ефективним каналом культурної дипломатії, сприяючи деконструкції історичних міфів та формуванню солідарного наукового нарративу в Чорноморському регіоні.

Вагомим інструментом культурної дипломатії та подолання інформаційних бар'єрів між Україною та Турецькою Республікою у досліджуваний період стала видавнича комунікація, яка забезпечила інтелектуальний та літературний обмін між суспільствами. Як зазначає Ю. Бондар, генезис сучасних видавничих зв'язків характеризується переходом від поодиноких публікацій до системних міжнародних проєктів, таких як видання україномовних версій праць турецьких мислителів та

перекладів класиків української літератури турецькою мовою [14, с. 45–46]. Дослідник наголошує, що поява таких знакових видань, як антологія «Україна – Туреччина» у межах альманаху «Хроніка-2000» та колективних монографій за участю провідних істориків, сприяла деконструкції застарілих стереотипів та формуванню спільного культурно-інформаційного простору [14, с. 45]. Таким чином, спільна видавнича діяльність виступила не лише як комерційний сегмент, а як стратегічний канал трансляції національних наративів, що зміцнило гуманітарний фундамент стратегічного партнерства.

Показовим прикладом ефективної двосторонньої взаємодії є співробітництво між Київським національним економічним університетом імені Вадима Гетьмана та Університет Газі, започатковане протоколом 2001 р. У межах цієї угоди реалізуються регулярні обміни студентами й викладачами, проводяться спільні академічні та спортивні заходи, а також запроваджено освітні програми українською мовою в турецькому університетському середовищі (з 2002 р.). Така практика демонструє поглиблення гуманітарного виміру двосторонніх контактів та сприяє формуванню стійких міжінституційних академічних мереж.

Назагал співробітництво між університетами двох держав характеризується як міждисциплінарною широтою, так і галузевою спеціалізацією, охоплюючи напрями авіаційної підготовки, металургії, туризму та інших сфер професійної освіти. Особливу роль у цьому процесі відіграє науковий обмін, що виступає важливим інструментом трансферу знань і технологій. Географічне розширення партнерських контактів за межі столичних академічних центрів сприяє активізації міжрегіонального виміру українсько-турецької співпраці та формує передумови для її подальшого інституційного зміцнення [15].

Реагування української влади на катастрофічний землетрус у провінції Ван (жовтень 2011 р.) стало показовим прикладом реалізації «гуманітарної дипломатії» як невід'ємного складника стратегічного партнерства між Україною та Турецькою Республікою. Оперативне доручення Президента

України щодо надання екстреної допомоги постраждалим регіонам продемонструвало готовність Києва до виконання солідарних зобов'язань, що виходять за межі суто економічного чи політичного прагматизму. У межах цього кейсу Україна виступила не лише як регіональний партнер, а й як активний суб'єкт міжнародної системи цивільного захисту, що сприяло зміцненню позитивного іміджу держави на міжнародній арені та поглибленню емоційно-ціннісного фундаменту міждержавних відносин. Гуманітарний аспект взаємодії в кризових ситуаціях 2011 р. став каталізатором для подальшої інтенсифікації політичного діалогу. Своєчасна підтримка в моменти національних трагедій традиційно сприймається турецькою стороною як маркер справжнього «добросусідства» та надійності партнера. Цей інцидент слугує підтвердженням тези про те, що солідарна участь у подоланні наслідків природних катастроф є критично важливим чинником формування довіри між елітами та народами двох країн, створюючи сприятливий психологічний клімат для реалізації складних геополітичних та безпекових проєктів у Чорноморському регіоні [16]. Реакція на землетрус у провінції Ван стала маркером зрілості партнерства. Цей кейс доводить, що гуманітарна сфера здатна генерувати «символічний капітал довіри», який у майбутньому стає фундаментом для складних безпекових та військово-технічних домовленостей.

Таким чином, підписання пакету угод у 1992–1998 рр. (про культурне співробітництво, науково-технічну кооперацію та освіту) створило необхідну правову базу для переходу від епізодичних контактів до системної державної політики. Створення спільних структур, таких як Міжнародний науково-освітній центр високих технологій, продемонструвало прагнення сторін поєднати український фундаментальний науковий потенціал із турецьким інфраструктурним досвідом.

Діяльність агентства ТІКА стала ключовим інструментом турецької гуманітарної дипломатії, пройшовши еволюцію від адресної допомоги кримськотатарським репатріантам у 1990-х рр. до системної модернізації

медичної, освітньої та культурної інфраструктури по всій Україні у 2010-х рр. Це дозволило Туреччині сформувати стійкий позитивний імідж та зміцнити горизонтальні зв'язки з українським суспільством.

Міжуніверситетська співпраця та видавнича комунікація стали каналами трансляції національних наративів. Відкриття україністики в Туреччині та тюркології в Україні, разом із реалізацією перекладацьких проєктів та спільних археологічних експедицій (Аккерман, Очаків), сприяло подоланню інформаційних бар'єрів та «науковому примиренню» щодо спільного історичного минулого.

Розвиток туризму та лібералізація візового режиму перетворили міжлюдські контакти на найбільш масовий сегмент гуманітарної взаємодії. Це не лише стимулювало економіку, а й забезпечило соціокультурну стійкість стратегічного партнерства, зробивши його незворотним процесом, що підкріплений спільними цінностями та досвідом безпосередньої комунікації громадян.

Допомога Україні під час землетрусу у провінції Ван підтвердила, що гуманітарний вимір відносин вийшов на рівень емоційно-ціннісної підтримки, яка стає критично важливою у моменти національних криз, зміцнюючи фундамент політичної довіри між державами.

4.2. Реконфігурація гуманітарної дипломатії та «м'яка сила» в умовах геополітичних викликів

Сучасна архітектура українсько-турецьких відносин визначається глибокою реконфігурацією гуманітарного вектора, який за умов загострення геополітичних викликів у Чорноморському регіоні трансформувався з допоміжного напрямку в стратегічний інструмент забезпечення національних інтересів обох держав. Концептуалізація «м'якої сили» в межах даного параграфу розглядається не лише як засіб культурної експансії чи популяризації національного іміджу, а як механізм вибудовування безпекової солідарності та регіонального лідерства. Провідним чинником цієї

трансформації став «кримський фактор», що виконує роль історичного та соціокультурного містка, навколо якого консолідуються зусилля Києва та Анкари у сфері захисту прав людини та міжнародного права. Аналіз досліджуваного періоду дозволяє стверджувати, що стабільність Чорномор'я безпосередньо корелює з активізацією гуманітарної дипломатії, яка через мережу інституційних зв'язків – від архівних установ та університетських центрів до активності діаспорних осередків – створює резистентний фундамент для довгострокового стратегічного альянсу. У даному підрозділі ми зосередимо увагу на процесах інституціоналізації гуманітарних ініціатив, ролі державних агентств та міжуніверситетської кооперації у формуванні спільного порядку денного в умовах глобальних трансформацій.

Реконфігурація гуманітарної дипломатії Анкари на українському напрямі в досліджуваній період відбувалася в межах доктрини «підприємницької та гуманітарної зовнішньої політики». У цьому контексті «м'яка сила» Туреччини трансформувалася з інструменту культурної присутності у стратегічну технологію «розумної сили» (smart power), де гуманітарні ініціативи виступають превентивним засобом нівелювання регіональних безпекових ризиків. Таким чином, реконфігурація полягає у переході від лінійної допомоги до створення складної мережі інституційного та інтелектуального впливу, що дозволяє Туреччині зберігати статус регіонального стабілізатора навіть за умов гострої геополітичної турбулентності.

Важливим чинником, що визначає сучасну динаміку стосунків, є роль «кримського фактора» як історичного та культурного містка. Кримські татари, чия доля нерозривно пов'язана з обома державами, виступають не лише об'єктом гуманітарної підтримки Анкари, а й активним суб'єктом зміцнення української територіальної цілісності. Після подій 2014 р. цей аспект набув стратегічного значення, трансформувавши турецько-українське партнерство у союз, заснований на захисті міжнародного права та протидії

зміні статус-кво в Чорномор'ї, що безпосередньо загрожує національній безпеці Турецької Республіки.

Стратегічна вимога тісної взаємодії між Україною та Туреччиною зумовлена необхідністю балансування впливів великих позарегіональних держав та сусідніх центрів сили. Аналіз двадцятишестирічного періоду співпраці свідчить про поступове визрівання спільного розуміння того, що стабільність Чорноморського регіону неможлива без сильної та незалежної України та активної ролі Туреччини як регіонального лідера. Це зумовлює перехід від суто прагматичних економічних зв'язків до комплексного стратегічного альянсу, який базується на спільних цінностях безпеки, суверенітету та сталого розвитку в серці Євразії [17].

Переговори між Президентом П. Порошенком та Р. Т. Ердоганом у січні 2019 р. підтвердили статус Турецької Республіки як провідного дипломатичного посередника у питаннях звільнення українських політичних в'язнів та захисту прав корінного кримськотатарського народу. Особливу роль у цьому процесі відігравав особистий авторитет турецького лідера, що раніше дозволив реалізувати успішний кейс звільнення А. Чийгоза та І. Умерова, створивши прецедент ефективної «тихої дипломатії» у відносинах із Кремлем. Підтримка Туреччиною резолюції Генеральної асамблеї ООН щодо мілітаризації Криму та Азовського моря (грудень 2018 р.) на фоні переговорів про звільнення громадян свідчить про послідовну стратегію Анкари, яка поєднує безпекову солідарність із роллю гуманітарного гаранта для етнічно близьких спільнот півострова. Водночас візит підкреслив багатовекторність українсько-турецького діалогу, де релігійно-культурний аспект (участь у церемонії отримання Томосу) синхронізувався з безпековими та економічними пріоритетами, зокрема, підготовкою Угоди про ЗВТ [18]. Цей епізод є репрезентативним прикладом «комплексного партнерства», у якому політична підтримка деокупації Криму на міжнародних майданчиках конвертується у конкретні кроки з репатріації утримуваних осіб. Координація зусиль на рівні ООН та двосторонні

консультації щодо статусу кримських татар ілюструють формування спільного українсько-турецького порядку денного, скерованого на мінімізацію наслідків російської агресії через залучення регіонального лідера до гуманітарних та безпекових ініціатив Києва.

Підписання Протоколу між Державною архівною службою України та Дирекцією державних архівів при Президенті Турецької Республіки 3 лютого 2020 р. стало знаковим етапом у гуманітарному вимірі стратегічного партнерства. Цей документ не лише оновив застарілу правову базу 2000 р., а й вивів архівну співпрацю на вищий інституційний рівень, враховуючи перехід турецьких архівів під безпосереднє підпорядкування Главі держави. У контексті еволюції двосторонніх відносин це свідчить про глибоке усвідомлення сторонами спільної історичної спадщини та необхідності деконструкції радянських й імперських наративів через безпосередній доступ до першоджерел [19].

Особлива цінність Протоколу полягає у запровадженні механізмів цифрової трансформації та обміну досвідом у сфері сучасних електронних технологій. Документ передбачає не лише обмін копіями документів, а й активну мобільність експертів для вивчення методів реставрації та оцифрування фондів. Це відкрило нові можливості для українських дослідників у доступі до Османського архіву (Osmanlı Arşivi), де зберігаються унікальні матеріали з історії українського козацтва, Криму та дипломатії раннього модерну, що є критично важливим для формування об'єктивної національної пам'яті.

Культурно-просвітницька складова угоди, що включає організацію спільних виставок та наукових зустрічей, сприяє популяризації спільних сторінок історії в публічному просторі обох країн. Статті про захист інформації та заборону передачі отриманих даних третім сторонам підкреслюють високий рівень політичної довіри та стратегічний характер взаємодії [19]. Таким чином, на завершальному етапі досліджуваного періоду архівна співпраця перетворилася з технічного обміну на потужний

інструмент «м'якої сили», який цементує фундамент міждержавного зближення через спільну інтелектуальну рефлексію над минулим.

Важливо зауважити, що архівна та освітня співпраця не існують як ізольовані напрями, а створюють синергетичний ефект у межах турецької стратегії гуманітарного проектування. Вивчення спільної історичної спадщини в османських архівах забезпечує наукове підґрунтя для деконструкції імперських наративів, що, у свою чергу, інтегрується в освітні програми та спільні магістерські курси. Це створює замкнений цикл відтворення знань, де академічна мобільність формує кадровий резерв для діаспорних організацій та дипломатичних установ, забезпечуючи тяглість гуманітарного діалогу на рівні інтелектуальних еліт.

Підписання Програми співробітництва у сфері культури 22 грудня 2011 р. (із набранням чинності у 2015 р.) стало важливим кроком у систематизації гуманітарних зв'язків України та Туреччини в період переходу до стратегічного партнерства. Документ фактично наповнив практичним змістом базову міжурядову угоду про культурне співробітництво 1996 р., створивши чіткий календарний та фінансовий регламент для взаємодії. Охоплюючи сфери від музики та театру до кінематографа і бібліотечної справи, Програма продемонструвала прагнення Києва та Анкари використовувати «м'яку силу» для зміцнення суспільної довіри та популяризації національних надбань у Чорноморському регіоні.

Особливе стратегічне значення мають положення, що стосуються боротьби з незаконним обігом культурних цінностей. Спільне зобов'язання діяти в рамках конвенцій ЮНЕСКО та сприяти поверненню незаконно вивезених артефактів підкреслило відповідальну позицію обох держав у збереженні світової спадщини. Крім того, інституціоналізація «Днів культури» та «Днів кіно» дозволила вивести культурний діалог за межі вузьких експертних кіл на рівень масового глядача, що сприяло подоланню застарілих стереотипів та формуванню сучасних образів України в Туреччині та навпаки.

Важливим аспектом Програми є акцент на прямому співробітництві між профільними установами: національними бібліотеками, музеями та театрами. Запровадження механізму експертних обмінів та спільних наукових досліджень у галузі археології та реставрації дозволило синхронізувати професійні стандарти та відкрити нові горизонти для вивчення спільної історії [20]. У контексті еволюції двосторонніх відносин цей документ репрезентує етап «культурної конвергенції», коли гуманітарна співпраця перестала бути формальним додатком до економіки та політики, ставши самостійним фактором зміцнення українсько-турецького союзу.

Кримськотатарська діаспора в Туреччині, чисельність якої за різними оцінками сягає кількох мільйонів осіб, трансформувалася з етнокультурної групи на потужний інструмент «м'якої сили» в українсько-турецьких відносинах. Після 2014 р. діаспорні організації (дернеки) стали ключовими медіаторами, які доносять позицію України щодо окупації Криму до турецького політикуму та суспільства, використовуючи концепцію «спільної історичної долі» [21]. Така активність створює унікальний соціальний тиск на офіційну Анкару, змушуючи її балансувати між прагматичними зв'язками з РФ та етично-політичними зобов'язаннями перед кримськотатарськими «братами», що де-факто закріплює за Україною статус стратегічного союзника Туреччини в Чорноморському регіоні.

Меморандум 2017 р. став знаковим інструментом модернізації українсько-турецьких освітніх зв'язків, розширивши їхній фокус на високотехнологічні та стратегічні галузі. На відміну від рамкових угод 1990-х років, цей документ чітко визначає пріоритетні напрями: ядерну енергетику, авіаційні та космічні технології. Це свідчить про синхронізацію освітньої політики з промисловими та оборонними потребами обох держав. Запровадження механізмів створення спільних бакалаврських та магістерських програм із перспективою видачі подвійних дипломів демонструє прагнення до глибокої інституційної інтеграції університетських систем, що виходить далеко за межі звичайного академічного обміну.

Важливим аспектом Меморандуму є акцент на «трикутнику знань»: освіта – дослідження – інновації. Документ легітимізує трансфер технологій та співпрацю між університетами і промисловістю як невід’ємну частину академічної взаємодії. Окрему увагу приділено питанням інтелектуальної власності та конфіденційності інформації, що є критично важливим при реалізації чутливих технічних проєктів [22]. Цей Меморандум слід розглядати як правову базу для формування спільного науково-освітнього кластера, що зміцнює суб’єктність України та Туреччини як технологічних лідерів Чорноморського регіону.

Важливим суб’єктом еволюції українсько-турецьких відносин на сучасному етапі стала українська діаспора, яка пройшла шлях трансформації від розрізненої національної спільноти до структурованого та впливового громадського лобі. Як зазначає О. Сухобокова, сучасна українська громада в Туреччині, що налічує понад 35 тис. осіб, є однією з найбільш організованих національних меншин у регіоні, чия діяльність вийшла за межі культурно-освітніх ініціатив [23, с. 135]. Авторка наголошує, що каталізатором інституціоналізації діаспори стали події Революції Гідності та початок російської збройної агресії, які перетворили українські осередки на важливий інструмент культурної та гуманітарної дипломатії. Завдяки тісній взаємодії з Посольством України та створенню мережі суботніх шкіл і культурних центрів, діаспора де-факто почала виконувати функції «м’якої сили», формуючи позитивний імідж України в турецькому суспільстві та забезпечуючи підтримку національних інтересів на рівні горизонтальних зв’язків [23, с. 148]. Таким чином, людський фактор став автономним чинником стратегічного партнерства, що забезпечує сталість міждержавного діалогу навіть за умов зміни політичної кон’юнктури.

Важливим показником інституціоналізації української присутності в Туреччині наприкінці 2010-х рр. стало розширення мережі суботніх шкіл у Стамбулі, Анкарі, Анталії та Ізмірі, що функціонують за підтримки дипломатичних установ України. Їх розвиток засвідчує перехід діаспори від

поодиноких ініціатив до формування структурованої системи збереження національної ідентичності та синхронізації освітнього процесу з державними стандартами України (зокрема, через впровадження елементів НУШ і МУШ) [24]. Активізація цього сектору у 2019–2020 рр. відображає зростання ролі культурно-освітніх інструментів «м'якої сили» у двосторонніх відносинах, сприяючи формуванню позитивного іміджу України та розширенню соціокультурної взаємодії з турецьким середовищем.

Освітній вектор міжнародної діяльності українських університетів у XXI ст. став одним із найбільш результативних інструментів зміцнення українсько-турецького стратегічного партнерства.

Міжуніверситетська співпраця між Україною та Туреччиною демонструє тенденцію до інтенсивної інституціоналізації та розширення, що реалізується через укладення міжвузівських угод і програм академічної мобільності. Станом на сьогодні партнерські зв'язки встановлено більш ніж між десятима закладами вищої освіти обох держав, серед яких – Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського» та Близькосхідний технічний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка і Університет Газі, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського та університет у Анкарі, а також низка інших українських і турецьких академічних інституцій [25]. Взаємодія охоплює різні напрями – від медичної та технічної освіти до підготовки фахівців правоохоронного профілю, що засвідчує багатовекторний характер освітнього партнерства.

Угода між ТНПУ ім. В. Гнатюка та Університетом Ататюрка відображає тенденцію до розширення географії академічної взаємодії за межі столиць (Києва та Анкари). Співпраця з Університетом Ататюрка – одним із найстаріших та найбільших наукових центрів Східної Анатолії – відкриває для українських дослідників доступ до унікальної інтелектуальної бази Туреччини. Протокол закладає фундамент для «горизонтальної» дипломатії, де ключовим стає не лише обмін студентами, а й спільна науково-дослідна

діяльність, проведення конференцій та публікація результатів у фахових виданнях обох країн. Це сприяє глибшому взаєморозумінню культур та формуванню спільного академічного простору.

Особливе значення даного документа полягає в імплементації принципів Болонського процесу в двосторонньому форматі. Угода передбачає розробку програм мобільності, які дозволяють інтегрувати кращі освітні практики Туреччини в українську педагогічну освіту [26]. Цей протокол слугує доказом того, що українсько-турецьке співробітництво має сталий інституційний характер на рівні конкретних закладів вищої освіти, що забезпечує «живий» ланцюг міждержавних відносин через прямі контакти між науковцями та майбутніми фахівцями.

Підписання Протоколу між ТНПУ та Стамбульським фондом науки і культури свідчить про диверсифікацію суб'єктів українсько-турецької взаємодії та зростання ролі громадських інституцій у формуванні спільного інтелектуального простору. Співпраця з Фондом, який спеціалізується на дослідженні спадщини Саїда Нурсі та вивченні взаємозв'язків між релігією, наукою та етикою, дозволяє ТНПУ ім. В. Гнатюка інтегруватися у міжнародні дискусії щодо духовних цінностей у сучасному світі. Це створює платформу для міждисциплінарних досліджень на стику теології, філософії, історії та педагогіки, що є особливо актуальним для розвитку гуманітарної освіти в Україні в контексті міжкультурного діалогу.

Практична значущість цього документа полягає у створенні механізмів для проведення спільних симпозіумів, літніх шкіл та обміну науковими публікаціями, що сприяє подоланню культурних стереотипів. Угода закріплює пріоритетність етичного виховання молоді та наукового пошуку істини як універсальних засад, що об'єднують академічні спільноти України та Туреччини [27]. Студенти історичного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка під керівництвом докторки історичних наук, професорки, завідувачки кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Елли Бистрицької, мають змогу проходити практичну підготовку на базі провідних навчальних та наукових

закладів Туреччини. Важливим складником реалізації стратегії «горизонтальної дипломатії» та розвитку академічної мобільності стала пряма взаємодія між Тернопільським національним педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка та Стамбульським фондом науки і культури. Зокрема, залучення турецьких фахівців, як-от професора Ільхама Міраджа, до читання лекцій з ісламознавства дозволило інтегрувати автентичний досвід у навчальний процес підготовки українських істориків, сприяючи глибшому розумінню мусульманського віровчення та ставлення ісламу до світської науки. Використання онлайн-формату для таких інтелектуальних обмінів підтвердило життєздатність міжінституційної співпраці та її роль у формуванні об'єктивного наукового дискурсу щодо релігійної і культурної специфіки Туреччини [32–34].

Розширення інституційного ландшафту українсько-турецької академічної взаємодії на сучасному етапі характеризується переходом від загальних декларацій до галузевої спеціалізації, що підтверджується домовленостями між Тернопільським національним педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка та провідними закладами вищої освіти Туреччини – Стамбульським університетом та Університетом Мармара. Підписані у ході візиту ректора Б. Буяка Меморандуми про порозуміння закладають підґрунтя для реалізації спільних наукових проєктів у сфері археології на базі новостворених структурних підрозділів турецьких партнерів, а також демонструють високу конкурентоспроможність українських акредитованих магістерських та освітньо-наукових програм (PhD-рівня) для іноземних здобувачів [28]. Такий формат співпраці, орієнтований на посилення академічної мобільності та впровадження спільних стипендійних ініціатив, засвідчує інтеграцію регіональних українських педагогічних університетів у глобальну мережу турецької вищої освіти, трансформуючи їх у суб'єктів стратегічного наукового трансферу між двома державами.

Важливим індикатором привабливості українського освітнього простору для турецької молоді стало суттєве зростання контингенту студентів із Турецької Республіки в НТУ «Харківський політехнічний інститут» у 2019/20 навчальному році. Активізація співпраці вишу з турецькими рекрутинговими компаніями дозволила залучити понад 150 абітурієнтів на інженерні та гуманітарні спеціальності, що вивело університет на лідируючі позиції в рейтингу УДЦМО. Характерною рисою цього етапу взаємодії став високий попит на англомовні програми навчання за напрямками програмної інженерії, електроенергетики та прикладної механіки, що свідчить про прагнення турецької сторони до отримання фахових компетенцій, адаптованих до міжнародних стандартів. Інтеграція турецьких студентів в українське академічне середовище супроводжувалася не лише опануванням технічних дисциплін, а й активним міжкультурним діалогом, прикладом якого стало урочисте відзначення Дня Республіки Туреччина в межах університету. Розширення мережі довузівської підготовки та пропонування конкурентних умов проживання дозволили ХПІ стати важливим осередком формування майбутньої турецької технічної еліти, лояльної до України [35].

Цікавим напрямом реалізації стратегічного партнерства у гуманітарній сфері стала підготовка кваліфікованих кадрів для атомної енергетики Туреччини на базі українських вищих навчальних закладів. Укладення у жовтні 2019 року протоколу між КПІ ім. Ігоря Сікорського та Анкарським університетом щодо запуску спільної магістерської програми на теплоенергетичному факультеті стало практичним результатом трирічної дипломатичної роботи, ініційованої на рівні глав держав. Україна, експортуючи унікальний досвід експлуатації АЕС та кризового менеджменту, набутий зокрема після Чорнобильської трагедії, виступила ключовим партнером Анкари у процесі формування національного корпусу фахівців-ядерників. Така взаємодія не лише сприяла інтернаціоналізації української вищої школи, а й заклала фундамент для довгострокової

технологічної залежності турецького енергетичного сектору від української експертної бази. Навчання турецьких студентів англійською мовою за спеціалізованими програмами, погодженими Радою вищої освіти Туреччини, підкреслило високий рівень довіри до української системи підготовки фахівців у стратегічно чутливих галузях, що зміцнило суб'єктність України як інтелектуального донора в Чорноморському регіоні [28].

Системний аналіз еволюції українсько-турецьких відносин у гуманітарній площині впродовж 1991–2021 рр. дозволяє стверджувати, що цей напрям трансформувався з допоміжного інструменту дипломатії на автономний фундамент стратегічного партнерства. Як обґрунтовують С. Сорокін та Н. Пророченко, початковий етап взаємодії характеризувався певною фрагментарністю, проте вже з середини 1990-х років гуманітарна співпраця набула ознак інституційної стабільності. Ключовим чинником тут виступила діяльність ТІКА, проекти якого в Україні – від реставрації пам'яток архітектури до модернізації соціальної інфраструктури – стали взірцем ефективного використання «м'якої сили» для зміцнення міждержавної довіри та підтримки етнокультурного розмаїття, зокрема кримськотатарського народу [29].

Особливого значення у досліджуваній період набула науково-освітня конвергенція, яка забезпечила інтелектуальний супровід політичного зближення Києва та Анкари. Створення мережі центрів турецької мови та культури імені Юнуса Емре в Україні, паралельно із відкриттям кафедр україністики у провідних університетах Туреччини (зокрема Стамбульському), заклало підвалини для формування нової генерації фахівців-посередників. Дослідники акцентують увагу на тому, що такий формат взаємодії дозволив перенести міждержавний діалог із суто офіційного рівня на рівень безпосередньої комунікації між інтелектуальними елітами, що значно підвищило резистентність відносин до зовнішніх геополітичних коливань [29].

Наприкінці другого десятиліття ХХІ ст. гуманітарний вимір остаточно оформився як багатофункціональна система, де культурна спадщина, освіта та туризм взаємодоповнюють одне одного, створюючи сприятливе середовище для реалізації масштабних економічних та безпекових ініціатив [29].

Поряд із кримськотатарським населенням, об'єктом підвищеної уваги з боку ТКА виступають також гагаузи та турки-месхетинці, які проживають на території України. Частина програм агентства скерована саме на підтримку цих етнічних груп. У Херсонській області, де компактно проживають кримські татари та турки-месхетинці, а також в Одеській області – регіоні розселення гагаузів – організація систематично реалізує проекти у сферах освіти, охорони здоров'я та соціальної інфраструктури, включно із забезпеченням водопостачання та гуманітарною допомогою продовольством.

Зокрема, у 2020 р. проведено акцію з постачання продуктів харчування та засобів гігієни для 600 сімей. В Одеській області відремонтовано гагаузький будинок культури, пошкоджений унаслідок пожежі. За сприяння агентства у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка відкрито відділення гагаузької мови та літератури, а також опубліковано науково-популярне видання з історії гагаузького народу. Таким чином, діяльність ТКА має не лише соціально-економічний, а й культурно-освітній вимір.

Підтримка тюркомовних меншин України знаходить відображення і на рівні офіційних контактів турецьких державних діячів. Під час візиту до Києва у лютому 2017 р. міністр закордонних справ Туреччини М. Чавушоглу провів зустріч із представниками громад турків-месхетинців, гагаузів і кримських татар, підкресливши важливість захисту їхніх прав та інтересів і наголосивши на готовності Туреччини надавати економічну, культурну та гуманітарну підтримку [30]. У 2020 р. аналогічні контакти відбулися під час візиту міністра оборони Х. Акара до України. У контексті державного візиту президента Туреччини у 2017 р. оприлюднено узагальнені результати

діяльності ТІКА в Україні за двадцятирічний період, що дозволяє оцінити масштаби реалізованих ініціатив.

Згідно з представленими даними, у 1997–2017 рр. організація реалізувала 312 проєктів у сферах освіти, охорони здоров'я, соціальної інфраструктури та культурної спадщини [31]. За підтримки агентства професійну освіту здобули 650 представників кримськотатарської громади; відремонтовано й оснащено близько 100 шкіл, для п'яти навчальних закладів зведено додаткові корпуси; понад 40 тис. осіб забезпечено питною та іригаційною водою, споруджено 17 колодязів і два фонтани; житлом забезпечено близько 1000 осіб у межах спеціальної програми підтримки кримських татар. Окрім того, спільно з неурядовими організаціями реалізовано 81 проєкт, скерований на проведення конгресів, симпозіумів і розвиток культурного співробітництва.

Загалом наведені факти свідчать про комплексний характер діяльності турецької сторони щодо підтримки тюркомовних громад України, яка поєднує гуманітарний, культурний і соціально-економічний компоненти та виступає одним із інструментів реалізації м'якої сили у двосторонніх відносинах.

Таким чином, події після 2014 р. остаточно закріпили за гуманітарним вектором статус автономного безпекового чинника. Турецька Республіка, використовуючи стратегію «тихої дипломатії» та особистий авторитет політичного керівництва, стала ключовим посередником у питаннях захисту прав корінного кримськотатарського народу та звільнення українських в'язнів, що перетворило гуманітарний аспект на маркер стратегічного партнерства.

Оновлення нормативно-правової бази (зокрема, у сферах архівної справи, освіти та культури) свідчить про перехід до вищого рівня довіри. Спільне використання високих технологій, цифровізація архівів та впровадження програм подвійних дипломів у стратегічних галузях (ядерна

енергетика, аерокосмічні технології) демонструють готовність сторін до формування спільного науково-інноваційного кластера.

Діяльність агентства ТІКА та Інституту Юнуса Емре в Україні еволюціонувала від локальних благодійних акцій до системної підтримки соціальної інфраструктури та етнокультурного розмаїття. Це дозволило Анкарі сформувати стійку мережу культурно-ціннісної афіліації, що зміцнює турецький вплив через реальні соціальні проекти.

Українська діаспора в Туреччині та кримськотатарські осередки (дернеки) перетворилися на структуроване громадське лобі. Їхня здатність до горизонтальної комунікації та створення культурно-освітніх центрів (суботніх шкіл) забезпечує сталість міждержавного діалогу, роблячи його незалежним від коливань політичної кон'юнктури.

Академічна взаємодія вийшла за межі столиць, залучаючи регіональні університети (зокрема, Тернопільський національний педагогічний університет та Університет Ататюрка) до процесів міжнародної інтеграції. Це зміцнює відносини на рівні наукових еліт та студентської молоді.

Висновки до четвертого розділу

За тридцятирічний період гуманітарна співпраця пройшла шлях від фрагментарних ініціатив 1990-х років до системного «комплексного партнерства». Базові угоди про співробітництво в галузі освіти та культури створили нормативний «каркас», який дозволив синхронізувати національні інтереси обох держав. Трансформація турецьких державних інституцій (підпорядкування архівів та освітніх рад безпосередньо Президенту Туреччини) сприяла підвищенню політичної ваги гуманітарних проектів, перевівши їх у площину стратегічного планування.

Роль кримськотатарського народу в двосторонніх відносинах реконфігурувалася з об'єкта гуманітарної опіки Анкари на активного суб'єкта української дипломатії та чинник регіональної безпеки. Після 2014 р. захист прав корінного народу та культурної спадщини Криму став фундаментом «тихої дипломатії» Туреччини, що дозволило Анкарі

реалізувати роль ефективного медіатора у звільненні політичних в'язнів та протидії зміні статус-кво в Чорномор'ї.

Аналіз діяльності ТІКА, Інституту Юнуса Емре та фонду УТВ в Україні засвідчує перехід Туреччини до доктрини «гуманітарної зовнішньої політики». Проекти з модернізації соціальної інфраструктури, підтримки тюркомовних меншин та реставрації спільних пам'яток архітектури стали ефективними інструментами формування позитивного іміджу Туреччини. Водночас виявлено інституційну асиметрію: турецька «м'яка сила» характеризується вищим рівнем централізації та ресурсного забезпечення порівняно з українськими ініціативами, що лише наприкінці досліджуваного періоду почали оформлюватися через діяльність Українського інституту.

Міжуніверситетська співпраця змістила акценти із загальних обмінів на стратегічні галузі (ядерна енергетика, авіація, космічні технології). Створення мережі кафедр україністики в Туреччині та центрів турецької мови в Україні забезпечило підготовку нової генерації фахівців-медіаторів. Пряма взаємодія між регіональними ВНЗ (на прикладі ТНПУ та Університету Ататюрка) довела життєздатність «горизонтальної дипломатії», яка цементує відносини на рівні інтелектуальних еліт.

Українська громада в Туреччині та кримськотатарські дернеки трансформувалися у структуроване громадське лобі. Розвиток мережі суботніх шкіл та культурних центрів став автономним чинником стратегічного партнерства, що забезпечує сталість соціокультурних зв'язків та резистентність двостороннього діалогу до зовнішніх геополітичних коливань і зміни політичної кон'юнктури.

Список використаних джерел до четвертого розділу

1. Стурмак К. К. Турецький гуманітаризм в умовах сучасної зміни світового порядку або Туреччина як висхідний актор політики «м'якої сили». Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців. 2021. Вип. 5. С. 131–137.

2. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою від 04.05.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_005#Text
3. Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про культурне співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_069#Text
4. Угода між Міністерством України у справах науки і технологій і Радою з наукових та технічних досліджень Турецької Республіки про співробітництво у галузі наукових та технологічних досліджень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_068#Text
5. Угода між Міністерством України у справах науки і технологій та Науковою та Технічною дослідною радою Турецької Республіки (ТЮБІТАК) про створення Міжнародного науково-освітнього центру високих технологій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_088#Text
6. Угода про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти України та Міністерством Національної освіти і Радою вищої освіти Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_300#Text
7. Akıllı E., Çelenk B. TİKA's Soft Power: Nation Branding in Turkish Foreign Policy. *Insight Turkey*. 2019. Vol. 21, no. 3. P. 135–151. <https://doi.org/10.25253/99.2018EV.05>
8. Özcan K. Türkiye – Ukrayna Arasındaki İlişkilerin Gelişmesinde TİKA Tarafından Yapılan Teknik, İnsani ve Kültürel Yardımların Önemi. – *Değişen Karadeniz Jeopolitiğinde Türkiye-Ukrayna İlişkileri*. Ankara: Veritas, 2010. S. 99–103.
9. TİKA Kalkınma Alanında Ukrayna'ya Desteğini Sürdürüyor. URL: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_kalkinma_alaninda_ukrayna%27ya_destegini

10. Гошко А. Ю., Капаць К. М., Владимир О. М. Співробітництво в туристичній сфері: Україна-Туреччина. *Актуальні задачі сучасних технологій*: Матеріали X 134 Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (Тернопіль 24–25 листопада, 2021). Тернопіль, 2021. Т. 2. С. 72–73.
11. Танавський І. Співпраця між Україною та Туреччиною у сфері туризму: здобутки та перспективи. *Консенсус*. 2024. № 2. С. 183–193. DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-02/183-193>
12. Біляєва С. О., Кулаковська Л. В., Фіалко О. Є. Україна – Туреччина: грані співробітництва. *Археологія і давня історія України*. 2019. Вип. 3. С. 184–194.
13. Біляєва С. О., Дрига І. М., Фіалко О. Є. Історико-культурна асоціація "Україна – Туреччина" у 2006–2009 рр. Хроніка подій // Східний світ. 2011. № 1. С. 206–209.
14. Бондар Ю. Видавнича комунікація у парадигмі українсько-турецьких відносин. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 12. С. 45–47.
15. Özdal H., Demydova V. Turkey-Ukraine relations: high potential, low voltage. USAK Policy Brief No: 03 December 2011. 45 p.
16. Янукович доручив уряду надати допомогу постраждалій від землетрусу Туреччині. URL: <https://tyzhden.ua/ianukovych-doruchyv-uriadu-nadaty-dopomohu-postrazhdalij-vid-zemletrusu-turechchyni/>
17. Tuncel T. K., Aydıngün A. Turkish-Ukrainian Relations throughout History: Continuities and Strategic Requirements. *25 Years of Turkey-Ukraine Diplomatic Relations: Regional Developments and Prospects for Enhanced Cooperation*. 2018. № 22. P. 13–34.
18. Порошенко обговорив з Ердоганом звільнення українських політв'язнів <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/01/5/7091243/>
19. Протокол про співробітництво між Державною архівною службою України та Дирекцією державних архівів при Президенті Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-20#Text

20. Програма співробітництва між Урядом України і Урядом Турецької Республіки у сфері культури. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_092#Text
21. Козак Т. Як живе і кого підтримує кримськотатарська діаспора в Туреччині. 20.03.2017. *Hromadske*. URL: <https://hromadske.ua/posts/krymski-tatary-diaspora-v-turechchini>
22. Меморандум про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Радою вищої освіти Туреччини у сфері вищої освіти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-17#Text
23. Сухобокова О. Українська громада в Туреччині: від національної спільноти до діаспори. *Східний світ*. 2021. № 3. С. 135–148. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2021.03.135>
24. Українські школи в Туреччині набирають учнів на новий навчальний рік. *УКРІНФОРМ. Мультимедійна платформа іномовлення України*. 29 липня 2019 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2750083-ukrainski-skoli-v-tureccini-nabiraut-ucniv-na-novij-navcalnij-rik.html>
25. Шуточкін В. Турецький вектор міжнародної діяльності українських університетів у XXI ст. *Грінченко – Сетон міжнародний журнал молодих науковців*. 2021. Вип. 2. С. 98–107.
26. Меморандум про порозуміння між Університетом імені Ататюрка та Тернопільським національним педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка. URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/dohovory/Universytet_Ataturka_Erzum.pdf
27. Меморандум про взаємопорозуміння між Стамбульським фондом науки та культури (Стамбул, Туреччина) та Тернопільським національним педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка. URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/dohovory/stambul_fond.pdf
28. Тернопільський університет співпрацюватиме з двома провідними вишами Туреччини URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric->

[society/3334682-ternopilskij-universitet-spiivpracuvati-me-z-dvoma-providnimi-visami-tureccini.html](https://doi.org/10.20535/2307-5244.58.2024.309262)

- 29.Сорокін С. В., Пророченко Н. О. Українсько-турецька співпраця в гуманітарній сфері у 1991–2021 рр. *Сторінки історії*. 2024. Вип. 58. С. 346–367. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.58.2024.309262>
- 30.Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Ukrayna Dışişleri Bakanı Sayın Pavlo Klimkin ile Ortak Basın Toplantısı. URL: <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?fed88b04-c97a-4194-86cd-9cf5ddddd93b7>
- 31.Emine Erdoğan Ukrayna'da TİKA Projelerini Açtı. URL: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/emine_erdogan_ukrayna%27da_tika_projelerini_a_cti-38501
- 32.Керівник Стамбульського фонду науки і культури професор Ільхам Мірадж прочитав лекцію студентам-історикам ТНПУ. URL: <https://tnpu.edu.ua/news/5428/>
- 33.Студенти-історики ТНПУ діляться враженнями про курс з вивчення ісламу від Стамбульського фонду науки та культури. URL: <https://tnpu.edu.ua/news/7302/>
- 34.Виробнича практика релігієзнавців ТНПУ у Турецькій Республіці. URL: <https://tnpu.edu.ua/news/6422/>
- 35.У ХПІ зросла кількість турецьких студентів. URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/2019/11/08/hpi-turkish-stud/>
- 36.У КПІ готуватимуть фахівців для атомної енергетики Туреччини. URL: <https://kpi.ua/2019-10-08-tr>

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний аналіз еволюції міждержавних відносин між Україною та Турецькою Республікою у період 1991–2021 рр. Проведений аналіз дозволяє сформулювати розширені підсумки, що відображають стратегічну значущість та багатогранність партнерства двох провідних держав Чорноморського регіону.

Доведено, що українсько-турецькі відносини пройшли складну трансформацію від формально-правового визнання до «комплексного стратегічного альянсу». Виокремлено три ключові етапи еволюції:

- *Перший етап (1991–2004 рр.)* – етап інституційного становлення, що характеризувався формуванням базової договірно-правової бази та пошуком точок дотику у межах ЧЕС.

- *Другий етап (2004–2014 рр.)* – період інтенсифікації політичного діалогу та започаткування формату стратегічного партнерства (2011 р.), що супроводжувалося запровадженням безвізового режиму та створенням Спільної групи стратегічного планування.

- *Третій етап (2014–2021 рр.)* – етап безпекової конвергенції та військово-політичного зближення на фоні окупації Криму та російської агресії. Встановлено, що ключовою особливістю цього партнерства є його «стратегічна автономія»: обидві держави, попри свої зобов'язання перед іншими союзами (НАТО, ЄС), вибудували унікальну модель двосторонньої взаємодії, що базується на регіональному лідерстві.

Аналіз історіографічного доробку засвідчує поетапну еволюцію наукового осмислення українсько-турецьких міждержавних відносин – від переважно дескриптивних фіксацій становлення дипломатичних контактів до комплексних міждисциплінарних інтерпретацій їх політичного, економічного, безпекового та гуманітарного вимірів. Сучасний стан історіографії характеризується істотним тематичним розширенням

дослідницького поля, активним залученням новітніх методологічних підходів і зростанням уваги до взаємодії регіональних та глобальних чинників розвитку двосторонніх відносин. Це створює підстави для інтерпретації українсько-турецького партнерства як складової ширших геополітичних трансформацій у Чорноморському просторі. Вагомий внесок у розробку проблематики здійснили як українські, так і зарубіжні дослідники, у працях яких сформовано різні концептуальні моделі інтерпретації – від підходів, що акцентують стратегічне партнерство та регіональну кооперацію, до критичних оцінок прагматичного балансування зовнішньополітичного курсу Анкари у взаєминах із рф.

Водночас проведений історіографічний аналіз засвідчує наявність певної фрагментарності наукового знання. Вона проявляється у домінуванні секторальних досліджень над комплексними історичними синтезами, недостатній інтеграції політичних, економічних і гуманітарних аспектів у межах єдиного аналітичного підходу, а також обмеженій увазі до довготривалої динаміки двосторонніх взаємин у часовому діапазоні 1991–2021 рр. Значна частина наукових праць концентрується на окремих кризових етапах або тематичних зрізах співпраці, що ускладнює формування цілісної реконструкції процесуальної еволюції міждержавних відносин.

Загалом історіографія українсько-турецьких відносин сформувала вагоме теоретико-методологічне підґрунтя для подальших наукових розвідок, проте її сучасний стан зумовлює потребу в синтетичних історичних узагальненнях, здатних інтегрувати різнорівневі дослідницькі підходи та переосмислити двосторонню взаємодію як динамічний процес, детермінований трансформаціями регіональної безпекової архітектури, змінами економічної кон'юнктури та еволюцією гуманітарної взаємодії.

Залучений корпус джерел становить системно структурований комплекс офіційної міжнародно-правової та інституційної документації, що забезпечує можливість всебічного аналізу еволюції українсько-турецьких міждержавних відносин у 1991–2021 рр. Його структуризація дає підстави

виокремити низку тематичних блоків – політико-дипломатичний, безпеково-оборонний, економічний, транспортно-енергетичний, науково-технологічний та гуманітарний – які відображають багатовекторність співробітництва та поступове поглиблення стратегічного партнерства. Джерела характеризуються високим рівнем репрезентативності, офіційності та фактологічної достовірності, що забезпечує реконструкцію механізмів формування зовнішньополітичних рішень, інституційного оформлення співпраці та практичних результатів взаємодії.

Комплексний аналіз джерельної бази дозволяє простежити трансформацію двосторонніх відносин – від етапу встановлення дипломатичних контактів і формування базових правових рамок у 1990-х роках до поглибленої галузевої кооперації та інституціоналізованого стратегічного партнерства у XXI ст. Сформований джерельний масив є достатнім, репрезентативним і методологічно релевантним для досягнення мети дослідження, забезпечуючи надійне підґрунтя для формування узагальнюючих теоретичних висновків та історико-аналітичних інтерпретацій розвитку українсько-турецьких міждержавних відносин у досліджуваній період.

Теоретико-методологічні засади дослідження базуються на аналітичному доробку вітчизняних і зарубіжних науковців, принципах діалектики, історизму та об'єктивності, а також на застосуванні комплексу загальнонаукових і спеціально-історичних методів і підходів. Така методологічна основа забезпечила належний науковий інструментарій для комплексного аналізу історичного процесу становлення та розвитку міждержавних відносин між Україною та Турецькою Республікою упродовж 1991–2021 рр. У дослідженні інтегровано теоретичні концепти, принципи наукового пізнання, методи аналізу й синтезу та поняттєво-категоріальний апарат, що дало змогу досягти поставленої мети, реалізувати визначені дослідницькі завдання та сформулювати обґрунтовані теоретичні узагальнення і висновки. Застосований методологічний підхід сприяв

об'єктивній реконструкції основних етапів еволюції українсько-турецьких відносин, виявленню їх специфічних рис, визначенню пріоритетних напрямів співпраці, динаміки розвитку та потенційних перспектив стратегічного партнерства.

Упродовж 1991–2004 рр. формування спільних безпекових інтересів України та Туреччини в Чорноморському регіоні набуло системного характеру, відображаючи взаємне усвідомлення необхідності стабілізації регіонального середовища після трансформації попередньої геополітичної конфігурації. Початковий етап характеризувався визначенням ключових пріоритетів двостороннього діалогу та закладанням нормативно-правових основ співпраці, тоді як подальша динаміка супроводжувалася розширенням практичної взаємодії у військово-морській, дипломатичній та інституційній площинах. Спільні безпекові інтереси концентрувалися навколо забезпечення стабільності морських комунікацій, розвитку механізмів регіональної координації та протидії новітнім транснаціональним викликам.

Взаємодія Києва та Анкари в означений період не обмежувалася ситуативними контактами, а поступово трансформувалася у багаторівневу систему співробітництва, що поєднувала двосторонні домовленості з участю у регіональних форматах. Саме тоді сформувалися базові засади взаємної довіри та узгодження стратегічних позицій, які надалі визначали траєкторію розвитку партнерства. Водночас об'єктивні обмеження – асиметрія зовнішньополітичних можливостей сторін, нестабільність регіонального середовища та внутрішньополітичні чинники – стримували поглиблення інтеграції безпекових підходів і практик.

Період 1991–2004 рр. доцільно інтерпретувати як етап інституційного становлення та концептуального оформлення спільних безпекових інтересів України і Туреччини у Чорноморському регіоні. Саме в цей час закладено фундамент для подальшої еволюції стратегічного партнерства, що проявилось у поглибленні військово-політичної співпраці в наступні десятиліття. Виявлені тенденції засвідчують, що безпековий діалог між

державами став одним із ключових чинників їх зближення та важливим елементом формування регіональної стабільності.

Упродовж 2005–2013 рр. політико-дипломатична взаємодія України та Турецької Республіки характеризувалася поступовим переходом до інституційно оформленої моделі співпраці, що проявлялося у розширенні нормативно-правової бази партнерства, регуляризації контактів між оборонними структурами та активізації участі сторін у багатосторонніх безпекових форматах. Така динаміка сприяла зміцненню взаємної довіри, координації позицій щодо підтримання регіональної стабільності та формуванню механізмів реагування на нові виклики безпеці в Чорноморському просторі. Поглиблення інституційної взаємодії супроводжувалося розвитком політичного діалогу на високому рівні, що створювало передумови для консолідації партнерських відносин у сфері безпеки.

Разом із тим процес інституціоналізації мав поступовий і еволюційний характер та не призвів до формування повноцінного стратегічного союзу. Це зумовлювалося різновекторністю зовнішньополітичних пріоритетів сторін, специфікою їх міжнародно-політичного позиціонування та впливом ширших геополітичних чинників. Попри зазначені обмеження, створені в цей період механізми співпраці заклали фундамент для подальшого поглиблення партнерства й окреслили ключові напрями взаємодії, що зберегли актуальність у наступні роки.

Аналіз трансформації безпекового партнерства між Україною та Туреччиною в умовах російської агресії засвідчує, що події 2014 р. стали переломним чинником, який каталізував перехід від переважно декларативного стратегічного діалогу до поглиблення практичної оборонно-політичної взаємодії. Окупація Криму та подальша мілітаризація Чорноморського басейну сформували спільну безпекову дилему, пов'язану з порушенням регіонального балансу сил, що стимулювало сторони до активізації координації оборонних потенціалів. У цьому контексті Туреччина

реалізовувала модель балансування, поєднуючи офіційне невизнання анексії та підтримку прав кримськотатарського населення з прагматичним розширенням військово-технічного співробітництва, що сприяло збереженню України як важливого суб'єкта регіональної безпекової взаємодії.

Важливим індикатором якісної еволюції партнерства стала поглиблена інституціоналізація співробітництва у військово-промисловій сфері, яка проявилася у переході від закупівель готових зразків озброєння до реалізації спільних технологічних проєктів в авіабудуванні, суднобудуванні та космічній галузі. Таке співробітництво набуло рис взаємодоповнюваної взаємодії, в межах якої поєднання українського інженерно-виробничого потенціалу з турецькими інноваційними розробками у сфері безпілотних систем і морських платформ сприяло зміцненню обороноздатності сторін. У підсумку українсько-турецьке співробітництво перетворилося на важливий чинник підтримання регіонального балансу безпеки, одночасно розширюючи можливості інтеграції оборонного сектору України до ширшого євроатлантичного безпекового середовища.

Еволюція економічних зв'язків наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. характеризувалася випереджальним розвитком неформального сектору, зокрема явища так званої «човникової торгівлі», яке виступило важливим чинником міждержавної економічної конвергенції. Цей феномен не лише забезпечив адаптаційні механізми виживання значних соціальних груп в умовах пострадянської трансформації економіки України та сприяв стабілізації легкої промисловості Туреччини після фінансово-економічної кризи середини 1990-х років, а й стимулював політичні еліти до прискорення інституціоналізації двосторонніх економічних відносин. У цьому контексті міжурядові домовленості щодо митного та банківського співробітництва 1996 р. можна розглядати як інституційну реакцію на запити неформалізованої транскордонної економічної взаємодії, скеровану на легалізацію вже сформованих потоків товарів і капіталів.

Розбудова мережі міжурядових комісій і робочих груп відповідала логіці ліберального інституціоналізму, оскільки сторони прагнули мінімізувати трансакційні витрати економічної взаємодії та сформувати передбачуване нормативно-правове середовище співробітництва. Незважаючи на відсутність швидких структурних проривів у торговельно-економічній сфері, формування відповідної інституційної архітектури заклало передумови для подальшої лібералізації торгівлі, включно з перспективою створення зони вільної торгівлі, що супроводжувалося поступовою гармонізацією технічних стандартів, метрологічних норм та процедур сертифікації.

Упродовж досліджуваного періоду сформовано комплексну систему двосторонніх угод, яка охоплювала ключові сегменти економічної взаємодії – від традиційної торгівлі та митного адміністрування до використання фінансових інструментів експортного кредитування за участю Ексімбанку Туреччини. Це сприяло трансформації неформальних торговельних практик початку десятиліття у більш інституційно врегульовані форми економічної взаємодії та запровадженню механізмів адміністративної взаємодопомоги, контролю митної вартості та координації заходів із протидії транснаціональній економічній злочинності, зокрема через використання процедур контрольованих поставок.

Важливе місце в економічному діалозі посідали масштабні енергетичні ініціативи, включно з проектами трубопровідної інфраструктури в напрямку Самсун–Джейхан. Хоча значна частина таких ініціатив не була реалізована в повному обсязі через фінансову нестабільність і політичні коливання, вони сформували концептуальні засади диверсифікації енергопостачання України та посилили стратегічне бачення транзитної ролі регіону. Намір сторін обмежити навантаження на Босфорську протоку та розвивати альтернативні сухопутні маршрути транспортування енергоносіїв відображав усвідомлення спільних геополітичних викликів і екологічних ризиків у Чорноморському басейні.

Спільна участь у формуванні та розвитку механізмів регіонального співробітництва в межах ОЧЕС стала важливою платформою для поглиблення економічної взаємодії. Для України це створювало альтернативні можливості економічної кооперації поза межами пострадянських інтеграційних механізмів, тоді як для Туреччини – сприяло зміцненню її регіонального економічного позиціонування та переговорних позицій у відносинах з Європейським Союзом.

Формування Міжурядової спільної економічної комісії та розвиток регулярного авіасполучення забезпечили сталість контактів між діловими колами та державними структурами обох країн. Це сприяло пом'якшенню впливу політичних коливань на економічну взаємодію та забезпечило стабільну динаміку зростання пасажиропотоку і товарообігу, що, своєю чергою, стало одним із чинників поступового переходу до якісно нового рівня стратегічного партнерства.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбувся перехід від декларативного рівня намірів до практичної реалізації спільних економічних інтересів, що засвідчило інституційне зміцнення українсько-турецької економічної взаємодії та її трансформацію у вагомий чинник регіональної стабільності та соціально-економічного розвитку. Поглиблення торговельно-інвестиційної співпраці сприяло формуванню стійких каналів економічної взаємозалежності, які поступово інтегрували двосторонні відносини у ширший контекст чорноморської та європейської економічної архітектури.

Паралельний рух України та Туреччини до розширення економічної взаємодії з Європейським Союзом сформував специфічну платформу тристоронньої взаємодії, в межах якої переговорний процес щодо створення зони вільної торгівлі між Києвом та Анкарою набував значення складової ширшої стратегії європейської інтеграції. У цьому контексті досвід функціонування митного союзу Туреччини з ЄС виступав для України практичним орієнтиром у питаннях адаптації технічних стандартів,

метрологічних норм та процедур сертифікації до європейських вимог, сприяючи прискоренню гармонізаційних процесів.

Підписання у 2010 р. меморандуму між фінансовими розвідувальними структурами та укладення угод у сфері технічного регулювання засвідчили готовність сторін адаптувати економічні системи до міжнародних нормативних стандартів. Імплементация відповідних механізмів, зорієнтованих на рекомендації міжнародних регуляторних інституцій та технічні стандарти глобального рівня, сприяла переходу від формалізованих процедур адміністративної взаємодії до оперативного інформаційного обміну, що підвищувало рівень довіри інвесторів і формувало більш передбачуване правове середовище для транснаціонального капіталу.

Енергетичний діалог між державами відобразив поступову трансформацію від транзитно-логістичної моделі взаємодії до формату інвестиційно-технологічної кооперації. Спільні ініціативи у сфері розвідки шельфових ресурсів, обмін досвідом щодо експлуатації атомної енергетики та інтерес турецької сторони до використання українських підземних газових сховищ підкреслювали потенціал України як важливого елемента регіональної енергетичної стабільності. Водночас ситуація довкола проєкту LNG-терміналу продемонструвала об'єктивні межі стратегічного партнерства, оскільки реалізація таких ініціатив вимагала врахування національних інтересів Туреччини щодо режиму безпеки проток Босфор і Дарданелли та пошуку складних дипломатичних компромісів.

Функціонування Міжурядової спільної економічної комісії та участь державних і політичних лідерів у міжнародних дискусійних майданчиках, зокрема у форматах експертно-політичного діалогу, засвідчили поступове інтегрування економічного партнерства у ширший контекст стратегічної взаємодії. Запровадження безвізового режиму у 2012 р. та активізація переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі стали важливими чинниками поглиблення контактів між суспільствами, поєднуючи економічні інтереси ділових кіл із інтенсифікацією міжлюдських зв'язків. У

науковому вимірі ці процеси можна інтерпретувати як прояв поступової функціональної інтеграції, що формувала сприятливе середовище для розширення багаторівневої взаємодії.

Співробітництво в межах масштабних транспортно-енергетичних ініціатив, включно з проектами розвитку транзитної інфраструктури та мультимодального сполучення, відображало прагнення сторін інтегрувати власні логістичні й енергетичні потенціали у формування нових регіональних маршрутів. Така кооперація сприяла диверсифікації транзитних потоків і розширенню можливостей економічної маневровості обох держав, зміцнюючи їх позиції як суб'єктів регіональної взаємодії у ширшому чорноморсько-балтійському гео економічному просторі.

Загалом досліджуваний період створив передумови для переходу до якісно нового етапу економічної співпраці, пов'язаного з розширенням технологічно орієнтованих напрямів взаємодії. Зростання рівня економічної взаємозалежності виконувало стабілізуючу функцію у регіональному середовищі та формувало підґрунтя для подальшої політичної координації, засвідчуючи поступову трансформацію українсько-турецьких відносин у комплексну систему партнерства.

Російська агресія проти України, розпочата у 2014 р. з анексії Криму та подальшої ескалації, стала переломним чинником у трансформації українсько-турецьких відносин, перевівши їх із площини переважно комерційної співпраці у формат глибокого оборонно-промислового партнерства. Використання українських авіаційних двигунів у турецьких безпілотних комплексах, зокрема виробництва Baykar, створило модель взаємодоповнюваності, за якої оборонно-експортний потенціал Туреччини став безпосередньо пов'язаним зі збереженням і модернізацією української авіаційної галузі. Військово-фінансова допомога та спільні інвестиційні проекти у сфері ВТС сформували новий рівень стратегічної взаємозалежності.

Втрата контролю над кримськими портами після окупації АР Крим РФ зумовила переорієнтацію торговельних потоків на порти Великої Одеси та Миколаївщини. У цих умовах Туреччина, як провідна чорноморська держава та гарант режиму Конвенції Монтре, посилила свою роль ключового морського гравця, що забезпечувало стабілізацію транспортно-логістичних ланцюгів.

Після 2014 р. військово-технічне співробітництво стало найвищою стадією еволюції відносин – переходом від класичного товарообігу до елементів промислово-технологічної інтеграції. Україна, виступаючи донором критичних технологій у сфері авіаційного двигунобудування та ракетно-космічних розробок, і Туреччина – як постачальник сучасних цифрових систем управління, платформ БПЛА та інвестиційного ресурсу, фактично сформували спільний оборонно-промисловий «хаб». Така синергія дозволила обом державам не лише підвищити рівень національної безпеки в умовах геополітичної турбулентності, а й посилити свої позиції на ринках третіх країн шляхом комерціалізації спільних науково-технічних розробок.

Тривалий переговорний процес щодо ЗВТ в цей період набув нового змісту, трансформувавшись у пошук моделі «асиметричної лібералізації». Для України він став інструментом остаточного розриву економічної інерції пострадянського простору та поступової адаптації до регуляторних рамок митного союзу між ЄС та Туреччиною. Це зміцнило позиції Києва у процесі європейської інтеграції та водночас забезпечило Анкарі доступ до виробничого і технологічного потенціалу українського ринку.

Попри воєнні ризики, Туреччина зберегла статус одного з провідних торговельних партнерів України. Розширення співпраці на освітню сферу – включно з підтримкою переміщених університетів з Криму – та цифровізацію патентно-реєстраційних механізмів засвідчило прагнення сторін формувати довгострокову інноваційну екосистему. У підсумку, українсько-турецьке партнерство після 2014 р. еволюціонувало у модель стратегічної взаємодії, де оборонно-промислова кооперація стала одночасно

інструментом безпеки, економічного розвитку та регіонального балансу сил у Чорноморському регіоні.

Період 2014–2021 рр. засвідчив перетворення українсько-турецької економічної осі на один із фундаментів регіональної стабільності у Чорноморському просторі. Поєднання прагматизму, безпекових пріоритетів та взаємодоповнюваності економік дозволило сторонам вийти на рівень фактичного стратегічного альянсу, у якому економічна співпраця стала інструментом стримування ризиків та зміцнення суб'єктності обох держав.

Водночас витоки цього зближення сягають 1990-х рр. Підписання пакету базових угод у 1992–1998 рр. (про культурне співробітництво, науково-технічну кооперацію та освіту) сформувало нормативно-правовий каркас для переходу від епізодичних контактів до системної міждержавної політики. Створення спільних структур, зокрема Міжнародного науково-освітнього центру високих технологій, продемонструвало прагнення інтегрувати український фундаментальний науковий потенціал із турецькими інфраструктурними можливостями, закладаючи підвалини для подальшої інноваційної взаємодії.

Особливу роль у гуманітарному вимірі відіграло ТІКА, діяльність якого еволюціонувала від адресної підтримки кримськотатарських репатріантів у 1990-х рр. до системної модернізації медичної, освітньої та культурної інфраструктури в Україні у 2010-х рр. Через механізми гуманітарної дипломатії Туреччина сформувала стійкий позитивний імідж і зміцнила горизонтальні зв'язки з українським суспільством, що особливо проявилось після 2014 р.

Міжуніверситетська співпраця та видавничі ініціативи стали каналами трансляції національних наративів і платформами академічного діалогу. Розвиток україністики в турецьких університетах і тюркології в Україні, реалізація перекладацьких програм та спільних археологічних експедицій сприяли подоланню інформаційних бар'єрів і формуванню простору «наукового примирення» щодо складних сторінок спільної історії.

Лібералізація візового режиму та зростання туристичних потоків перетворили міжлюдські контакти на найбільш масовий сегмент гуманітарної взаємодії. Це не лише стимулювало економіку, а й забезпечило соціокультурну стійкість стратегічного партнерства, закріплюючи його через повсякденний досвід громадян обох держав. Гуманітарна солідарність проявилася й у кризових ситуаціях: допомога України Туреччині під час землетрусу 2011 р. у провінції Ван стала важливим символом емоційно-ціннісної підтримки, що посилила атмосферу довіри.

Після 2014 р., в умовах агресії РФ проти України, гуманітарний вектор набув статусу автономного безпекового чинника. Туреччина, використовуючи інструменти «тихої дипломатії» та особистий авторитет президента Ердогана, стала важливим посередником у питаннях захисту прав кримськотатарського народу та звільнення українських політв'язнів. У такий спосіб гуманітарний аспект перестав бути другорядним компонентом співпраці й перетворився на маркер стратегічного партнерства, де довіра, ціннісна солідарність і культурна взаємодія виступають складовими регіональної безпеки.

Оновлення нормативно-правової бази двосторонньої співпраці (зокрема у сферах архівної справи, освіти та культури) засвідчує перехід від декларативної взаємодії до вищого рівня інституційної довіри. Спільне використання високотехнологічних рішень, цифровізація архівних фондів і запровадження програм подвійних дипломів у стратегічних галузях – таких як ядерна енергетика та аерокосмічні технології – демонструють готовність сторін до формування інтегрованого науково-інноваційного кластера, орієнтованого на довгострокову кооперацію.

Діяльність ТІКА та Інституту Юнуса Емре в Україні еволюціонувала від локальних гуманітарних ініціатив до системної підтримки соціальної інфраструктури й етнокультурного різноманіття. Це дозволило Анкарі сформувати стабільну мережу культурно-ціннісної афіліації, через яку м'яка

сила реалізується не декларативно, а через конкретні освітні, культурні та соціальні проекти.

Українська громада в Туреччині, а також кримськотатарські громадські осередки, поступово трансформувалися у структурований елемент громадської дипломатії. Їхня здатність до горизонтальної комунікації, створення культурно-освітніх центрів і суботніх шкіл забезпечує сталість міждержавного діалогу, частково незалежного від змін політичної кон'юнктури, та формує соціальну базу взаєморозуміння.

Академічна взаємодія водночас вийшла за межі столичних центрів, залучаючи регіональні заклади вищої освіти – зокрема, ТНПУ ім. В. Гнатюка та Університет Ататюрка, а також Стамбульським фондом науки та культури – до процесів міжнародної інтеграції. Це сприяє налагодженню партнерських контактів на рівні наукових еліт і студентської молоді, яка стає важливим фактором довготривалої стабільності українсько-турецького співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієвець Л., Прийдун С. Україна в системі міжнародних відносин: деякі особливості й проблеми (1991–2011). *Україна–Європа–Світ: Міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини»*, 2012. Вип. 10. С. 179–183.
2. Алексієвець М., Секо Я. Зовнішня політика України: від багатовекторності до безальтернативності. *Україна–Європа–Світ: Міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини»*, 2016. Вип. 17. С.34–49.
3. Баг Ф. С. Динаміка турецько-українських торговельних відносин. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Економіка*. 2007. Т. 20 (59), № 1. С. 12–17.
4. Безпілотники, кораблі і літаки – український посол про оборонну співпрацю України та Туреччини. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinskyu-posol-pro-oboronnu-spivpratsyu-z-turechchynoyu/31537057.html>
5. Біляєва С. О., Дрига І. М., Фіалко О. Є. Історико-культурна асоціація «Україна – Туреччина» у 2006– 2009 рр. Хроніка подій. *Східний світ*. 2011. № 1. С. 206– 209.
6. Біляєва С. О., Кулаковська Л. В., Фіалко О. Є. Україна – Туреччина: грані співробітництва. *Археологія і давня історія України*. 2019. Вип. 3. С. 184–194.
7. Бондар Ю. Видавнича комунікація у парадигмі українсько-турецьких відносин. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 12. С. 45–47.
8. Василюха Н. В., Цап Д. І. Зовнішньоекономічні відносини України з країнами Організації чорноморського економічного співробітництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / редкол.:*

- М. М. Король (голов. ред.), М. М. Палінчак, Я. П. Дроздовський та ін. Ужгород: Видавничий дім “Гельветика”, 2021. Вип. 35. С. 7–12.
9. Виробнича практика релігієзнавців ТНПУ у Турецькій Республіці. URL: <https://tnpu.edu.ua/news/6422/>
10. Візит Порошенка у Туреччину: які документи підписала українська делегація. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2572363-vizit-porosenka-u-tureccinu-aki-dokumenty-pidpisala-ukrainska-delegacia.html>
11. Володимир Зеленський провів переговори з Президентом Туреччини. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-proviv-peregovori-z-prezidentom-turechch-56761>
12. Воротнюк М. Аудит зовнішньої політики: Україна – Туреччина. Київ: Інститут світової політики, 2016. 215 с.
13. Воротнюк М. Двосторонні відносини: Туреччина. *Українська призма: зовнішня політика*. Київ: Фонд ім. Ф. Еберта, 2016. С. 105–107.
14. Воротнюк М. Двосторонні відносини: Туреччина. *Українська призма: зовнішня політика*. Київ: Фонд ім. Ф. Еберта, 2018. С. 119–123.
15. Воротнюк М. Ключові партнери: Туреччина. *Українська призма: зовнішня політика*. Київ: Фонд ім. Ф. Еберта, 2015. С. 47–51.
16. Воротнюк М. Україна-Туреччина. *Українська призма. Між стратегічним партнерством і безпекою*. Київ: Фонд ім. Ф. Еберта, 2013. С. 40–46.
17. Горбулін В. Національна безпека України та міжнародна безпека. *Політична думка*. 1997. № 1. С. 78–88.
18. Гошко А. Ю., Капаць К. М., Владимир О. М. Співробітництво в туристичній сфері: Україна-Туреччина. *Актуальні задачі сучасних технологій: Матеріали X 134 Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (Тернопіль 24–25 листопада, 2021)*. Тернопіль, 2021. Т. 2. С. 72–73.

19. Грубінко А. В. Проблема анексії Криму Російською Федерацією у зовнішній політиці Туреччини (2014 – 2024 рр.). *Вісник гуманітарних наук*. 2026. Вип. 15. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18622996>
20. Грубінко А. Генеза відносин НАТО-ЄС в умовах історичних трансформацій світової системи безпеки. *Україна дипломатична*. 2024. Випуск XXV. С. 784–796.
21. Демчишак Р. Б. Корекція українсько-турецьких відносин у контексті зовнішньополітичного курсу президента Туреччини Реджепа Ердогана. *Політикус: наук. журнал*. 2019. № 1. С. 82–87.
22. Джемилев з Ердоганом говорив про платформу для переговорів про повернення Криму. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/newsdzemilev-erdogan-krym/30422971.html>.
23. Довгаль О. А., Коваленко Р. С. Торговельно-економічні відносини України та Турецької Республіки: євроінтеграційний контекст: монографія. Харків. Видавець О. А. Мірошніченко, 2020. 204 с.
24. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою від 04.05.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_005#Text
25. Древніцький Ю.Р., Прийдун С.В. Історіографія українсько-турецьких відносин: економічний аспект. *Вісник науки та освіти* (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2026. № 1(43) 2026. С. 3132–3146. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1\(43\)-3132-3146](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1(43)-3132-3146)
26. Енверов Р. Р. Концептуалізація двосторонньої стратегії українсько-турецького економічних відносин в умовах поглиблення євроінтеграції. *Європейська інтеграція: досвід Польщі та України: кол. моногр. / за заг. ред. Н. В. Павліхи*. Луцьк–Люблін: „Drukarnia Kolor Lublin”, 2013. С. 522–531.

- 27.Енверов Р. Р. Розвиток українсько-турецьких економічних відносин в процесі регіональної інтеграції: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». Львів, 2014. 240 с.
- 28.Ердоган у Києві: Обережні обіцянки мовою прагматичної дружби. *DW: новини й аналітика*. URL: <http://www.dw.com/uk/ердогану-києві-обережні-обіцянки-мовою-прагматичноїдружби/a-40886157>
- 29.Ердоган: Настав час для ЗВТ між Україною і Туреччиною. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/08/7/7099424/>
- 30.Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
- 31.Запорожченко А. Створення українсько-турецької Стратегічної ради високого рівня й еволюція відносин між країнами. *Політикус*. 2020. № 4. С. 83–92. DOI: https://doi.org/10.24195/2414_9616.2020-4.13
- 32.Зміцнення безпеки в Чорноморському регіоні і перспективи турецько-українського співробітництва. К.: Центр Разумкова, 2011. 92 с.
- 33.Івченко, О. Україна в системі міжнародних відносин: Історична ретроспектива та сучасний стан. К.: «РІЦ УАННП», 1997. 688 с.
- 34.Інтерв'ю Надзвичайного та Повноважного Посла Турецької Республіки в Україні пана Йонета Дж. Тезеля інформаційному агентству «Укрінформ». URL: <https://kiev-emb.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/229644>
- 35.Калакура Я. Українська історіографія. Київ: Генеза. 2004. 496 с.
- 36.Касьянов Г. Сучасна історія України: проблеми, версії, міркування. *Український історичний журнал*. 2006. № 4.С. 4–15.
- 37.Керівник Стамбульського фонду науки і культури професор Ільхам Мірадж прочитав лекцію студентам-історикам ТНПУ. URL: <https://tnpu.edu.ua/news/5428/>
- 38.Кліш А.Б., Прийдун С.В. Українсько-турецькі політичні відносини в сучасному історіографічному дискурсі. Вісник науки та освіти (Серія

- «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал. 2026. № 1(43) 2026. С. 3211–3222. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1\(43\)-3211-3222](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1(43)-3211-3222)
- 39.Кліш, А., Древніцький Ю. Сучасна історіографія українсько-турецьких культурно-освітніх відносин: основні підходи, напрями та дослідницькі перспективи. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. Вип. 15. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18494663>
- 40.Ключковська І., П'ятковська О., Марусик Ю., Черепенчук В., Манюк Х. Українці Туреччини: суспільство, ідентичність, майбутнє. Результати дослідження. Львів, 2022. 315 с.
- 41.Коваленко Р. С. Торговельно-економічні відносини України та Турецької Республіки: євроінтеграційний контекст: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02. Харків, 2019. 254 с.
- 42.Козак Т. Як живе і кого підтримує кримськотатарська діаспора в Туреччині. 20.03.2017. *Hromadske*. URL: <https://hromadske.ua/posts/krymski-tatary-diaspora-v-turechchyni>
- 43.Корвети та ударні безпілотники – Міноборони уклало прямі угоди з турецькими компаніями, – Андрій Таран. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2020/12/14/korveti-ta-udarni-bezpilotniki-minoboroni-uklalo-pryami-ugodi-z-tureczkimi-kompaniyami-andrij-taran/>
- 44.Корсунський С. В. Українсько-турецькі відносини: минуле, сьогодення, завтра... *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2011. Вип. 17. С. 24–31.
- 45.Крук Н. І. Українсько-турецькі відносини в зовнішньополітичній стратегії України та Туреччини. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 103–110.
- 46.Лахманюк Т. Становлення і розвиток системи політичних міждержавних відносин України та Турецької республіки (1991–2014 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного*

- університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2019. Вип. 1. С. 181–189.
47. Лахманюк Т. Україна і Турецька Республіка: шляхи співробітництва. *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* 2012. Вип. 9 С. 140–145.
48. Мала енциклопедія етнодержавознавства. К.: Генеза; Довіра, 1996. 942 с.
49. Маркевич К.Л. Стратегія економічного співробітництва України та Туреччини: міжнародний та регіональний вимір. *Культура народів Причорномор'я.* 2008. № 147. С. 62–65.
50. Меморандум про взаємопорозуміння між Стамбульським фондом науки та культури (Стамбул, Туреччина) та Тернопільським національним педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка. URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/dohovory/stambul_fond.pdf
51. Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Радою з розслідування фінансових злочинів (MASAK) Міністерства фінансів Турецької Республіки щодо співробітництва в сфері обміну фінансовою інформацією, пов'язаною з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_073#Text
52. Меморандум про взаєморозуміння між Державною авіаційною службою України та Генеральною дирекцією цивільної авіації Туреччини щодо розвитку безпеки цивільної авіації. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-19#Text
53. Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про погодження списку проектів, до яких застосовуються положення статті 2 Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Турецької Республіки про технічне і фінансове співробітництво від 14 листопада 2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_085#Text

54. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Відомством з патентів і торговельних марок Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_002-17#Text
55. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України і Міністерством національної оборони Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_042#Text
56. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_043#Text
57. Меморандум про взаєморозуміння у галузі енергетики між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України і Міністерством енергетики та природних ресурсів Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_075#Text
58. Меморандум про взаєморозуміння щодо Угоди про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Турецької Республіки та двосторонньої торгівлі між Урядом України та Урядом Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-23#Text
59. Меморандум про порозуміння між Університетом імені Ататюрка та Тернопільським національним педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка. URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/dohovory/Universytet_Ataturka_Erzum.pdf
60. Меморандум про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Радою вищої освіти Туреччини у сфері вищої освіти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-17#Text
61. Міжурядова українсько-турецька комісія з торговельно-економічного співробітництва працює над збільшенням двосторонньої торгівлі та інвестицій. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e62284c0-7521-4119-b5ec-585e5eb788e9&title=MizhuriadovaUkrainskoturetskaKomisiiaZTorgoveln>

ekonomichnogoSpivrobitnitstvaPratsiuNadZbilshenniamDvostoronnoiTorgi vliTaInvestitsii

62. Мхитарян Н. І. Українсько-турецькі відносини (сучасний етап). *Східний світ*. 2011. № 1. С. 74–77.
63. Нагірняк З. Україна – Туреччина: добросусідські наміри: [Візит Президента України Л. Кучми до Туреччини]. *Шлях перемоги*. 2000. 29 листоп. С. 3.
64. Небаба Н.О., Рудь-Вольга Д. Перспективи українсько-турецьких торговельно-економічних відносин. *Актуальні проблеми економіки*. № 9 (219), 2019. С. 31–42.
65. Огляд поточних двосторонніх переговорів про вільну торгівлю / за матеріалами семінару «Лібералізація торговельного режиму України: нові можливості та виклики для покращення експортного потенціалу підприємств Запорізької області»: URL: www.zoda.gov.ua/images/article/.../p1.ppt.
66. Пашков В.О. Стратегічне партнерство України та Туреччини на сучасному етапі: від символізму до прагматичної співпраці. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 9 травня 2022 р.) / Упорядники: Мальський М.З., Лещенко Л.В., Кучик О.С., Вовк Р.В. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2022. С. 89–90.
67. Понад 30 проєктів від надр до космосу: Посол оцінив ВТС України та Туреччини. URL: https://defence-ua.com/minds_and_ideas/ponad_30_projektiv_vid_nadr_do_kosmosu_posol_ukrajini_otsiniv_vts_ukrajini_ta_turechhini-2553.html
68. Порошенко обговорив з Ердоганом звільнення українських політв'язнів <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/01/5/7091243/>

- 69.Посол Сергій Корсунський: Уявити собі, що Туреччина змириться з анексією Криму – неможливо. URL: <https://ua.krymr.com/a/26805938.html>
- 70.Посол України в Туреччині Андрій Сибіга: «Між Зеленським та Ердоганом виникла хімія добрих стосунків». URL: https://lb.ua/world/2020/11/20/471048_posol_ukraini_turechchini_andriy.html
- 71.Посольство України в Турецькій Республіці. URL: <http://turkey.mfa.gov.ua/ua/ukrainetr/culture>
- 72.Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями зовнішньої політики України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>
- 73.Президент України Віктор Ющенко завершив триденний державний візит до Турецької Республіки і повернувся до Києва. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/931280.html>
- 74.Присяжнюк Ю. Стратегія українсько-турецького економічного розвитку в умовах поглиблення євроінтеграції. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2018. Вип. 45. С. 264–272.
- 75.Програма співробітництва між Урядом України і Урядом Турецької Республіки у сфері культури. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_092#Text
- 76.Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про взаємне виділення земельних ділянок в Анкарі та Києві для спорудження приміщень дипломатичних місій від 19.06.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_032#Text
- 77.Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про фінансове співробітництво від 21 травня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_011#Text

78. Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про втілення фінансової допомоги. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-16#Text
79. Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про взаємне виділення земельних ділянок в Анкарі та Києві для спорудження приміщень дипломатичних місій від 19.06.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_032#Text
80. Протокол між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки щодо співробітництва у сфері обміну інформацією в рамках операції «Чорноморська гармонія». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_063#Text
81. Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Турецькою Республікою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_024#Text
82. Протокол про співробітництво в галузі енергетики між Урядом України і Урядом Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_044#Text
83. Протокол про співробітництво між Державною архівною службою України та Дирекцією державних архівів при Президенті Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-20#Text
84. Протокол про співробітництво між Державною архівною службою України та Дирекцією державних архівів при Президенті Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_003-20#Text
85. Протокол про технічне, наукове та економічне співробітництво між Міністерством сільського господарства України і Міністерством сільського господарства та сільських справ Турецької Республіки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_006#Text
86. Протокол сьомого засідання міжурядової українсько-турецької комісії з торговельно-економічного співробітництва. URL: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/mk_info/tur/4419.html

87. Розробка методики оцінки наслідків для галузей економіки України створення зон вільної торгівлі та її апробація для режиму вільної торгівлі з Туреччиною та Сирійською Арабською Республікою (заключний) / Звіт про науково-дослідну роботу // Міністерство економіки України, Науково-дослідний економічний інститут. К., 2009.
88. Саган Г. В., Шуточкін В. О. Налагодження освітніх зв'язків України з Туреччиною у перші десятиліття XXI століття. *Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки»*, 2021. Вип. 1. С. 105–112 DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2021-1-105-112>;
89. Саган Г. В., Шуточкін В. О. Науково-технологічне партнерство України з Туреччиною (1992–2021). *Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки»*, 2022. Вип. 1. С. 167–175. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2022-1-167-175>;
90. Саган Г., Шуточкін В. Трансформації політичних відносин між Україною та Турецькою Республікою (2014–2024). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2024. Т. 3. Вип. 73. С. 12–20. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-3-2>
91. Саган Г., Шуточкін В. Українська діаспора в Туреччині під час повномасштабного вторгнення Росії до України: нові виклики та тенденції. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2024. Т. 2. Вип. 78. С. 17–23. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/78-2-3>
92. Седляр Ю. О. Українсько-турецькі відносини у контексті підтримки безпеки у Чорноморському регіоні (1991–2016 рр.). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2017. № 2. С. 24–29.

- 93.Сергійчук Б., Сергійчук В. На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI століття. Київ: ПП. Сергійчук М.І., 2011. 320 с.
- 94.Солових Є. М. Україна-Туреччина: політико-економічні аспекти взаємовідносин і перспективи розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм.* 2018. Вип. 8. С. 80–87. URL: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2018-8-08>
- 95.Сорокін С. В., Пророченко Н. О. Українсько-турецька співпраця в гуманітарній сфері у 1991–2021 рр. *Сторінки історії.* 2024. Вип. 58. С. 346–367. URL: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.58.2024.309262>
- 96.Спільне комюніке Президентів України і Турецької Республіки від 30.05.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_056#Text
- 97.Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_039#Text
- 98.Спільні міжурядові комісії з питань співробітництва. Щорічний звіт. 2018. URL: <https://me.gov.ua/download/fdb93afe-2410-4867-805e-33b0585cc000/file.pdf>
- 99.Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти: аналіт. доп. / [Н. Гавриленко, М. Замікула, І. Ус та ін. ; за заг. ред. М. Паламарчука, Р. Юлдашева]. Київ: НІСД, 2022. 68 с.
100. Студенти-історики ТНПУ діляться враженнями про курс з вивчення ісламу від Стамбульського фонду науки та культури. URL: <https://tnpu.edu.ua/news/7302/>
101. Стурмак К. К. Турецький гуманітаризм в умовах сучасної зміни світового порядку або Туреччина як висхідний актор політики «м'якої сили». Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців. 2021. Вип. 5. С. 131–137.

102. Суботін А. Зовнішня політика України. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. (редкол.: Л. Губерський (голова) та ін.). Т. 1. Київ: Знання України, 2004. 760 с.
103. Суботін А. Міжнародні відносини. Політична енциклопедія. К.: Предметне вид-во, 2011. 453 с.
104. Сухобокова О. Українська громада в Туреччині: від національної спільноти до діаспори. *Східний світ*. 2021. № 3. С. 135–148. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2021.03.135>
105. Танавський І. П. Дипломатичні відносини України і Турецької Республіки у 1991–2021 рр.: договори, персоналії, форми. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. Вип. 14. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18104218>
106. Танавський І. П. Українсько-турецька військова співпраця у 1991–2021 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Том 36 (75) №4, 2025. С. 100–104. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/4.15>
107. Танавський І. Співпраця між Україною та Туреччиною у сфері туризму: здобутки та перспективи. *Консенсус*. 2024. № 2. С. 183–193. DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-02/183-193>
108. Танавський І. Співпраця України і Турецької республіки в енергетичній сфері в 1991–2021 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2025. Вип. 1. С. 161–167. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.1.18>
109. Тернопільський університет співпрацюватиме з двома провідними вишами Туреччини. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3334682-ternopilskij-universitet-spiivpracuvatime-z-dvoma-providnimi-visami-tureccini.html>
110. Турецька лихоманка: Ердоган посварився із Трампом і приїхав до

- Порошенка. *New voice*. 10.10.2017. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/turetska-lihomanka-erdogan-posvarivsja-z-trampom-i-prijihav-do-poroshenka-1996081.html>
111. Туреччина зацікавилась українськими підземними газосховищами. URL: <https://tyzhden.ua/turechchyna-zatsikavylas-ukrainskymu-pidzemnymu-hazoskhovyshchamy/>
112. Туреччина у сучасному світі: пошук нової ідентичності: зб. ст. та аналіт. матеріалів / О. Волович, М. Воротнюк, Є. Габер; Нац. ін-т стратег. дослідж., Регіон. філ. у м. Одесі. О.: Фенікс, 2011. 407 с.
113. Туреччина чекає. Посол Ягмур Ахмет Гюльдер: Sputnik V не впливає на турецько-українські відносини. URL: <https://glavcom.ua/interviews/turechchina-chekaje-posol-yagmur-ahmet-gyuldere-sputnik-v-ne-vplivaje-na-turecko-ukrajinski-vidnosini--764106.html>
114. У КПП готуватимуть фахівців для атомної енергетики Туреччини. URL: <https://kpi.ua/2019-10-08-tr>
115. У ХПІ зросла кількість турецьких студентів. URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/2019/11/08/hpi-turkish-stud/>
116. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Турецької Республіки про технічне і фінансове співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_030#Text
117. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про повітряне сполучення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_083#Text
118. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про оборонно-промислове співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_062#Text
119. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про військово-фінансове співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_002-16#Text

120. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про умови взаємних поїздок громадян від 14.03.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-17#Text
121. Угода між Міністерством України у справах науки і технологій і Радою з наукових та технічних досліджень Турецької Республіки про співробітництво у галузі наукових та технологічних досліджень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_068#Text
122. Угода між Міністерством України у справах науки і технологій та Науковою та Технічною дослідною радою Турецької Республіки (ТЮБІТАК) про створення Міжнародного науково-освітнього центру високих технологій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_088#Text
123. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про морське торговельне судноплавство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_036#Text
124. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про нафтопровідну систему Джейхан–Самсун. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001#Text
125. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки про співробітництво їхніх компетентних органів, відповідальних за свої морські простори у Чорному морі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_067#Text
126. Угода між Урядом України і Урядом Турецької Республіки щодо взаємної допомоги у митних питаннях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_019#Text
127. Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про культурне співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_069#Text

128. Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері дослідження та використання космічного простору. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_025#Text
129. Угода про привілеї та імунітети Комісії із захисту Чорного моря від забруднення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_148#Text
130. Угода про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти України та Міністерством Національної освіти і Радою вищої освіти Турецької Республіки від 21.05.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_300#Text
131. Угода про співробітництво причорноморських держав з пошуку та рятування на Чорному морі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_071#Text
132. Угода про створення Чорноморської Групи Військово-Морського Співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_151#Text
133. Угоду між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузях військової підготовки, технологій та науки від 27 липня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_064#Text
134. Удовенко Г., Кавка, Д. Черниш О. Зовнішня політика. Політологічний енциклопедичний словник. К.: Генеза, 2004. 736 с.
135. Указ Президента України. Питання Української частини Стратегічної ради високого рівня між Україною і Турецькою Республікою від 11.01.2012 р. № 9/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/2012#Text>
136. Україна – Туреччина: великий прорив у військово-технічному співробітництві. Армія Inform. 2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/10/ukrayina-%E2%88%92-turechchyna-velykuj-progryv-u-vijskovo-tehnicnomu-spivrobotnycztvi/>
137. Україна і Туреччина затвердили програму співпраці у сфері технічного регулювання. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk->

- [UA&id=a4c201b3-be5c-4c35-84fd-85fd57518512&title=UkrainaITurechchinaZatverdiliProgramuSpiivpratsiUSferiTekhnichnogoReguliuвання](https://www.dw.com/uk/ukraina-i-turechchina-zatverdili-programu-spiivpratsi-usf-eri-tekhnichnogo-reguliuвання)
138. Україна і Туреччина уклали низку угод про військову співпрацю.
URL: <https://www.dw.com/uk/ukraina-i-turechchina-uklali-nizku-ugodpro-viyskovu-spiivpratsiu/a-55308291>
139. Україна недоотримуватиме \$450 мільйонів на рік через запуск «Турецького потоку». *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubriceconomy/2852223-ukrainanedootrimuvatime-450-miljoniv-na-rikcerez-zapusk-tureckogo-potokumakogon.html>
140. Україно-Турецька військова угода: майже все з перспективою – аж до «східного НАТО». *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3355005-ukrainoturecka-vijskova-ugoda-majze-vse-z-perspektivou-az-do-shidnogo-nato.html>
141. Українські школи в Туреччині набирають учнів на новий навчальний рік. *УКРІНФОРМ*. *Мультимедійна платформа іномовлення України*. 29 липня 2019 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2750083-ukrainski-skoli-v-tureccini-nabiraut-ucniv-na-novij-navcalnij-rik.html>
142. Українсько-турецьке спільне комюніке від 12.02.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_090#Text
143. Урядовий портал: Україна і Туреччина обговорили питання двосторонньої співпраці в енергетичній сфері. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244964013&cat_id=244276429
144. Федорів І., Танавський І. Українсько-турецька співпраця у сфері культури: нормативно-правова база та роль діаспори (1991–2021 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного*

- університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2025. Вип. 2. С. 232–240. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.2.25>;
145. Федун І. Л., Генералов О. І. Туреччина – міжнародний торговельний партнер. Економіка та суспільство. 2018. Випуск № 18. С. 73–79. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-18-11>
146. Федун І. Л., Стецько М. В., Стржельська І. О. Торговельне співробітництво України з Турецькою Республікою. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-52>.
147. Хмара М. П. Стан та перспективи співробітництва України з Турецькою Республікою в рамках створення зони вільної торгівлі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 100(1). С. 186–190.
148. Ціватий В. Г. Інтелектуальний феномен публічної дипломатії Турецької Республіки в умовах геополітичних трансформацій ХХІ століття. *Українсько-турецькі відносини крізь століття: історія, дипломатія, економіка, культура: матеріали Міжнар. наук. конф., м. Кам'янець-Подільський, 16–17 трав. 2025 р. Кам'янець-Подільський, 2025*.
149. Ціватий В.Г. Публічна дипломатія в Україні та світі: соціально-гуманітарний, міжнародно-політичний і практичний виміри зовнішньої політики у сфері культури (1991–2025 рр.). *Соціально-гуманітарні відносини в сучасній Україні: виклики та перспективи: колективна монографія*. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2025. С. 73–88.
150. Шутчкін В. Військово-політична співпраця України та Туреччини як складова протидії збройної агресії путінської росії. *Грінченко – Сетон: міжнародний журнал молодих науковців*, 2022. № 4. С. 66–67.

151. Шуточкін В. Турецький вектор міжнародної діяльності українських університетів у XXI ст. *Грінченко – Сетон міжнародний журнал молодих науковців*. 2021. Вип. 2. С. 98–107.
152. Щербак Ю. Україна: виклик і вибір: Перспективи України в глобалізованому світі XXI ст. Київ, 2003. 578 с.
153. Юрченко С., Батрак П. Державне регулювання розвитку туристичної діяльності в Туреччині: досвід для України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2018. Вип. 8. С. 172–180. DOI: <https://doi.org/10.26565/231095132018820>
154. Янукович доручив уряду надати допомогу постраждалій від землетрусу Туреччині. URL: <https://tyzhden.ua/ianukovych-doruchyv-uriadu-nadaty-dopomohu-postrazhdalij-vid-zemletrusu-turechchyni/>
155. Янукович і Ердоган спільно міркують над "газовим" питанням. URL: <https://tsn.ua/politika/yanukovich-i-erdogan-spilno-mirkuyut-nad-gazovim-pitannjam.html>
156. Яценко Б. Характеристика розвитку українсько-турецьких відносин 1992–2013 рр. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 11(17). С. 1474–1486. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11\(17\)-1474-1486](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-1474-1486)
157. Akhmedova E. The importance of the Black Sea security cooperation between The Republic of Turkey and Ukraine and the European union Black Sea synergy security system. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.]; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Фенікс, 2019. Вип. 64. С. 168–179.
158. Akıllı E., Çelenk B. TİKA's Soft Power: Nation Branding in Turkish Foreign Policy. *Insight Turkey*. 2019. Vol. 21, no. 3. P. 135–151. <https://doi.org/10.25253/99.2018EV.05>

159. Apak S., Kozan S. Ukrayna Krizi'nin Türkiye ve Ukrayna. Ekonomik İlişkilerine Etkileri. *International Conference On Eurasian Economies 2015*. S. 352–359.
160. Aydın F. T. Crimean Tatars and Russia's Annexation of Crimea. *Turkish Policy Quarterly*. 2014. Vol. 13, no. 3. P. 81–92.
161. Delanoe I. After the Crimean crisis: towards a greater Russian maritime power in the Black Sea. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*. Volume 14, Issue 3. P. 367–382
<https://doi.org/10.1080/14683857.2014.944386>
162. Derman G. S., Ongarova Y. Ukrayna'da siyasi kriz. *Karadeniz Araştırmaları*. 2014. № 42. S. 11-23.
163. Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Ukrayna Dışişleri Bakanı Sayın Pavlo Klimkin ile Ortak Basın Toplantısı. URL: <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?fed88b04-c97a-4194-86cd-9cf5ddddd93b7>
164. Emine Erdoğan Ukrayna'da TİKA Projelerini Açtı. URL: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/emine_erdogan_ukrayna%27da_tika_projelerini_anti-38501
165. Keohane R. O., Nye J. S. Power and Interdependence. 4th ed. Boston: Longman, 2011. 368 p.
166. Kınıklıoğlu S. Türkiye – Ukrayna ilişkileri ve kırım Tatar Meselesi. *Bilig*. 1996. № 3. S. 33–38. <https://izlik.org/JA24HR46NT>
167. Klish A.B. Cooperation of Ukraine – NATO (1991–2023): from partnership to membership. «Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2024. № 1(19) 2024. С. 1422–1433. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1\(19\)-1422-1433](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1(19)-1422-1433)
168. Koçak M. Crimea and the Crimean Tatars after Annexation by Russia. *Seta Perspective*. 2014. No. 9. P. 1–6.
169. Nikolko M., Şahin F. K. Overcoming the boundaries: strategies of cooperation among Crimean Tatar and Ukrainian diaspora groups in

- response to the Ukrainian crisis. The comparison of Canada and Turkey. *Euxeinos*, Vol. 10, No. 30 / 2020. P. 90–111.
170. Odesa Kültürel Birikimler Kenti. *Milliyet*. 4 Nisan 1997. S. 4.
171. Öncü A. Leonid Kuchma dönemi Türkiye Ukrayna ilişkileri “Yapıcı Ortaklık”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 2014 50. S. 171–195.
172. Öncü A. S. Türkiye ve Ukrayna İlişkilerinin Başlaması ve İlk Yılları Üzerine Genel Bir Bakış (1991–1994). *Karadeniz Araştırmaları*. 2014. No 41. S. 39–60. doi: 10.12787/KARAM793.
173. Özcan K. Türkiye – Ukrayna Arasındaki İlişkilerin Gelişmesinde TİKA Tarafından Yapılan Teknik, İnsani ve Kültürel Yardımların Önemi. – *Değişen Karadeniz Jeopolitiğinde Türkiye-Ukrayna İlişkileri*. Ankara: Veritas, 2010. S. 99–103.
174. Özçelik Z. The Russian Occupation of Crimea in 2014: The Second Sürgün (The Soviet Genocide) of the Crimean Tatars. *Troyacademy*. 2020. Vol. 5, no. 1. P. 29–44. URL: <https://doi.org/10.31454/usb.721939>
175. Özdal H., Demydova V. Turkey-Ukraine relations: high potential, low voltage. USAK Policy Brief No: 03 December 2011. 45 p.
176. Sağır A., Yılmaz F. Türkiye’de Yaşayan Ukraynalı Kadın Göçmenlerde Kültürel Kimlik Pratikleri. *Turkish Studies*. 2021.-Vol. 16 Iss. 3 S. 1337–1374. DOI: <http://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.49226>
177. Sarıçiçek E., Öztürk T. The Annexation of Crimea and Türkiye’s Balancing Role in the Russia-Ukraine War. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2024. Vol. 22. №. 2. P. 238–255. URL: <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1425589>
178. Sönmez A. S., Bıçakçı H, Yıldırım C. Kırım sorunu bağlamında Rusya-Ukrayna ilişkilerinin analizi. *International Journal of Social Sciences and Education Research Online*. Volume: 1(3), 2015. <http://dergipark.gov.tr/ijsser>
179. Tanklarımız Kaliteli ve Ucuz. *Milliyet*, 23 Kasım 2000, s. 23.

180. Tarasiuk Yu. Strategic prospects and the development of the bilateral relations between Ukraine and Turkey. *European Political and Law Discourse*. 2019. Vol.6. Iss.1. P. 37-43.
181. The Tatars of Crimea: return to the homeland. Allworth Edward A. (ed.) 2nd ed., rev. and expanded. Durham and London: Duke University Press, 1998. 380 p.
182. TİKA Kalkınma Alanında Ukrayna'ya Desteğini Sürdürüyor. URL: http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_kalkinma_alaninda_ukrayna%27ya_destegini
183. Tunce T. K., Aydıngün A. Turkish-Ukrainian Relations throughout History: Continuities and Strategic Requirements. *25 Years of Turkey Ukraine Diplomatic Relations: Regional Developments and Prospects for Enhanced Cooperation*. 2018. №22. P. 13–34.
184. Ukrayna İle Şerefe. *Milliyet*, 29 Kasım 1996, s. 18.
185. Ukrayna İle Teröre Karşı İşbirliği. *Milliyet*, 28 Kasım 1996, s. 19.
186. Williams B. G. The Crimean Tatars: From Soviet Genocide to Putin's Conquest. New York : Oxford University Press, 2016. 217 p.
187. Wilson A. The Crimean Tatar Question: A Prism for Changing Nationalisms and Rival Versions of Eurasianism. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*. 2017. Vol. 3, no. 2. P. 1–45. https://doi.org/10.24216/97723645330050302_01

ДОДАТКИ**Додаток А****СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дослідження

1. Танавський І. Співпраця між Україною та Туреччиною у сфері туризму: здобутки та перспективи. *Консенсус*. 2024. № 2. С. 183–193. DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2024-02/183-193>

2. Танавський І. Співпраця України і Турецької республіки в енергетичній сфері в 1991–2021 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2025. Вип. 1. С. 161–167. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.1.18>

3. Танавський І. П. Дипломатичні відносини України і Турецької Республіки у 1991–2021 рр.: договори, персоналії, форми. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. Вип. 14. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18104218>

4. Танавський І. П. Українсько-турецька військова співпраця у 1991 – 2021 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Том 36 (75) №4, 2025. С. 100–104. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/4.15>

5. Федорів І., Танавський І. Українсько-турецька співпраця у сфері культури: нормативно-правова база та роль діаспори (1991–2021 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2025. Вип. 2. С. 232–240. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2025.2.25>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Федорів І.О., Танавський І. П. Кримське питання у геополітичній проєкції Турецької Республіки. *Сходознавство. Актуальність та перспективи [Електронне видання]: матеріали доп. IV Міжнар. наук.-метод.*

конф., Харків, 24 берез. 2023 р.: [у 2 ч.] / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [редкол.: Н. В. Руда (голова) та ін.]. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. Ч. 2. С.115–118. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/11367>

7. Танавський І. П. Україна та Республіка Туреччина: військово-морське співробітництво у 1991–2001 рр. *Шлях у науку: перші кроки: матеріали II Всеукраїнської конференції* (06 квітня 2023 р., м. Тернопіль). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2023. С. 147–149. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/29561>

8. Танавський І. П. Сфера туризму як складова міжнародної співпраці між Україною та Туреччиною. *Матеріали V Міжнародної наукової конференції «Міжнародні відносини і безпека в багатополлярному світі: контури нового світоустрою для України та світу»* (30 червня 2023 р., м. Суми). С. 101–105. URL: https://history.sspu.edu.ua/images/2023/docs/nauka/konf/2809_Conference_2023_a328b.pdf

9. Федорів І., Танавський І. Співпраця України та Турецької республіки у сфері освіти та культури. *Сходознавство. Актуальність та перспективи: матеріали доп. V Міжнар. наук.-метод. конф.*, м. Харків, 29 берез. 2024 р.: у 2 ч. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; уклад.: Н. В. Руда, Л. М. Ямпольська, І. А. Скразловська та ін. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2024. Ч. 1. С. 148–150. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/15067>

10. Танавський І.П. Співпраця між Україною та Республікою Туреччина у торгово-економічній сфері. *Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Історико-філософські дослідження молодих учених»* (14 травня 2024 р., м. Суми). Суми, 2024. С. 127–129. URL: https://sspu.edu.ua/images/2024/docs/nauka/konf/Conference_istoryko_filosof_2024_0b106.pdf

11. Федорів І.О., Танавський І.П. Науково-технічна співпраця України з Турецькою Республікою у 2014–2024 рр. *Історична наука у XXI столітті:*

виклики та перспективи: Матеріали II всеукраїнської наукової конференції, присвячена пам'яті Володимира Брославського (23 жовтня 2025 р., м. Тернопіль). Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 210–213.

URL:

http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/39634/1/Ist_nayka_Broslavsky.pdf

Апробація результатів дисертації

Основні положення роботи викладено та обговорено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Міжнародні науково-практичні конференції

IV Міжнародна науково-методична конференція «Сходознавство. Актуальність та перспективи» (Харків, 24 березня 2023 р.);

V Міжнародна конференція «Міжнародні відносини і безпека в багатополлярному світі: контури нового світоустрою для України та світу» (Суми, 30 червня 2023 р.);

V Міжнародна науково-методична конференція «Сходознавство. Актуальність та перспективи» (Харків, 29 березня 2024 р.);

Всеукраїнські науково-практичні конференції

II Всеукраїнська конференція «Шлях у науку: перші кроки» (Тернопіль, 6 квітня 2023 р.);

Всеукраїнська науково-практичній конференції «Історико-філософські дослідження молодих вчених» (Суми, 14 травня 2024 р.);

II Всеукраїнська наукова конференція, присвяченій пам'яті Володимира Брославського «Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи» (Тернопіль, 23 жовтня 2025 р.).